

AVRUPA TOPLULUKLARI KOMİSYONU

**Brüksel, 13.11.2001
SEC(2001) 1756**

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİNE KATILIM SÜRECİNE İLİŞKİN

2001 YILI İLERLEME RAPORU

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİNE KATILIM

SÜRECİNE İLİŞKİN

2001 YILI İLERLEME RAPORU

İçindekiler

A)	Giriş	6
a)	Önsöz	6
b)	Avrupa Birliği ve Türkiye Arasındaki İlişkiler	8
	Ortaklık Anlaşması kapsamında kaydedilen son gelişmeler (ikili ticaret dahil)	9
	Topluluk yardımı	10
	Topluluk programları ve ajansları.....	11
	Müktesebatın analitik incelemesi sürecinin hazırlanması.....	11
B.	Üyelik kriterleri	13
1.	Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler	13
	Giriş.....	13
	Son Gelişmeler.....	14
1.1.	Demokrasi ve hukukun üstünlüğü	15
	Yasama.....	15
	Yürütme	16
	Yargı	16
	Yolsuzlukla mücadele tedbirleri	18
	Milli Güvenlik Kurulu	19
1.2.	İnsan hakları ve azınlıkların korunması	19
	Medeni ve siyasi haklar	21
	Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar.....	27
	Azınlık hakları ve azınlıkların korunması.....	29
1.3.	Kıbrıs	30
1.4.	Sınır anlaşmazlıklarının barışçıl yollarla halli	31
1.5.	Genel değerlendirme	31
2.	Ekonomik kriterler	33
2.1.	Giriş	33
2.2.	Ekonomik gelişmeler	33
2.3	Kopenhag Kriterleri açısından değerlendirme	36
	İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı	36
	Birlik içerisindeki rekabet baskısına ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesi.....	41
2.4.	Genel değerlendirme	44
3.	Üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerin üstlenilebilmesi yeteneği	44
	Giriş.....	44
3.2	Müktesebat başlıkları	46
Bölüm1: Malların Serbest Dolaşımı	46	
	Genel değerlendirme	47
Bölüm 2: Kişilerin Serbest Dolaşımı	49	
	Genel değerlendirme	50
Bölüm 3: Hizmetlerin Serbest Dolaşımı	50	

Genel değerlendirme	51
Bölüm 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı	52
Genel değerlendirme	52
Bölüm 5: Şirketler Hukuku:.....	53
Genel değerlendirme	54
Bölüm 6: Rekabet Politikası	54
Genel değerlendirme	55
Bölüm 7. Tarım.....	55
Genel değerlendirme	60
Bölüm 8: Balıkçılık.....	60
Genel değerlendirme	61
Bölüm 9: Ulaştırma Politikası	61
Genel değerlendirme	62
Bölüm 10: Vergilendirme	63
Genel değerlendirme	63
Bölüm 11: Ekonomik ve Parasal Birlik.....	64
Genel değerlendirme	64
Bölüm 12: İstatistik	64
Genel değerlendirme	65
Bölüm 13: Sosyal politika ve istihdam.....	65
Genel değerlendirme	66
Bölüm 14: Enerji	68
Genel değerlendirme	69
Bölüm 15 : Sanayi Politikası.....	70
Genel değerlendirme	70
Bölüm 16: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler.....	71
Genel değerlendirme	71
Bölüm 17: Bilim ve Araştırma	72
Genel değerlendirme	72
Bölüm18: Eğitim ve Mesleki Eğitim	72
Genel Değerlendirme	73
Bölüm 19: Telekomünikasyon ve Bilgi Teknolojileri	73
Genel değerlendirme	74
Bölüm 20: Kültür ve Görsel – İşitsel Politika	74
Genel değerlendirme	75
Bölüm 21: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu	76
Genel değerlendirme	76
Bölüm 22: Çevre	77
Genel değerlendirme	77
Bölüm 23: Tüketicinin ve sağlığın korunması	79
Genel değerlendirme	79
Bölüm 24 : Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği	79
Genel değerlendirme	82

Bölüm 25: Gümrük Birliği	84
Genel değerlendirme	85
Bölüm 26: Dış İlişkiler	85
Genel değerlendirme	86
Bölüm 27: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası	87
Genel değerlendirme	88
Bölüm 28: Mali Kontrol	88
Genel değerlendirme	88
Bölüm 29: Mali ve Bütçesel Hükümler	89
Genel değerlendirme	90
3.2 Genel değerlendirme	91
C. Sonuç	93
D. Katılım Ortaklığı ve AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program: Genel değerlendirme	96
1. Katılım Ortaklığı.....	97
2. Müktesebatın Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program	100
Ekler	102
Aday Ülkeler Tarafından Onaylanan İnsan Hakları Sözleşmeleri (30 Eylül 2001)	103
İstatistik veriler	104
Türkiye ile müktesebatın analitik incelemesini hazırlamayı öngören çalışmaların ilerlemesine ilişkin Rapor	110

A) Giriş

a) Önsöz

Haziran 1998'de Cardiff'te toplanan AB Zirvesinde, Türkiye hakkında, Komisyonun Türkiye-AT Ortaklık Anlaşmasının 28'inci maddesi ve Lüksemburg Zirvesi sonuçlarına dayanan bir rapor sunacağı açıklanmıştır.

Komisyon, Türkiye'ye ilişkin ilk İlerleme Raporunu, diğer aday ülkelerin İlerleme Raporları ile birlikte, Ekim 1998 tarihli Viyana Zirvesine; ikinci raporunu ise Ekim 1999 tarihli Helsinki Zirvesine sunulmak üzere hazırlamıştır.

Helsinki Zirvesinde, "Türkiye, diğer aday ülkelere uygulanan kriterler temelinde, Birliğe üye olma amacı güden bir aday devlet olarak mütalaa edilmektedir. Mevcut Avrupa Stratejisine göre, Türkiye de diğer aday ülkeler gibi, reformlarını hızlandıran ve destekleyen bir katılım öncesi stratejiden yararlanacaktır" kararı alınmıştır.

Komisyon, katılım öncesi stratejinin bir parçası olarak, üyelik için hazırlık yapan aday ülkelerin kaydettikleri gelişmeleri düzenli olarak AB Konseyine rapor etmektedir. Türkiye ile ilgili ilk kapsamlı Rapor, Aralık 2000'de toplanan Nice Zirvesine sunulmuştur.

Komisyon, işbu İlerleme Raporunu Aralık 2001'de yapılacak olan Laeken Zirvesine sunulmak üzere hazırlamıştır.

Bu İlerleme Raporunda izlenen metodoloji, 2000 yılı İlerleme Raporuna dayanmaktadır. Daha önceki İlerleme Raporlarına uygun olarak, bu Rapor:

- Türkiye ile Birlik arasındaki ilişkileri, özellikle AT-Türkiye Ortaklık Anlaşması çerçevesinde ele alır;
- 1993 Kopenhag Zirvesinde belirlenmiş olan siyasi kriterler (demokrasi, hukuk devleti, insan hakları, azınlık haklarının korunması) ve 1999 Helsinki Zirvesi sonuçları doğrultusunda oluşturulan Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog açısından mevcut durumu inceler;
- Kopenhag Zirvesinde tanımlanmış olan ekonomik kriterler (işleyen bir piyasa ekonomisi ve Birlik içindeki rekabet baskısı ve pazar güçleri ile baş edebilme kapasitesi) açısından Türkiye'nin mevcut durumunu ve perspektifini değerlendirir;
- Türkiye'nin, Antlaşmalar, ikincil mevzuat ve Birlik politikalarında ortaya konulan müktesebatı üstlenebilme kapasitesini inceler; diğer bir ifadeyle, üyelik yükümlülüklerini değerlendirir. Bu yükümlülük, sadece mevzuatın uyumlaştırılmasını değil, aynı zamanda, Aralık 1995 tarihli Madrid Zirvesinde vurgulandığı ve Haziran 2001 tarihli Göteborg Zirvesinde teyit edildiği üzere, müktesebatın yürütülmesi ve uygulanması bakımından gerekli yargısal ve idari kapasitenin geliştirilmesini de kapsar. Madrid Zirvesinde, aday ülkelerin, uyumlu bir bütünleşme için gerekli koşulların yaratılabilmesi için, idari yapılarında gerekli düzenlemeleri yapmasının gereği vurgulanmıştır. Göteborg Zirvesinde ise, aday ülkelerin müktesebatı etkili bir şekilde yürütme ve uygulama yeteneğinin önemi vurgulanmış ve bunun için adayların yargısal

ve idari yapılarının güçlendirilmesi ve yenilenmesi için ciddi çaba göstermeleri gerektiği ilave edilmiştir.

Bu Rapor, 2000 yılı İlerleme Raporundan bu yana kaydedilen gelişmeleri dikkate almaktadır. Rapor, 30 Eylül 2001 tarihine kadar olan dönemi kapsamaktadır. Ancak, bazı özel durumlarda, söz konusu tarihten sonra alınan tedbirlere de değinilmektedir. Rapor, ayrıca, 2000 yılı İlerleme Raporunda yer alan reformların ne derecede gerçekleştirilmiş olduğunu esas almakta ve yeni girişimleri incelemektedir. Yine Rapor, ele alınan konulara ilişkin genel bir durum değerlendirmesi sunmakta ve Türkiye'nin katılım sürecinde atması gereken adımları belirlemektedir.

Bu yaklaşım doğrultusunda, Raporda ele alınan konuların genel durumuna ilişkin görüşler ile birlikte, Türkiye'nin siyasi kriterler ve müktesebata ilişkin kriterleri (müktesebatın uygulanması için gerekli idari kapasite dahil) yerine getirme konusundaki gelişmeler değerlendirilmekte, son İlerleme Raporundan bu yana hangi unsurların tamamlanmış olduğu üzerinde durulmaktadır. Ekonomik değerlendirme, referans süresi boyunca gerçekleştirilen gelişmelerin değerlendirilmesinin yanında, Türkiye'nin ekonomik performansına ilişkin dinamik, ileriye dönük bir değerlendirmeyi de içermektedir.

Raporda, Türkiye'nin Katılım Ortaklığı önceliklerini ne ölçüde yerine getirdiği konusunu inceleyen ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan kısa vadeli öncelikleri yerine getirme konusunda kaydettiği gelişmeler değerlendirilirken, bu önceliklerin 8 Mart 2001 tarihinde tespit edildiği dikkate alınmıştır.

Daha önceki Raporlarda olduğu gibi, bu Raporda da 'ilerleme', fiilen alınan kararlar, fiilen kabul edilen mevzuat, fiilen onaylanan uluslararası sözleşmeler (bunların uygulanması da dikkate alınarak) ve fiilen uygulanan tedbirler temel alınarak değerlendirilmiştir. İlke olarak, hazırlık aşaması ya da meclis onayı aşaması gibi değişik aşamalarda bulunan mevzuat ya da tedbirler dikkate alınmamıştır. Bu yaklaşım, tüm aday ülkelere eşit muamelede bulunulmasına ve katılım süreci içindeki ülkelerin elde ettikleri somut ilerlemelerin objektif bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Bu Rapor, çok sayıda bilgi kaynağından yararlanılarak hazırlanmıştır. Aday ülkeler, son İlerleme Raporunun yayımlanmasından itibaren, üyelik için yürüttükleri hazırlıklarla ilgili kaydettikleri ilerlemelere ilişkin bilgi vermeye davet edilmiştir. Aday ülkelerin, Müktesebatın Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programları ile Ortaklık Anlaşmaları çerçevesinde ve müktesebatın analitik incelemesine ilişkin hazırlık süreci bağlamında sundukları bilgi, ek kaynak olarak kullanılmıştır. Hazırlık çalışmalarında, Konsey görüşleri ile Avrupa Parlamentosu raporları ve ilke kararları¹ dikkate alınmıştır. Komisyon ayrıca, özellikle Avrupa Konseyinin, AGİT'in, uluslararası mali kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinin katkıları dahil, değişik uluslararası örgütlerin değerlendirmelerinden de yararlanmıştır. Bununla birlikte, yapılan değerlendirmelerin tamamlanabilmesi için, Topluluk müktesebatına ilişkin birçok alanda bilginin genişletilmesi ve derinleştirilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bu ek bilgilerin elde edilebilmesi de, ancak alt komitelerin çalışmaları vasıtasıyla mümkün olmuştur.

¹ Avrupa Parlamentosu adına raportör, sayın Lamassoure'dur.

b) Avrupa Birliği ve Türkiye Arasındaki İlişkiler

15-16 Haziran 2001 tarihlerinde toplanan Göteborg Zirvesinde “Helsinki kararlarının, Türkiye’yi AB’ye daha da yaklaştırdığına ve Türkiye’nin Avrupa hedefi için yeni ufuklar açtığına” karar verilmiştir. Güçlendirilmiş siyasi diyalog dahil, Türkiye’ye yönelik katılım öncesi stratejisinin uygulanması konusunda önemli ilerleme kaydedilmiştir.

Son aylarda, AB-Türkiye ilişkileri daha da ivme kazanmıştır. Türkiye, artık diğer aday ülkeler ile aynı temelde katılım öncesi stratejiye dahil olmuştur. Bu strateji, Türkiye’deki reform sürecini hızlandırmıştır.

Türkiye’ye yönelik katılım öncesi stratejinin uygulanması, halihazırda ilerlemiş bulunmaktadır:

- Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB), Konsey tarafından resmi olarak 8 Mart 2001 tarihinde kabul edilmiştir. Bu Belge, Komisyonun hazırlamış olduğu 2000 yılı İlerleme Raporunda tanımlanmış olan öncelikli alanları, bu önceliklerin uygulanmasında Türkiye’ye yardımcı olacak mali araçları ve bu yardımlar için gerekli olan koşulların tek bir çerçeveye oturtulmasını içermektedir. KOB öncelikleri, siyasi çerçeve, yeni mevzuatın kabulüne ilişkin takvim, politikalar ve uygulamalar ve Türkiye’nin Topluluk müktesebatını üstlenmesi için gerekli idari ve bütçesel ihtiyaçlarını içeren AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programına (Ulusal Program) yansıtılmalıdır.
- Ulusal Program, 19 Mart 2001 tarihinde Türk hükümeti tarafından kabul edilmiştir. Program, siyasi ve ekonomik reformlar içeren geniş kapsamlı bir gündem içermektedir. Aynı zamanda, Ulusal Programın uygulanmasına, koordinasyonuna ve izlenmesine yönelik bir Bakanlar Kurulu Kararı kabul edilmiştir. 15-16 Haziran 2001 tarihli Göteborg Zirvesi, Ulusal Programın kabul edilmesini “memnuniyet verici bir gelişme” olarak nitelmiş ve Türkiye’nin, “katılım öncesi stratejinin temel taşı olan KOB önceliklerinin uygulanması için gerekli adımları atmasında ısrar etmiştir.”
- Güçlendirilmiş siyasi diyalog, Fransa, İsveç ve Belçika dönem başkanlıkları, Ankara ve Stokholm’de siyasi direktörlerin yaptığı üçlü toplantılar (Troika), siyasi direktörlerin Brüksel’de yaptığı iki toplantı ve 26 Haziran 2001 tarihinde Lüksemburg’da toplanan AT-Türkiye Ortaklık Konseyi çerçevesinde gerçekleştirilen siyasi diyalog ile devam etmiştir. Bu toplantılarda, AB-Türkiye ilişkileri açısından kilit meseleler sayılan insan hakları, Kıbrıs sorunu, sınır anlaşmazlıklarının barışçıl yollarla halli, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ile terörizmle mücadele, Kafkaslar, Orta Doğu ve Balkanların durumu gibi daha geniş kapsamlı konular ele alınmıştır.
- Haziran 2000 ile Temmuz 2001 döneminde, Ortaklık Komitesinin sekiz alt komitesinde, iki tur halinde, müktesebatın analitik incelenmesi süreci başlamıştır. Bu çalışmalara, Komisyonun değişik birimleri ve Türk bakanlık ve kamu kuruluşlarından 500’den fazla görevli katılmıştır. Feira Zirvesinde talep edildiği üzere, bu çalışmalar hakkında Konseye bir rapor sunulmuş ve Genişleme Strateji Belgesinde de tavsiyelerde bulunulmuştur.
- 26 Şubat 2001 tarihinde, Konsey, Türkiye için katılım öncesi Topluluk mali yardımının koordinasyonunu öngören bir tüzük kabul etmiştir.

- Nisan 2001'de, Komisyon tarafından, usullerin basitleştirilmesi ve mali yardımın katılım öncesi önceliklerde yoğunlaşmasını sağlamak amacıyla bir tüzük önerisinde bulunulmuştur. Bu tüzük kabul edilme aşamasındadır. Tüzük önerisinde, "2000-2006 dönemi mali hedefleri çerçevesinde, aday ülkelere verilecek katılım öncesi mali yardım iki katına çıkarılmıştır; Helsinki Zirvesinin ışığında amaç, olağan bütçe usulleri çerçevesinde, bu ilkenin Türkiye için uygulanması ve mevcut mali dönemin geri kalan kısmı için de uygulanmaya devam etmesi olmalıdır." ifadesine yer verilmektedir.
- 2000 yılında, toplam 209 milyon € tutarında hibe sağlanması taahhüt edilmiştir. Aynı yıl içinde, ECHO, 30 milyon € tutarında ek bir acil yardım sağlamıştır.
- 1992-1999 yılları arasında, Avrupa Yatırım Bankası (AYB) tarafından, Yeni Akdeniz Politikası çerçevesinde Türkiye'ye verilen kredi miktarı, toplam 545 milyon € tutarındadır. 2000 yılında AYB, Türkiye'deki değişik projeler için 575 milyon € sağlamıştır. Türkiye, toplamda beş farklı AYB kredi olanağından yararlanabilmektedir.
- Türkiye'den gelen uzmanlar, TAIEX'in tüm aday ülkeler için düzenlediği seminerlere katılmıştır. Türk uzmanları, otuzdan fazla çok uluslu atölye çalışmasına katılmıştır. İlk defa çok uluslu bir TAIEX semineri (kimyasal maddeler ile ilgili) Türkiye'de düzenlenmiştir. İstanbul, çok uluslu seminerlerin düzenleneceği bir merkez olarak belirlenmiştir. Halihazırda TAIEX, Türkiye için tek ülke bazında etkinlikler hazırlamaktadır.
- Türkiye'nin, Topluluk programlarına ve ajanslarına katılabilmesi konusundaki hazırlıklar sürdürülmüştür. Konsey, 5 Haziran 2001 tarihinde Komisyona, Türkiye'nin Topluluğun farklı programlarına katılabilmesine olanak sağlayacak hukuki usulleri basitleştirecek bir çerçeve anlaşmanın müzakeresi hususunda yetki vermiştir. Komisyon, Ağustos 2001'de bir çerçeve anlaşma taslağını, diğer AB kurumlarına iletmıştır. Anlaşma kabul edilme aşamasındadır. Dolayısıyla, Sokrates programı kapsamındaki bazı faaliyetler, pilot ihaleleri bazında 2002 yılında başlatılmalıdır.
- AT ile Türkiye arasındaki gümrük birliğinin, hizmetlerin serbestleştirilmesi ve kamu alımları pazarlarının karşılıklı olarak açılmasını da içerecek şekilde genişletilmesine ilişkin müzakerelerin son turu, Ekim 2001'de gerçekleştirilmiştir. Halihazırda, gümrük birliği, sanayi malları ile işlenmiş tarım ürünleri ticaretini kapsamaktadır.

Ortaklık Anlaşması kapsamında kaydedilen son gelişmeler (ikili ticaret dahil)

AT-Türkiye Ortaklık Konseyi, 26 Haziran'da Lüksemburg'da toplanmış ve Türkiye'nin katılım öncesi stratejisi çerçevesindeki gelişmelerini ve geleceğe yönelik önceliklerini gözden geçirmiştir. Ayrıca, güçlendirilmiş siyasi diyalogun bir parçası olarak, Türkiye'deki insan hakları, Kıbrıs sorunu ve sınır anlaşmazlıklarının barışçıl yollarla halli konuları tartışılmıştır.

Karma Parlamento Komitesi, 21-22 Kasım 2000 tarihlerinde Antalya'da ve 26-27 Haziran 2001 tarihlerinde Brüksel'de toplanmıştır. Tartışmalar Ulusal Program, anayasa reformu, yeni ekonomik plan ile Kıbrıs, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası, Fazilet Partisinin kapatılması, Türkiye'deki cezaevlerinin durumu ve insan hakları üzerinde yoğunlaşmıştır. Tartışılan konular arasında ayrıca, mali işbirliği, Türk işadamlarına uygulanan vize zorunluluğu ve AT-Türkiye gümrük birliği kapsamında üçüncü ülkelerle akdedilen serbest ticaret anlaşmaları yer almıştır.

19 Nisan'da, Ankara'da, AT Ekonomik ve Sosyal Komite çalışmaları çerçevesinde bir AB-Türkiye Karma İstişare Komitesi toplantısı yapılmıştır. Komite, daha güçlü sendikal haklar tanıyan bir mevzuatın kabul edilmesine öncelik verilmesini temenni etmiştir. Reform süreci içinde sosyal diyalogun önemi vurgulanmıştır. Hizmetlerin serbestleştirilmesine ilişkin bir rapor kabul edilmiştir.

Gümrük Birliği Ortak Komitesi Brüksel'de iki kez toplanmıştır. Komite, gümrük birliğinin uygulanmasındaki ivmenin korunması gereğini teyit etmiştir. Gümrük birliğinin işleyişi ve bazı ticari konular tartışılmıştır.

Gümrük İşbirliği Komitesi, gümrük birliğinin fiili uygulamasını tartışmak üzere bir çok kez toplanmıştır. İlk Derece Mahkemesi, Türkiye'den ithal edilen televizyon setlerine ilişkin bir karar almıştır. Mahkeme, Komisyondan ve Türkiye'den, Ortaklık Anlaşması ve ilgili kararlar gereği, karşılıklı akdi yükümlülüklerin düzgün bir şekilde yerine getirilmesinin sağlanmasını talep etmiştir.

Gümrük Birliği kapsamında yer alan önemli bir dizi geçici düzenlemenin süresi 31 Aralık 2000 tarihinde sona ermiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin ticaretteki teknik engelleri kaldırmasına, rekabet uygulama kurallarını kabul etmesine, fikri mülkiyet haklarının uygulanmasının sağlanmasına ve piyasaya girişte AB ile Türk vatandaşları arasında ayrımcılığa meydan vermemek amacıyla ticari nitelikli devlet tekellerinin yeniden düzenlemesine acilen gereksinim bulunmaktadır.

Genel olarak, imalat sanayi ürünleri gümrük birliği alanında serbestçe dolaşmaktadır. Ancak, bazı ticari unsurlar bu dolaşıma dahil değildir. Alkollü içeceklerin Türkiye piyasasına girişi sınırlıdır ve bazı AT ürünleri için (kozmetik ürünleri, seramik, fayans, yedek parça ve tekstil ürünleri gibi) külfetli idari işlemler ve denetimler söz konusudur.

Tarım sektörü ile ilgili olarak, Komisyon, Türkiye'nin Topluluk kaynaklı canlı büyükbaş hayvan ve sığır eti ithalatını yasaklamasından ötürü Topluluğun gördüğü zararı tazmin edecek bir paket için, Türkiye ile gayri resmi olarak görüşmeye başlamıştır. Türk fındığının AT'ye ithali ile ilgili olarak bir lisans sistemi oluşturulmuştur.

Gümrük birliği ile ilgili alanlarda, düzenli bir gayri resmi danışma mekanizması oluşturulmuştur. Komisyon ayrıca, aday ülkelere uygulanan politikalar doğrultusunda, Türkiye'nin teknik komitelere katılımını sağlamıştır.

AT ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi artmıştır. Türkiye'nin mevcut ekonomik durumu, Türk ticaret açığının düşmesine neden olmuştur.

Topluluk yardımı

Mali yardımların yönetimini diğer aday ülkelerdeki uygulamalar ile aynı düzeye getirmek amacıyla, yeni Tüzüğün kabul edilmesi sürecinde Komisyon, Türk hükümetinden AT mali yardımları için yeni idari yapılar oluşturmasını talep etmiştir. 18 Temmuz 2001 tarihinde, Türk hükümeti, Ulusal Yardım Koordinatörlüğü görevini Başbakan Yardımcısı ve Avrupa Birliği ile İlişkilerden Sorumlu Devlet Bakanına ve Ulusal Yetkilendirme görevini de Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanına veren bir genelge çıkarmıştır. Ulusal Fon, Hazine Müsteşarlığı tarafından oluşturulacak ve yönetilecektir; Merkezi Finansman ve İhale Birimi ise Başbakanlık sorumluluğunda olacaktır. Personel için eğitim programları geliştirilmektedir. Ankara'da bulunan AT temsilciliği de Topluluk mali yardımları konusunda yetki devri esaslı

bir yaklaşımın izlenmesi yönünde güçlendirilmektedir. Yardımların programlanmasına ilişkin olarak, 2001 yılı, yardımların Katılım Ortaklığı ve Ulusal Program öncelikleri ile uyumlu hale getirilmesi konusunda bir geçiş yılı olmuştur. Bunun, 2002 yılına kadar tam olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde, üye devlet kamu görevlilerinin 'katılım danışmanları' olarak aday ülkelere gönderilmesini sağlayan 'twinning' mekanizmasından gelecekte bu bağlamda Türkiye de yararlanacaktır.

Yukarıda değinildiği üzere, kredi finansmanı ile ilgili olarak, Türkiye, AYB'nin Akdeniz ülkelerine ilişkin aldığı yeni yetki kapsamında (EuroMed II Kredi Ödeneği) önemli miktarda bir ödenek almaya devam edecektir. Bu ödenek, Ocak 2000-Ocak 2007 dönemi arasında toplam 6.425 milyar € tutarında olacaktır. Bunun dışında, AYB, Türkiye'yi, 13 aday ülke için toplam 8.5 milyar € tutarındaki AYB katılım öncesi kolaylığından yararlanması için ehil bulmuştur. AYB ayrıca, Türkiye için Özel Eylem Programını (450 milyon €) onaylamıştır; Türkiye için Deprem Sonrası Yeniden İnşa ve Rehabilitasyon Yardımı Kolaylığı (TERRA: 600 milyon €) da kullanıma hazırdır. Ayrıca, AYB, bölgeyi kapsayan ve Türkiye'nin de yararlanabileceği 1 milyar € tutarında yeni bir "Akdeniz Ortaklığı Kolaylığı"ni kabul etmiştir.

Topluluk programları ve ajansları

Türkiye, halihazırda LIFE III ve Beşinci Araştırma ve Gelişme Çerçeve Programına (proje bazında) katılmaktadır. Türkiye kısa süre içinde, Çok Yıllı Girişim ve Girişimcilik Programı ile Avrupa Sayısal İçerik Programlarına katılmayı amaçlamaktadır. Bunun dışında, Türkiye, sağlık ve kültür gibi diğer alanlardaki programlara da katılmayı talep etmiş ve bundan sonraki Araştırma ve Geliştirme Çerçeve Programına (6'ncı Çerçeve Programı) tam olarak katılma isteğinde bulunmuştur.

Türkiye'nin Avrupa Çevre Ajansı ve Avrupa Bilgi ve Gözlem Ağına (EIONET) katılması konusundaki müzakereler sonuçlanmıştır. Türkiye, onaylama süreci tamamlandıktan sonra bu kuruluşların bir üyesi olacaktır. Türkiye ayrıca, Lizbon'daki Avrupa Uyuşturucu Maddeler ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezine katılmayı istemektedir (Ayrıca Bölüm 24'e bakınız – Adalet ve içişleri konusunda işbirliği).

Türkiye ile Topluluk arasında, Topluluk hukuki prosedürlerini yeniden düzenlemek ve gelecekte Türkiye'nin Topluluk programlarına katılımını kolaylaştırmak için, söz konusu katılımın genel ilkeleri hakkında bir anlaşma akdedilme aşamasındadır. Komisyon Türkiye'den, katılacağı eğitim ve mesleki eğitim programlarının yürütülmesi için bir Ulusal Ajans kurmasını istemiştir. (bkz. Bölüm 18-Eğitim ve Öğretim).

Müktesebatın analitik incelemesi sürecinin hazırlanması

Ortaklık Komitesi bünyesindeki alt komiteler, müktesebatın analitik incelemesi sürecini hazırlamaktadır. İki tur olarak yapılan toplantılar, Haziran 2000'de başlamış ve Temmuz 2001'de sona ermiştir.

Bu toplantılar, AB ve Türkiye'nin, politika hedefleri ve mevzuat konusunda görüş alışverişinde bulunmalarına imkan sağlamıştır. Türkiye, müktesebat ve bunun uyumlaştırılması, yürütülmesi ve uygulanması konularında atılması gereken adımları daha iyi kavramıştır. Bir çok alanda çalışmalar başlatılmıştır ve yeni mevzuata getirilecek değişiklikler hazırlanmaktadır. AB ve Türk uzmanları arasında, özellikle mevzuat taslaklarının

hazırlanması konusunda, daha yoğun bir diyaloga imkan tanıyacak olumlu bir ortam yaratılmıştır.

Bu toplantıların yararlı olduğu gözlenirken, bu sürecin daha etkili ve yoğun olmasını sağlamak için, gerek şekil, gerek içerik açısından yapılabilecek değişiklikler konusunda Komisyon ve Türk üst düzey yetkilileri görüşmelerde bulunmuştur. Komisyon, Feira Zirvesi sonuçları doğrultusunda, bu çalışmaların sonuçlarına ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor, işbu Rapora eklidir; sürecin daha yoğun ve daha verimli hale getirilmesine ilişkin usul ve araçlar hakkındaki tavsiyeler ise Genişleme Stratejisi Belgesinde yer almaktadır.

B. Üyelik kriterleri

1. Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler

Giriş

Haziran 1993'de Kopenhag Zirvesinde kararlaştırılan ve aday ülkelerin üye olabilmeleri için gerçekleştirmeleri gereken siyasi kriterler, aday ülkelerin, “demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıkların korunmasını ve azınlıklara saygı gösterilmesini teminat altına alan kurumların istikrarını”² sağlamalarını şart koşmaktadır.

Türkiye'nin katılım yolunda kaydettiği gelişmelere ilişkin 2000 yılı İlerleme Raporunda Komisyon şunları ifade etmiştir:

“AB'ye üyelik için gerekli siyasi reformların Türk toplumunda geniş ölçekte tartışılmaya başlanması, son İlerleme Raporundan bu yana kaydedilen olumlu bir gelişmedir. Bu bağlamda iki önemli girişimde bulunulmuştur. Bunlar, insan haklarına ilişkin bazı uluslararası belgelerin imzalanması ve İnsan Hakları Koordinasyon Üst Kurulu çalışmalarının hükümet tarafından son dönemde desteklenmesidir. Bununla birlikte, geçen yıllar karşılaştırıldığında, bu konuda hemen hemen hiç bir somut gelişme sağlanamamıştır ve Türkiye halen Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamamaktadır”.

“Demokratik sistemin temel özellikleri mevcut olmakla birlikte, Türkiye, demokrasiyi ve hukuk devletini teminat altına almak için gerekli olan yapısal reformları hayata geçirmekte yavaştır. AB-Türkiye ilişkileri ile ilgili olarak yönetimde değişiklikler gerçekleşmiştir; ancak, ordu üzerinde sivil kontrol gibi pek çok temel kurumsal sorun çözüm beklemektedir. Yargı alanında, kamu görevlilerinin yargılanmasını kolaylaştıran yeni usul, ümit verici bir gelişmedir. Geçen yılın İlerleme Raporunda sözü edilen, yargının işlevselliği ile ilgili önemli kanun tasarıları henüz yasalaşamamıştır. Devlet Güvenlik Mahkemelerine ilişkin Haziran 1999'daki son değişikliklerden bugüne kadar, bu mahkemelerle ilgili bir gelişme kaydedilmemiştir. Yolsuzluk bir sorun olarak önemini korumaktadır.”

“Abdullah Öcalan davası dahil, ölüm cezaları infaz edilmemektedir; ancak, insan haklarına ilişkin genel durum endişe verici durumunu korumaktadır. Her ne kadar yetkili makamlar ve TBMM tarafından ciddi olarak takip edilse ve insan hakları eğitim programları uygulansa da, işkence ve kötü muamele kökten çözüme kavuşturulmaktan çok uzaktır. F tipi cezaevlerinin kurulması dahil, Türk hapisane sisteminde ciddi bir reform başlatmıştır. İfade özgürlüğü ile dernek kurma ve toplantı yapma özgürlüğü hâlâ düzenli olarak sınırlandırılmaktadır. İnanç özgürlüğü bağlamında, Müslüman olmayan topluluklara yönelik olumlu bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir; ancak, bu yaklaşımın Sünni olmayan Müslümanlar dahil diğer tüm dini topluluklara da yansıtılması gerekmektedir.”

“Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar alanında, özellikle etnik kökenlerine bakılmaksızın, tüm Türklerin kültürel haklardan yararlandırılması dahil, geçen yıla oranla gelişme

² “Bu ilkeler, Aralık 2000'de Nice Zirvesinde beyan edilen Avrupa Birliği'nin Temel Haklar Şartında vurgulanmaktadır”.

sağlanamamıştır. Nüfusun büyük çoğunluğunun Kürt olduğu Güneydoğuda esaslı bir değişim yoktur.”

Aşağıdaki bölüm, ülkedeki yürütme ve yargı sisteminin genel işleyişi dahil, Kopenhag siyasi kriterleri perspektifinden bakarak, son İlerleme Raporundan bugüne kaydedilen gelişmelerin ve bu arada ülkenin genel durumunun bir değerlendirmesini sunmaktadır. Bu kapsamdaki gelişmeler, Türkiye'nin, özellikle adalet ve içişleri alanındaki müktesebatı uygulama yeteneği ile bağlantılıdır. Türkiye'nin adalet ve içişleri alanındaki müktesebatı uygulama yeteneğine özgü bilgi, raporun B.3.1. bölümünde (Bölüm 24-Adalet ve içişleri alanında işbirliği) yer almaktadır.

Son Gelişmeler

Ulusal Programda önemli siyasi reformlar duyurulmuş ve bunlar anayasal değişikliklere dahil edilmiştir. Bundan sonra, bu değişikliklerin etkili bir şekilde uygulanması önem kazanmaktadır.

Türkiye, Kasım 2000 ve Şubat 2001'de, pek çok Türk vatandaşına büyük zorluklar yaratan ciddi mali ve ekonomik krizler yaşamıştır. Bu krizler, yurt içinde ve dışında güveni tekrar sağlamayı amaçlayan Hükümet için önemli zorluklar yaratmıştır. Ekonomiden sorumlu yeni Devlet Bakanı Kemal Derviş'e ekonomi politikasının koordinasyonu konusunda yetki verilmiş ve 2 Mart 2001 tarihinde Hükümet, mali ve ekonomik reformları içeren kapsamlı bir paketi kabul etmiştir. Mali kaynak IMF ve Dünya Bankasından sağlanmış ve yeni ekonomik planın uygulanmasına yönelik bir dizi kanun, 2001 yılının ikinci çeyreğinde hızla kabul edilmiştir. Bu reformlar, krizi atlatabilmek ve AB üyeliğine yönelik ekonomik kriterleri karşılamak amacıyla taşınmaktadır.

Ulusal Programın kabulünün ardından, Partiler Arası Uzlaşma Komisyonunun çalışmaları ile partiler arası güçlü bir uzlaşmaya dayanan anayasal reform hareketi başlatılmıştır. 1982 Anayasasınının 34 maddesinde değişiklik öngören paket, 3 Ekim 2001 tarihinde kabul edilmiştir. Söz konusu paket, düşünce ve ifade özgürlüğü, işkencenin önlenmesi, sivil otoritenin güçlendirilmesi, dernek kurma özgürlüğü ve kadın-erkek eşitliği gibi konularda yeni düzenlemeler getirmiştir. Değişikliklerin çoğu, Kopenhag siyasi kriterlerine, Katılım Ortaklığına ve Ulusal Programa ilişkindir.

Türk hükümeti, yapılan anayasa değişikliklerinin bazılarının uygulanmasını sağlayacak yeni mevzuat tasarılarına son şeklini vermektedir. Bu reformların bir ön analizi ve etkileri bu raporda incelenmektedir.

Aralık ayında, cezaevlerinde yaşanan şiddet olayları ve sürdürülen açlık grevleri neticesinde 40 kişinin ölümünü takiben, medeni ve siyasi haklar kapsamında aşağıda değinilen cezaevi reformu, rapor dönemi boyunca önemli bir konu olmuştur.

Siyasi düzeyde, Fazilet Partisinin Haziran ayında Anayasa Mahkemesince kapatılması, ifade ve dernek kurma özgürlüğü alanındaki sorunları ön plana çıkarmış ve parti yapılarında değişikliklere neden olmuştur. Bir çok Bakanın değişmesine rağmen, koalisyon hükümeti mevcudiyetini sürdürmüş ve ekonomik ve siyasi reformlar konusunda anlaşmaya varmıştır.

Türk Hükümeti, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Kıbrıs sorununun kapsamlı bir çözüme kavuşturulması konusundaki gayretlerini desteklediğini ifade etmiştir. Ancak bu destek ifadeleri, henüz sürecin ilerlemesine yardımcı olmamıştır. Hatta Hükümet, Kıbrıs Türk

Toplumu liderinin geçen yıl başlatılan uzlaşma görüşmelerinden çekilme kararını ve Eylül 2001'de New York'taki görüşmelere katılması yolundaki BM Genel Sekreterinin davetini red kararını anlayışla karşıladığını ve desteklediğini ifade etmiştir.

Türkiye'nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasıyla ilgili kararlara iştiraki, çözüme kavuşturulamamış bir sorun olarak kalmıştır. Halihazırda AB, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasını işlevsel hale getirmek için ileri adımlar atmaktadır. AB ile AB üyesi olmayıp NATO üyesi olan (Türkiye dahil) 6 ülke arasında, NATO kaynak ve imkanlarını kullanarak, AB'nin yönlendireceği operasyonların mahiyeti ve işlevi konusunda ilgili sorunlar hakkında ve AB-NATO bağlamında çeşitli toplantılar düzenlenmiştir. Türkiye, AB'nin yönlendireceği operasyonlar hakkındaki kararlara iştirak etmek için gerekli uygulama şartları konusunun çözüme kavuşturulmasında daha uzlaşmacı olmalıdır.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etmiştir. Bu çerçevede, iki ülke temsilcilerinin katıldığı ve pek çok ortak girişimin kararlaştırıldığı bazı toplantılar yapılmıştır.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen saldırılar sonrasında Türkiye, terörizmle mücadeleye tam destek vermiş ve yetkili makamlar, askeri olanakların hazır halde bulundurulması konusunda karara varmıştır. Türkiye, 21 Eylül 2001 tarihli Olağanüstü Avrupa Zirvesi kararlarını ilk olarak destekleyen aday ülkeler arasında yer almıştır.

1.1. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü

Yasama

3 Ekim 2001 tarihinde TBMM, Uzlaşma Komisyonu tarafından hazırlanan 34 maddelik bir anayasa değişikliği paketini kabul etmiştir. Değişikliklerin bazıları, Türkiye'nin Katılım Ortaklığı önceliklerinin bir kısmını karşılamak amacıyla yöneliktir ve aşağıda ilgili başlıklar altında değerlendirilmektedir. TBMM hızlı ve etkili bir şekilde çalışmış ve değişikliklerin pek çoğunda partiler arası geniş bir uzlaşmaya varılmıştır. Ancak sürecin sonunda, milletvekili dokunulmazlığının sınırlandırılmasına yönelik değişiklik taslağının reddedilmesi, kamu oyunda eleştirilmiştir.

2001 ilkbaharında, TBMM, özellikle ekonomik ve mali krizle mücadele amacıyla, bir dizi yeni kanunun yasalaştırılmasını sağlamak için, hızlı bir biçimde harekete geçmiştir. Bu kanunlar, Türkiye'nin acil ekonomik programı ve Ulusal Programında öngörülen reformları getirmiştir.

Ekim 2000 ve Haziran 2001 döneminde toplam 117 yeni kanun kabul edilmiştir. Aynı dönemde, TBMM, iç tüzüğünü basitleştirmiş ve AB'ye entegrasyon konusunda bir Meclis Komisyonu kurulmasını görüşmüştür.

22 Haziran 2001 tarihinde, Anayasa Mahkemesi, laiklik karşıtı faaliyetleri nedeniyle ana muhalefet partisi olan Fazilet Partisi'nin kapatılmasına karar vermiştir. Bu karar, iki yeni siyasi partinin kurulmasına yol açmıştır: Saadet Partisi ve AK Parti (Adalet ve Kalkınma Partisi). Ekim 2001'de başlayan yeni yasama döneminde, TBMM'de 6 parti temsil edilmekteydi.

Yürütme

Mevcut üç partili koalisyon, iki yılı aşkın bir süredir görevdedir. Bu Hükümet, bir çok güvensizlik oyu ve iç gerilimlerin üstesinden gelmiştir.

Cumhurbaşkanı, dört kanun ve iki kanun hükmünde kararname hakkında, Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle veto hakkını kullanmıştır. Anayasa değişikliklerinden birisi ile bu hakka değişiklik getirilerek, Cumhurbaşkanının, bundan sonra kanunları kısmen de veto edebilmesi imkanı getirilmiştir.

Bir yıldır görev yapmakta olan Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Mesut YILMAZ'ın sorumluluğundadır. 19 Mart 2001 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile, ABGS, Ulusal Programın uygulanması, koordinasyonu ve izlenmesi ile görevlendirilmiştir. Bu karar uyarınca, kamu kurum ve kuruluşlarının Ulusal Programdaki yükümlülüklerini yerine getirmek üzere, idari düzenlemeler yapmaları gerekmektedir. Ayrıca, kamu kurum ve kuruluşlarının karar alma süreçlerinde AB boyutunu da dikkate almaları gerekmektedir. AB mevzuatının üstlenilmesi ve uygulanması çalışmalarını koordine etmek üzere, bakanlıklar arası dokuz alt komite kurulmuştur. Bazı bakanlıklar, AB'ye katılım öncesi süreçle ilgili görevleri yerine getirmek üzere yeniden yapılandırılmıştır. Örneğin, Adalet Bakanlığı, 15 Mayıs 2001 tarihli kanunla yeniden yapılandırılmıştır.

Rapor dönemi boyunca, ordu üzerinde sivil denetimin artırılması konusunda çok az gelişme kaydedilmiştir (aşağıda Milli Güvenlik Kurulu konusuna bakınız).

Yargı

Yargı sistemi ile ilgili olarak bir dizi değişiklik gerçekleştirilmiştir:

- 15 Mayıs 2001 tarihinde, yeni bir yargısal işlev olarak, Ceza İnfaz Hakimliklerini tesis eden bir kanun kabul edilmiştir. Bu hakimler, mahkumların haklarıyla ilgili şikayetleri incelemekle sorumlu olacaklardır. Ülke çapındaki ceza mahkemelerinin bir kısmında infaz hakimliğinin oluşturulabilmesi için, 140 hakimın atanmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır.
- 26 Mart 2001 tarihinde kabul edilen kanunla, fikri haklar konusunda ihtisaslaşmış 12 yargı birimi kurulmuştur.
- 25 Aralık 2000 tarihli Kanunla Ankara, İzmir ve İstanbul'daki mahkemelerde tüketicinin korunması ile ilgili birimler oluşturulmuştur.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yeniden yapılandırılması ile ilgili olarak 1999 yılında yapılan anayasal ve yasal değişiklikler yürürlüğe girmiştir.

Bu değişiklikler neticesinde, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin tüm üyeleri, artık sivil yargıdan atanmaktadır. Bununla birlikte, avukatlarla görüşme ve bu mahkemelerin siviller ile ilgili yargı yetkisinde olduğu gibi, Devlet Güvenlik Mahkemelerinde adil yargılamanın sağlanması amacıyla ele alınması gereken bir takım sorunlar halen mevcuttur.

Askeri yargıya ilişkin olarak, geçen yıl ifade özgürlüğünün suistimali isnadıyla 38 sivilin karıştığı 22 dava askeri mahkemelerde görülmüştür.

Çocuk mahkemeleriyle ilgili olarak, bunların yapısı ve görev alanı ile ilgili sorunlar hâlâ devam etmektedir. Sayılarının oldukça sınırlı olması, davaların birikmesi ve dava süresinin uzamasına yol açmaktadır. Bununla birlikte, yasal hükümlerin gözden geçirilmesi ve genç suçlulara uygulanacak yaptırımlar konularında önemli ve yeni bir proje başlatılmıştır.

Uygulamada yargı bağımsızlığının kapsamı ile ilgili endişeler devam etmektedir. Özellikle kamu görevlileri hakkındaki soruşturmalarda, örneğin yolsuzluk davalarında, hakimler ve savcılar üzerinde baskı uygulanmıştır. Atama ve yer değiştirme konularında yetkili Hakimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna Adalet Bakanının başkanlık etmesi olgusu, yürütme ve yargı arasındaki erkler ayırımı sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu reform taslağı konusunda iç istişareler devam etmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) kararlarıyla ilgili olarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine (AİHS) aykırı bulunan mahkumiyet kararlarının sonuçlarını telafi etmek üzere, mevzuatta gerekli tedbirlere yer verilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu husus, 23 Temmuz 2001 tarihinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 106 (2001) sayılı Ara İlke Kararında vurgulanmıştır. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa göre, şüpheli davaların yeniden görülmesi veya Sözleşmeye aykırılığın düzeltilmesi için herhangi bir tedbir alınması hâlâ mümkün değildir. Mahkumiyet, davanın yeniden görülmesi ve suç kayıtlarının silinmesi sonucu medeni ve siyasi haklar sınırlandırılmışsa, bu hakların iadesini temin edecek başka tedbirler alınmalıdır. AİHM'nin 17 Temmuz 2001 tarihli kararı³, adil yargılamanın olmadığı durumların nasıl telafi edileceği konusuna ışık tutmaktadır. Anayasanın 36'ncı maddesine getirilen değişiklikler, adil yargılanma hakkını açıkça belirtmekte ve yolsuzlukla ilgili cezai, adli ve idari kanunlarda gerekli değişikliklerin yapılması yolunu açmaktadır. AİHM'nin kararlarının doğrudan etkisi de sorun olmaya devam etmektedir. (Anayasa reformu paketi bu sorunları ele almamıştır).

Kamulaştırma davalarıyla ilgili gecikmiş ödemelerde yasal faiz oranlarının artırılmasına ilişkin 1998 tarihli Kanunun uygulamaya geçirilmesi olumlu bir gelişmedir. Bu konu, AİHM'nin 18 Eylül 2001 tarihli bazı kararlarının odak noktası olmuştur. Bu Kanun, faiz oranını enflasyona bağlamaktadır. Türkiye'nin AİHM'nin kararlarına uymasını hızlandırmak için diğer bazı önemli tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Yargının işlevselliği ile ilgili olarak, hakimlerin, savcılarının ve adli personelin eğitimiyle ilgili pek çok kurs düzenlenmiştir. Eğitim programları, Topluluk hukuku ve insan hakları, dil kursları, Avrupa ile ilgili konuları ve uluslar arası işbirliği ve adli tıp konularında yoğunlaşan seminerleri içermektedir. Hali hazırda eğitim programlarının çoğu Hakimler ve Savcılar Eğitim Merkezi tarafından hazırlanmakla birlikte, bu konuda bir takım diğer girişimler de mevcuttur. Bu çerçevede, Yunan-Türk İşbirliğiyle, hakimlerin Topluluk hukuku konusundaki eğitimi örnek olarak gösterilebilir. Eylül 2001'de Anayasa Mahkemesinin 16 üyesi AİHM'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir.

Özetle, yargı sisteminin yeniden yapılandırılması ve sistemin etkililiğini artırmasını hedefleyen ve bir kısmı önceki İlerleme Raporlarında belirtilen bir dizi girişim başlatılmıştır. Ceza infaz hakimliğinin oluşturulmasıyla, Türkiye'nin cezaevi reformunu gerçekleştirme konusunda yargıya bir rol verilmiş bulunmaktadır. Yargının yürütmeden bağımsız olmasının

³ 17 Temmuz 2001 tarihli Sadak ve diğerleri-Türkiye davası.

teminat altına alınması, Devlet Güvenlik Mahkemeleri ve askeri mahkemeler sisteminde reformun sürdürülmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırılıkların düzeltilmesi imkanlarının getirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Adli personel ve kolluk kuvvetlerinin insan hakları konularında bilinçlendirilmesine yönelik bir dizi girişim mevcut olmakla birlikte, bunların uygulamadaki etkilerini değerlendirmek için henüz çok erkendir.

Yolsuzlukla mücadele tedbirleri

Cumhurbaşkanı Sezer, Türkiye'yi etkileyen en önemli sorunlardan birisinin yolsuzluk olduğunu beyan etmiş ve yolsuzlukla mücadeleye destek olmuştur.

Türk Hükümetinin Nisan 2001 tarihli ekonomik programında yolsuzlukla mücadeleye ilişkin bir dizi tedbire yer verilmiştir. Bu tedbirlerin amacı;

- kamu kesimi kaynak tahsisinde şeffaflık ve güvenilirlik sağlamak,
- ekonominin idaresinde siyasi müdahaleleri önlemek,
- yolsuzlukla mücadeleyi ve iyi yönetimi güçlendirmektir.

Devlet bankalarının bağımsızlığını pekiştirmek, kamu alımları kurallarını müktesebatla uyumlaştırmak ve şeffaf koşullarla enerji pazarını serbestleştirmek üzere girişimlerde bulunmaktadır. Özellikle enerji, bayındırlık hizmetleri, toplu konut ve bankacılık sektörlerinde bir dizi üst düzey yolsuzluk soruşturmaları başlatılmıştır.

Yolsuzluk konusunda kapsamlı bir strateji geliştirmek üzere, üst düzey bir yönlendirme komitesi kurmuştur. 21 Eylül 2001 tarihinde Dünya Bankası desteğiyle gerçekleşen konferansta bir eylem planı tartışmaya açılmıştır.

Türkiye'de yolsuzluğun boyutunu değerlendirmek üzere, İçişleri Bakanlığının desteğiyle, bağımsız bir kurum (TESEV) tarafından ülke çapında bir araştırma yapılmıştır. Yaptırımların gerektiği gibi uygulandığı bir rejimin bulunmaması, bürokrasinin hantallığı ve yolsuzluk eylemlerinin yaygın biçimde kabul görmesinin yolsuzluğu artırdığı, tespit edilen faktörlerden bazılarıdır. Buna ilaveten, Dünya Bankası Raporu, bürokrasideki yolsuzluk eylemlerinin, doğrudan yabancı yatırımlar açısından önemli bir engel teşkil ettiğini ifade etmektedir. Rapor aynı zamanda, kamu alımları bağlamında siyasi partilere bağış yapılması yönündeki mevcut uygulamaya da dikkat çekmektedir.

Haziran 2001'de , TBMM, yolsuzluk davalarında kamu görevlilerine kamu davası açılması ile ilgili kanunda değişiklik yapmıştır. Bu kanun ile savcılara, yolsuzlukla ilgili soruşturma açabilmek için ilgili makamdan izin alma zorunluluğu getirilmekteydi. Cumhurbaşkanı Sezer bu kanunu, yolsuzluk davalarında kamu görevlilerinin dokunulmazlığını artıracakları gerekçesiyle veto etmiştir. TBMM, bu gibi durumlarda milletvekili dokunulmazlığını sınırlandıran anayasa değişikliğini reddetmiştir.

27 Eylül 2001 tarihinde, Türkiye, Avrupa Konseyinin Kara Paranın Aklanması, Araştırılması, El Konulması ve Müsaderesi Sözleşmesini ve yine Avrupa Konseyinin Yolsuzluğa Dair Medeni Hukuk ve Ceza Hukuku Sözleşmelerini imzalamıştır. Ayrıca, Türkiye, uluslar arası ticari işlemlerde OECD Rüşvet Çalışma Grubu tarafından oluşturulan yolsuzlukla mücadele tedbirlerinin izlenmesine de iştirak etmektedir.

Milli Güvenlik Kurulu

Anayasa reformu paketinin bir parçası olarak, Milli Güvenlik Kurulunun (MGK) rolü ve yapısına ilişkin 118'inci madde hükmü değiştirilmiştir. MGK'nın askeri temsilcilerinin sayısı 5'te bırakılırken, sivil üyelerin sayısı 5'ten 9'a yükseltilmiştir. Ayrıca yeni metin, bu kurumun rolünün tavsiyelerle sınırlı olduğuna dikkat çekerek istişari yapısına vurgu yapmaktadır. Hükümet, artık MGK kararlarını öncelikle dikkate almak yerine, değerlendirecektir. Ordu üzerinde fiili sivil denetimin Anayasa değişikliğiyle ne ölçüde artırıldığının izlenmesi gerekecektir.

Son İlerleme Raporundan bu yana MGK, Ulusal Program, Kıbrıs sorunu, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası, laiklik karşıtı faaliyetlerle mücadele tedbirleri, zorunlu ilköğretim yaşının yükseltilmesi, çeşitli illerdeki olağanüstü hal uygulamaları, KİT'lerin (örneğin Telekom) özelleştirilmesi, son dönem sosyo-ekonomik gelişmeler ve anayasa reform paketi dahil olmak üzere, bir dizi konuda hükümet tasarrufları ve politikalarına ilişkin görüş vermiştir. MGK ayrıca, sosyal huzursuzluk tehlikesi konusunda da uyarıda bulunmuştur.

MGK tarafından tasarlanan Güneydoğuya ilişkin Eylem Planı kamuya açıklanmamakla birlikte, sivil makamlar tarafından uygulanmaya konmuştur.

MGK'dan bir temsilcinin Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna atanmasını içeren ve radyo ve televizyonların hukuksal çerçevesinin gözden geçirilmesine ilişkin kanun, Haziran 2001'de Cumhurbaşkanı Sezer tarafından veto edilmiştir. Yasayı gözden geçirme çalışmaları devam etmektedir. Yeni düzenlemenin Avrupa standartlarına uygun olması önem arz etmektedir.

1.2. İnsan hakları ve azınlıkların korunması

Son anayasa değişiklikleri, insan hakları ve temel özgürlükler alanında güvencelerin artırılması ve idam cezasının sınırlandırılması önemli bir adımdır.

İfade özgürlüğü, basın özgürlüğü, dernek kurma ve toplantı yapma özgürlüğü anayasa değişikliğinin ele aldığı temel özgürlükler arasında yer almaktadır. 13 ve 14'üncü maddelerdeki bazı sınırlandırmalar kaldırılmış ve böylece, temel hak ve özgürlükleri sınırlandırma sebepleri daraltılmıştır. Ölçülülük ilkesi getirilmiştir; buna göre korunan hakların sınırlandırılması ölçülü olmak zorundadır⁴.

Temel özgürlüklerin kullanımındaki sınırlandırmaların bazıları mevcudiyetini sürdürmektedir.

⁴ Madde 13: "Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz."

Madde 14 : "Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir."

Türkiye'deki bireylerin temel özgürlüklerin kullanımındaki gelişmelerden fiilen ne kadar yararlanacakları, uygulama mevzuatının ayrıntılarına ve yasaların fiili uygulamalarına bağlıdır. Genel bir ölçülülük ilkesinin getirilmesi ve reformun genel amacının insan hakları ve hukukun üstünlüğüne saygıyı ön plana getirmek olduğunun belirtilmesi cesaret vericidir.

Özellikle düşünce ve ifade özgürlüğüne saygı başta olmak üzere, bir dizi Anayasa değişikliğini uygulamayı hedefleyen yasal değişiklik önerileri, hükümet tarafından sonuçlandırılmıştır. Ceza Kanununun 159 ve 312'inci maddeleri ile Terörle Mücadele Kanununun 7 ve 8'inci maddelerinin değiştirilmesi önerileri bunlara dahildir.

İnsan haklarıyla ilgili çeşitli uluslar arası sözleşmeler alanında, Türkiye, 18 Nisan 2001 tarihinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin kamu yetkililerin ayırıcı uygulamalarının yasaklanmasına ilişkin 12'inci Protokolünü imzalamıştır.

Son İlerleme Raporundan bu yana, Irkçılığa Dayalı Her Türlü Ayırıcılığın Ortadan Kaldırılmasına ilişkin BM Sözleşmesi, Uluslararası Ceza Mahkemeleri Yasası, Uluslararası Sivil ve Siyasi Haklara ilişkin BM Anlaşması ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin BM Anlaşması gibi bazı temel insan hakları araçlarına katılım konusunda hiçbir gelişme sağlanamamıştır.

Anayasa değişiklikleri ve Ceza Kanununun yenilenmesi konusunda öngörülen reformun, Türkiye'nin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin idam cezasının kaldırılmasına ilişkin 6 No'lu Protokolünü imzalayıp onaylamasını sağlayıp sağlamayacağı önümüzdeki dönemde belli olacaktır. Türkiye'nin Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesini henüz imzalamadığı da dikkate alınmalıdır.

Son İlerleme Raporundan bu yana, AİHM, 127 davada (43 tanesinin temyiz yolu açık olmakla birlikte) Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin hükümlerini ihlal ettiğine karar vermiştir. Bu davalar, ifade özgürlüğü, güvenlik güçlerinin kötü muamelesi ve göz altı süresinin uzunluğu gibi Sözleşmenin farklı konulardaki ihlallerini kapsamaktadır. Türkiye, bu davaların 53 tanesini dostane çözümle sonuçlandırmıştır.

10 Mayıs 2001 tarihinde verilen bir kararda⁵, AİHM, Kıbrıs'ın kuzey kısmında insan haklarının ihlali sebebiyle Türkiye'yi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 14'üncü maddesine aykırılıktan sorumlu tutmuştur. Mahkeme, ayrıca, "Sözleşmenin eski 26'ıncı maddesinin amacı doğrultusunda (şimdiki 35'inci Madde 1'inci fıkra), "KKTC" için bulunan çözümlerin davalı Devletin iç çözümleri olarak düşünülebileceği ve etkililiklerinin özel durumları çerçevesinde değerlendirilebileceği" sonucuna varmıştır.

17 Haziran 2001 tarihinde verilen müteakip bir kararda⁶, Türkiye, göz altında ölüme ilişkin bir davada, Avrupa Sözleşmesinin 2, 5 ve 13'üncü maddelerini ihlalden sorumlu bulunmuştur.

18 Eylül 2001 tarihinde verilen bir dizi kararda⁷, Türkiye, mülklerin kamulaştırılması ile ilgili 34 davada, Sözleşmenin 1 No.lu Protokolünün 1'inci maddesini ihlal etmekle sorumlu tutulmuştur. Ödenen tazminatlar, kamulaştırma tarihi ile tazminat ödeme tarihi arasındaki reel enflasyon artışını yansıtmamıştır.

⁵ Kıbrıs-Türkiye Dava No 25781/94

⁶ Bilgin-Türkiye Dava No 25659/94

⁷ Yusuf Çelebi-Türkiye Dava No 19667/92 ve aynı ihlale ilişkin 33 karar.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 26 Haziran 2001 tarihinde kabul edilen üçüncü Ara İlke Kararında (2001) 80, Türkiye, AİHM'nin 28 Temmuz 2001 tarihli Loizidou davası kararını uygulamamaktan dolayı kınanmaktadır.

28 Haziran 2001 tarihinde, Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi, Türkiye için izleme prosedürü uygulanmasını öngören bir Karar kabul etmiştir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesine bağlı "Üye Ülkelerin Zorunluluk ve Yükümlülüklerini Değerlendirme Komitesi"nin Türkiye'ye yaptığı iki ziyaret (26-30 Mart 2000 ve 23-26 Mayıs 2001) bir rapor halinde yayımlanmıştır.

5 Ekim 2000 tarihli Kanun ile, Türkiye, insan haklarının güçlendirilmesi amacıyla bazı kurumlar oluşturmuştur. Bunlar, İnsan Hakları Başkanlığı, İnsan Hakları Üst Kurulu, İnsan Hakları Danışma ve Araştırma Kurullarıdır. İnsan Hakları Başkanlığının amacı insan hakları alanındaki mevzuatın uygulanmasını izlemektir.

İnsan Hakları Üst Kurulu, Türkiye'de insan haklarının korunmasının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla önerilerde bulunmakla sorumlu bakanlar arası bir komitedir.

İnsan Hakları Danışma Kurulunun, Hükümet ile Sivil Toplum Örgütleri arasında görüş alışverişini sağlayan daimi bir forum olarak hizmet etmesi öngörülmüştür. Araştırma Kurulları, insan hakları ihlalleri iddialarını yerinde incelemekle görevlendirilmiştir.

Bu Kurulların çalışmalarına ilişkin ilkeler bir yönetmelikte düzenlenmiştir (21 Ağustos 2001 tarihli Resmi Gazete). Hükümet, bu Kurulların tam olarak çalışmasının önemini vurgulayarak, "İnsan Hakları Kurulları, etkinliklerinin, görüş ve önerilerini de içerecek şekilde, üç aylık raporlar halinde düzenli olarak İnsan Hakları Üst Kurulu'na gönderilmesini" talep etmiştir (İnsan Haklarından Sorumlu Bakanın 26 Eylül 2001 tarihli Genelgesi).

Bu kurumların etkilerini değerlendirmek için daha fazla bilgiye ihtiyaç vardır.

Kolluk kuvvetlerinin insan hakları alanında eğitilmesi ile ilgili şartlar, 25 Nisan 2001 tarihli Polis Eğitimine ilişkin Kanununda düzenlenmiştir. Bu Kanuna göre, Polis Akademileri, 2 yıl süresince polis memurlarına insan hakları alanında eğitim verecektir. Ayrıca, Ağustos 2001'de, Ankara karakollarında, göz altı koşullarını iyileştirmeye yönelik projeler başlatılmıştır. Türk Hükümetinin sağladığı resmi verilere göre, 2000-2001 eğitim-öğretim döneminde, 26780 güvenlik görevlisinin insan hakları alanında eğitilmesi öngörülmektedir.

Medeni ve siyasi haklar

Gerçekleştirilen bir dizi anayasal, yasal ve idari değişikliklere rağmen, bireyleri etkilediği ölçüde Türkiye'deki insan hakları fiili uygulamalarının iyileştirilmesi gerekmektedir.

Anayasanın değiştirilen 38'inci maddesi, idam cezasının kapsamını, terör suçları, savaş zamanı ve olası bir savaş durumunda işlenen suçlarla sınırlamaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6 No'lu Protokolü, savaş suçlarına idam cezası getirilmesine izin verirken, terör suçları için getirilen istisna, 6 No'lu Protokole uygun değildir (herhangi bir istisna getirilmesine izin verilmemektedir). Değiştirilen bu maddenin uygulanabilmesi için, Ceza Kanununda yasal değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Bu yasal değişiklikler, Türkiye'nin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6 No'lu Protokolünü imzalama durumunda olup olmadığı konusunda değerlendirme yapılabilmesine olanak verecektir.

Rapor dönemi süresince, mahkemeler, Terörle Mücadele Yasası çerçevesinde idam cezası vermeye devam etmiştir. 2000 yılında 17 kişi, Ocak - Ağustos 2001 döneminde de 10 kişi idama mahkum edilmiştir. Ancak, idam cezasının yerine getirilmemesine ilişkin –1984 yılından bu yana var olan -fiili moratoryum hâlâ sürdürülmektedir. Abdullah Öcalan davasında, Türk yetkililer, AİHM’de devam eden dava tamamlanıncaya kadar cezanın infaz edilmesini ertelemeye karar vermiştir.

İşkence ve kötü muamele konusunda, Ocak 2001’de Türk hükümetinin, Avrupa Konseyi İşkence ve İnsanlık Dışı ve Aşağılayıcı Muameleyi veya Cezayı Önleme Komitesinin işkence ve kötü muamele konusundaki raporunu yayımlama kararı memnuniyet verici bir gelişmedir.

İçişleri Bakanlığı, 24 Temmuz 2001 tarihinde, kolluk kuvvetleri ve diğer güvenlik görevlilerinin göz altı, resmi tutuklama, alıkoyma ve sorgulamalara ilişkin görev ve yükümlülüklerini açıkça ortaya koyan bir genelge yayımlamıştır. Bu Genelge, işkence ve kötü muameleyi açıkça yasaklamaktadır. İnsan hakları ihlallerine dair iddiaların incelenmesi amacıyla, polis ve jandarma merkezlerinin savcılarca teftiş edilmesi uygulamalarına son zamanlarda başlanmıştır. 26 Eylül 2001 tarihli Genelge (bkz. yukarıda) aynı zamanda insan hakları ihlallerinin önlenmesi için yerel yetkililerin çabalarını yoğunlaştırmaları gerektiğini belirtmektedir.

Toplu suçları kapsayan davalarda, göz altı sürelerinin dört güne indirilmesini öngören Anayasanın 19’uncu maddesine getirilen değişikliğin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi standartlarına daha da uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Göz altı sürelerinin indirilmesi, göz altında bulunanlara yapılan kötü muamelenin önlenmesi açısından olumlu bir gelişmedir ve bu uygulama, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yetki alanına giren suçlarla olağanüstü hal bölgelerine de genişletilmelidir.

Daha önceki Raporda da belirtildiği üzere, özellikle davanın tekrarlanması ve tıbbi inceleme gibi bazı prosedürlerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi standartlarına uygun hale getirilmesi gerekmektedir.

Son İlerleme Raporundan bu yana, işkence ve kötü muamele konularında, uygulamada bir gelişme olmamıştır. Bu durum hâlâ ciddi endişelere yol açmaktadır. Göz altı süresince işkence ve kötü muamele olaylarına rastlanmaya devam edilmektedir. Yakın zamanda, Urfa’ya bağlı Edremit ilçesinde, 16 yaşındaki bir gencin, Ağustos 2001’de göz altında bulunduğu sırada öldüğü bildirilmiştir. İşkence, özellikle, Güneydoğu’da yaygındır ve bilhassa olağanüstü hal bölgesine dahil 4 ilde uygulanan “hücre hapsi tutuklularında” görülmektedir. Ayrıca, Devlet Güvenlik Mahkemelerini kuran Kanun ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda öngörülen Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile ilgili davalarda da bu duruma rastlanmaktadır.

Doğal olarak bu durumdan gençler de etkilenmektedir. Urfa’ya bağlı Viranşehir ilçesinde, yasa dışı örgütlere yardım ve yataklık etmekten dolayı göz altına alınan ve avukatlarının iddialarına göre kötü muameleye tabi tutulan çocuklar, daha sonra uluslararası baskılar sonucunda serbest bırakılmıştır.

Önceki yıllarla karşılaştırıldığında, işkence ve kötü muamele suçlarından haklarında kovuşturma açılan memurların sayısında artış görülmüştür. Bununla birlikte, cezaların çok hafif olduğu veya çoğunlukla para cezasına çevrildiği veya tehir edildiği şeklindeki endişeler hâlâ mevcuttur. Ayrıca, devlet memurlarına karşı dava açmak için gerekli olan idari izinle ilgili hüküm hâlâ değiştirilememiştir. Türk yetkililere göre, güvenlik güçleri aleyhine, 2000-

2001 döneminde, kötü muamele suçlarından 1472 ve işkence suçundan 159 dava açılmıştır. Bu davalar neticesinde, 36 kişi hapis cezasına çarptırılmış ve 50 kişi meslekten uzaklaştırılmıştır.

Meclis İnsan Hakları Komisyonu Başkanı Sema Pişkinsüt'ün geçen yıl bu görevinden ayrılmasından sonra, anılan Komisyonun işkenceyle ilgili soruşturma çalışmalarının etkinliği azalmıştır. Ayrıca, Sema Pişkinsüt, İnsan Hakları Komisyonunun işkenceyle ilgili soruşturmalar sırasında elde ettiği bilgi kaynaklarının ifşa edilmemesini savunabilmek için milletvekili dokunulmazlığından feragat edebileceğini açıklamıştır. Komisyonun yeni Başkanı, işkence ve/veya kötü muamelenin gerçekten yapıp yapılmadığını denetlemek üzere, polis merkezleri ve cezaevlerini önceden bildirmeksizin ziyaret edeceklerini açıklamıştır.

2000 yılı sonbaharında, Türk hükümeti, (bir odada mahkum sayısı 80'e ulaşabilen) koğuş sistemi yerine, 1 ila 3 mahkumun bulunduğu (F Tipi yüksek güvenlik cezaevleri) hücre sistemine geçilmesini öngören bir cezaevi reformunu uygulamaya karar vermiştir. Bu reform, cezaevi koşullarının iyileştirilmesi dahil, başka talepleri de kapsayan şiddet gösterilerinin yapılmasına ve açlık grevlerinin başlatılmasına yol açmıştır. Açlık grevlerine katılan mahkumların büyük çoğunluğu, ya Terörle Mücadele Yasası kapsamında suçlanan ya da mahkum edilen hükümlülerden oluşmaktadır. Bazı aşırı gruplar, açlık grevlerinin düzenlenmesine dahil olmuşlardır.

Türk güvenlik güçleri, 19-22 Aralık 2000 tarihlerinde, F-tipi cezaevlerine hükümlülerin zorla nakledilebilmesi için, göstericiler ve açlık grevlerini sürdürenlere müdahale etmiştir. Bu müdahale, 32 kişinin ölümüne neden olmuştur. Ocak 2001'de, Avrupa Birliği, bağımsız bir soruşturma yürütülmesi çağrısında bulunmuştur. İşkence, İnsanlık Dışı ve Aşağılayıcı Muameleyi ve Cezayı Önleme Komitesi (İÖK) Nisan 2001'de yayımladığı raporunda, 32 kişinin bir kısmının, ateşli silahlar ve göz yaşartıcı bomba dahil, ölçsüz güç kullanımı neticesinde ölmüş olabileceğini belirtmektedir. Adli Tıp Enstitüsünün ölüm nedenleriyle ilgili raporu İÖK'nın bulgularını doğrulamaktadır.⁸ Bu rapor, olaylardan hemen sonra hazırlanmış, ancak, Meclisin görüşüne daha sonra sunulmuştur. Açlık grevleri hâlâ sürmektedir ve bugüne kadar, cezaevlerinin içinde ve dışında yaklaşık 40 kişi yaşamını kaybetmiştir. İstanbul'da bir savcı, Aralık 2000'de yürütülen operasyonlar sırasında cezaevinde görevli bulunan 1615 kişi aleyhine dava açmıştır. Bu kişiler, "kötü muamele" ve "görevin suistimali" ile suçlanmaktadır. Bu konuların özgürce tartışılması sınırlandırılmıştır.

Haziran ayı başlarında bir ad hoc Avrupa Parlamentosu heyeti, Türkiye'yi ziyaret etmiş ve İÖK'nın önerileri doğrultusunda Türkiye'nin uygun önlemler alması gerektiğini belirtmiştir.

Cezaevi reformları kapsamında bir dizi önemli yasal önlem kabul edilmiştir. Bunlar:

- *Terörle Mücadele Yasasının 16'ncı Maddesini Değiştiren Yasa* (5 Mayıs 2001). Bu değişiklik, terör ve organize suçlardan hüküm giyen mahkumların, ortak yaşama alanlarında eğitim, spor etkinlikleri ve diğer sosyal ve kültürel etkinliklere katılmalarına olanak sağlamaktadır. Ayda bir kez açık görüşe izin verilmektedir.

⁸ Adalet Bakanlığının, bu raporu yayımlaması neticesinde, Basın Kanununun 30'uncu maddesinin ihlal edildiği gerekçesiyle "Radikal" Gazetesi aleyhine açtığı dava, beraatle sonuçlanmıştır.

- *İnfaz Hakimliği Kurumuna İlişkin Yasa* (16 Mayıs 2001). Toplam 140 infaz hakimliği birimi oluşturulmaktadır. İnfaz hakimliği, hükümlüler ve tutuklulara yönelik eylemlere ve bu eylemlerle ilgili şikayetlerin değerlendirilmesine yönelik kararları almakla sorumludur. 7 Ağustos 2001 tarihinde, bu yasanın ve aşağıda belirtilen yasanın uygulanmasına ilişkin bir yönetmelik Adalet Bakanlığı tarafından kabul edilmiştir.
- *Tutuk Evleri ve Ceza İnfaz Kurumları İçin İzleme Kurullarının Oluşturulmasına İlişkin Yasa* (21 Haziran 2001). Bu Yasa, yaklaşık 133 tane İzleme Kurulu oluşturmaktadır. Bu kurulların, ceza kurumlarındaki yaşam ve sağlık koşullarını, mahkum ve tutuklu nakillerini ve alınan disiplin önlemlerini teftiş etme ve Adalet Bakanlığı ile ilgili diğer kurumlara üç aylık raporlar sunma gibi görevleri bulunmaktadır.

Kalabalık ceza evlerinden gelen baskıların azaltılması amacıyla, “Af” yasası olarak da adlandırılan Şartlı Tahliye ve Salıverme Yasası, 8 Aralık 2000 tarihinde kabul edilmiştir. Bu yasa sonucunda, bir kısmı 3 yıl içinde benzer bir suçu tekrar işlememek şartıyla, yaklaşık 30000 kişi tahliye edilmiştir. 1 Mayıs 2001 tarihi itibarıyla, Türk cezaevlerinde bulunan mahkumların sayısı 59215'tir ve bu sayı, bir önceki yıla göre % 23'lük bir azalmayı göstermektedir. Anayasa Mahkemesi, 18 Temmuz 2001 tarihinde affın kapsamının çeşitli suçları da içine alacak şekilde genişletilmesi gerektiğine karar vermiş ve bu karar çerçevesinde gerekli yasa değişikliğinin yapılması için Meclise 6 ay süre verilmiştir.

Anayasa değişikliklerine somut bir içerik sağlayabilmek için, özellikle ifade özgürlüğünün kapsamını genişletecek; Anayasanın Önsöz, 13 ve 14'üncü maddeleri ile 22, 26 ve 28'inci maddeleri değişikliklerinin yansıtılabilmesi bakımından mevzuat değişikliklerine ihtiyaç vardır. Bu son iki madde, kanunla yasaklanan dillerin kullanılmasını yasaklayan Anayasa hükümlerini kaldırmaktadır. Bu reformların amacını göz önünde bulundurmamak özellikle büyük önem taşımaktadır ve 14 ile 26'ncı maddelerde yeniden düzenlenen kısıtlamaların, yeni mevzuata aktarılması ve bu değişikliklerin, Türkçe dışındaki dillerin kullanımı dahil, ifade özgürlüğünün etkili bir şekilde güvence altına alınmasının sağlanması suretiyle uygulanması gerekmektedir.

Rapor dönemi süresince, ifade özgürlüğünün uygulanması konusunda ciddi bir takım sorunlar ortaya çıkmıştır. Gerek Ceza Kanunu (özellikle Meclis, ordu, Cumhuriyet ve yargıya tahkir ve tezyifi düzenleyen 159'uncu maddesi ile Toplumcu İnkılap, etnik ve din temelinde bölmeyi öngören 312'nci maddesi), gerek Terörle Mücadele Yasasının 7 ve 8'inci maddeleri (ayrılıkçı propaganda yayını) ifade özgürlüğünün kısıtlanması doğrultusunda, savcı ve yargıçlar tarafından yaygın olarak kullanılmaya devam edilmektedir. Radikal Gazetesi köşe yazarı Neşe Düzel ve Turkish Daily News Gazetesi köşe yazarı Burak Bekdil hakkında açılan davalar, bu konudaki en güncel örneklerdir. “Düşünce Özgürlüğü 2000” adlı bir kitapta yer alan makaleleri tekrar yayımladıkları için haklarında dava açılan 16 aydın, Ankara Askeri Ceza Mahkemesi tarafından aklanmakla birlikte, başka mahkemelerde benzer suçlardan yargılanmaktadır.

1 Ocak 2001 tarihinden bu yana, 80 civarında gazeteci, siyasi etkinlikler nedeniyle veya çeşitli yasaları ihlal ettikleri gerekçesiyle cezaevinde bulunmaktadır. Bunların bir kısmı beraat etmiştir. Örneğin, “yargıyı tahkir” ve “Cumhuriyeti tahkir” suçlarından göz altına alınan Mehmet Uzun, daha sonra uluslararası baskılar sonucunda aklanmıştır. Bununla birlikte, ayrılıkçı yayın yapmakla suçlanan Dr. Fikret Başkaya benzer bir baskıya rağmen mahkum edilmiştir. Mehmet Uzun'un kitabına 3 Ekim 2001 tarihinde el konulması ve hakkında yeniden dava açılması ihtimali bulunması, bu konudaki en son gelişmelerden biridir.

İfade özgürlüğüyle ilgili suçlardan dolayı cezaevlerinde halen yaklaşık 9000 mahkumun bulunduğu bazı resmi kaynaklarca kabul edilmektedir. Birçok sayıda gazeteci, aydın, yazar ve politikacı, düşüncelerini ve görüşlerini ifade ettikleri için tutuklanmıştır. 2000 yılına ait resmi veriler, 261 kişinin Ceza Kanununun 159 ve 312'nci maddeleri ve 324 kişinin de Terörle Mücadele Yasası gereğince mahkum edildiğini göstermektedir. Bu veriler 1999 yılı için sırasıyla 347 ve 1375'tir.

Basın özgürlüğü alanında yeni bir değişiklik getirilmiş ve "Kanunla yasaklanan dillerde yayın yapılamaz" hükmü kaldırılmıştır (Madde 28). Bu değişiklik cesaret verici olmakla birlikte, değişikliğin tam ve etkili hale gelebilmesi için mevzuatta değişiklikler yapılması gerekmektedir. Bu değişikliklerin içeriği, bu hakkın kullanımı için hayati öneme sahiptir. 26'ncı maddenin getirdiği genel kısıtlamalar, düşünce ve görüşlerin yazılı ve diğer kitle iletişim araçlarıyla ifade edilmesi ve yayılmasını da kapsadığı için, uygulama mevzuatının ve uygulamanın basın özgürlüğünün korunmasını etkili bir şekilde sağlaması önemlidir.

Yine basın özgürlüğü ile bağlantılı olarak, İçişleri Bakanlığı, resmi belgeler ve devlete ait kitle iletişim araçlarında kullanılması yasak olan terimleri içeren bir liste yayımlamıştır. Bazı yayınevleri, etkinliklerini askıya almak durumunda kalmış ve süreli yayınlar ile kitaplara el konulmuştur. Bu konuda güncel bir örnek, İDEA politika dergisinin yayınlarının 26 Eylül 2001 tarihinde alınan bir kararla askıya alınmasıdır.

İstanbul 4 Numaralı Devlet Güvenlik Mahkemesi, 14 Aralık 2000 tarihinde aldığı bir kararla Türkiye'yi "güçsüz durumda" gösteren her türlü bilginin basılması ve yayınlanmasını yasaklamıştır. Gazeteler ve gazeteciler, özellikle F-tipi cezaevi eylemleriyle ilgili fotoğraf ve haberlerin yayınlanmasını yasaklamayı amaçlayan "bir sansür eylemi" olarak gördükleri bu karardan şikayetçi olmuşlardır.

Yukarıda belirtildiği üzere, yayın alanında, "Kanunla yasaklanan dillerde yayın yapılamaz" hükmünün kaldırılmış olması cesaret vericidir; ancak, bu değişikliğin yayın alanında tam olarak etkili hale gelebilmesi için mevzuat değişikliklerine ihtiyaç bulunmaktadır (ayrıca bkz. Kültürel haklar). TBMM, Haziran 2001'de, Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun (RTÜK) statüsünü değiştiren bir yasa kabul etmiştir. Bu yasa, bazı mülkiyet sorunlarına açıklık getirmesine, yeniden-yayınları yasal bir çerçeveye oturtmasına ve bir takım ahlaki standartlar öngörmesine rağmen, ifade özgürlüğü ve mülkiyet çoğulculuğu alanlarını daha da sınırlama ihtimali taşımaktaydı. Bu yasa değişikliğine göre, Üst Kurul üyelerinden bir tanesinin Milli Güvenlik Kurulu (MGK) tarafından atanması öngörülmekteydi. 2001 yılının Haziran ayı sonunda, Cumhurbaşkanı Sezer, yasayı, Türk Anayasasının bazı ilkelerini ihlal ettiği gerekçesiyle veto etmiştir. Yasanın Avrupa standartlarına göre yeniden gözden geçirilmesi çalışmaları sürdürülmektedir.

Son İlerleme Raporunda belirtildiği üzere, mevcut yasanın uygulanması endişe vericidir. RTÜK belirli radyo ve televizyon kanallarını geçici olarak kapatmaya devam etmektedir. Örneğin, Ağustos 2001'de, güncel olaylarla ilgili, kabul edilemez yorumlar yaptıkları gerekçesiyle 10 kanal, 1 ilâ 365 gün arasında değişen kapatma cezalarına maruz kalmışlardır. Ayrıca, 26 Eylül 2001 tarihinde, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, RTÜK Yasasının 26'ncı maddesi (yeniden yayın yasağı) çerçevesinde, BBC ve Deutsche Welle kanallarından Türkçe yayın yapılmasını yasaklayan bir karar almıştır. Kurul Başkanı, bu karara karşı olduğunu belirterek Danıştaya başvurmuştur. Danıştay bu başvuruyu reddetmiş ve RTÜK, ilgili radyo kanallarından Türkçe yayınlarını durdurmalarını istemiştir.

Dernek kurma ve toplantı yapma özgürlüğü konularında, Anayasanın değiştirilen 33'üncü maddesi⁹ dernek kurma hakkıyla ilgili genel kurallara ve kısıtlamalara değişiklik getirmektedir. Bu değişikliğin etkisi, ancak uygulama mevzuatının oluşturulmasından sonra değerlendirilebilecektir. Sivil toplum örgütlerinin (STÖ) uluslararası bağlantılarının kurulmasına ilişkin bazı küçük gelişmeler, halen Mecliste görüşülmekte olan Medeni Kanun değişiklikleri ile sağlanabilir.

Türkiye'de STÖ kurma süreci halen külfetli olup, STÖ'lerin işleyişi büyük ölçüde devlet denetimi altındadır. Halihazırda STÖ'ler Türkiye dışından mali kaynak sağlayabilmek için hükümetin onayına ihtiyaç duymaktadırlar. STÖ'ler özellikle Güneydoğu'da olmak üzere, taciz ve baskılara maruz kaldıklarını bildirmektedir. 7 Eylül 2001 tarihinde, İnsan Hakları Derneğinin Diyarbakır şubesi polislerce basılmış ve işkence ve kötü muamele mağdurlarına ait gizli tıbbi bilgi ve belgelere, yetkililer tarafından el konulmuştur. Bu tıbbi belgeler, 10 Ekim 2001 tarihinde iade edilmiştir. Bu arada, adı geçen STÖ'nün faaliyetlerinin engellenmesi ve hatta kapatılmasına yönelik iki ayrı dava açılmıştır.

Siyasi partilerce izlenmesi gereken ilkelerle ilgili Anayasa hükmü değiştirilmiştir. Bir siyasi partiye müeyyide getirebilmesi, üyelerin temel bazı ilkeleri ihlal eden "faaliyetlerinin" partinin tamamı tarafından açıkça desteklenmesi durumunda mümkündür. "Faaliyetlerinin" ağırlığına bağlı olarak, Anayasa Mahkemesi, siyasi partilerin tamamen kapatılması yerine, partilerin kısmen veya tamamen yasaklanması kararını alabilir. Ayrıca, bu değişiklik siyasi partilere orantılı yaptırımlar uygulanmasına yol açabilir¹⁰; ancak, siyasi partilerin yasaklanması gerekçeleri hâlâ değiştirilmemiştir (Madde 68).

22 Haziran 2001 tarihinde, 26 ay süren bir davadan sonra, Anayasa Mahkemesi, laiklik karşıtı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle ve hemen uygulanmak üzere (resmi gerekçe henüz yayımlanmamasına rağmen) Fazilet Partisi'nin kapatılmasına ve mal varlığına el konulmasına karar vermiştir. (102 seçilmiş üyesiyle ana muhalefet partisi olan Fazilet Partisi, Türkiye'de kapatılan dördüncü İslam eğilimli partidir. 1983 yılından bu yana, toplam 21 siyasi parti Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır).

Anayasanın 68 ve 69'uncu maddelerine dayanılarak alınan kararla, Meclisin iki seçilmiş üyesinin üyeliklerine son verilmiştir. Bu kişiler ve aynı partinin diğer üç üyesi, politik haklardan beş yıllık bir süre boyunca men edilmiştir. Bu kişilerden birisi aleyhine, baş örtüsüyle yemin etmeyi istemek gerekçesiyle dava açılmıştır. Bu davranış, Mahkemece laiklik karşıtı bir faaliyet olarak değerlendirilmiştir.

AİHM'nin 31 Temmuz 2001 tarihli kararında¹¹, Türk Anayasa Mahkemesinin 1998 yılında Refah Partisi'nin kapatılmasına yönelik verdiği kararın, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11'inci maddesinde öngörülen örgütlenme özgürlüğü ilkesini ihlal etmediği açıklanmıştır. AİHM, Refah Partisi'nin kapatılmasının "demokratik toplumun korunması için toplumsal ihtiyacın ivedilikle karşılanması" olarak değerlendirilebileceğini göz önünde bulundurmıştır.

⁹ Bu hakkın kısıtlanmasına ilişkin belli gerekçeler, "milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, kamu ahlakı, kamu sağlığı veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması", bu maddeye eklenmiştir.

¹⁰ 68'inci maddenin 6'ncı fıkrasının yeni hali şöyledir: "Mahkeme önüne getirilen faaliyetlerin ağırlığına bağlı olarak, Anayasa Mahkemesi, siyasi bir partinin tamamen kapatılması yerine, partinin devlet ödeneğinden kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir.

¹¹ Refah Partisi, Erbakan, Kazan ve Tekdal-Türkiye Dava No 41340/98

Din özgürlüğü alanında, bazı gayrı-müslim topluluklara yönelik artan bir hoşgörü olduğu gözlenmektedir.

2000 yılında, Hıristiyanlığın 2000'inci yıldönümü kutlamaları çerçevesinde, Türk yetkilileri, Tarsus'daki toplantı da dahil olmak üzere, başlıca büyük dini grupların çeşitli evrensel etkinliklerini desteklemişlerdir. Aralık ayında, Cumhurbaşkanı Sezer, Noel ve Hanukah bayramları dolayısıyla Türkiye'deki azınlıklara bir kutlama mesajı yayımlamıştır.

12 Haziran 2001 tarihinde, Başbakan, göç eden Suriyeli Ortodoks Türklerinin olağanüstü hal bölgesi ve çevre illerdeki köylerine dönme haklarını onaylayan bir genelgeyi yerel yönetimlere göndermiştir. Cumhurbaşkanı Sezer'in desteğiyle, Hükümet, İstanbul'da bir başka Suriye Ortodoks kilisesinin daha açılmasına izin vermiştir.

Kiliselerin ve azınlık vakıflarına ait diğer binaların restorasyonu için artık resmi izin gerekmemektedir.

Bununla birlikte, kiliseler hâlâ, başta mülkiyet edinme konusu olmak üzere, zorluklarla karşılaşmaktadır. Halkı Ortodoks okulunun 1971 yılında kapatılmasından bu yana bu konuda hiçbir gelişme kaydedilmemiştir. Bazı kiliselerin yasal statülerinin tanınmaması, din adamlarının Türkiye'ye giriş yapması dahil, bir takım sorunlara yol açmaktadır.

Sünni olmayan Müslüman topluluklarının durumunda hiçbir gelişme kaydedilememiştir. Alevilere yönelik resmi tutum değişmemiştir. Alevilerin sorunları hâlâ Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından dikkate alınmamaktadır. Alevilerin başlıca şikayetleri, okullarda zorunlu din derslerinin ve din kitaplarının Alevi kimliğini tanımaması ve sadece Sünni İslama yönelik cami ve vakıflara mali destek verilmesidir.

İltica ve insan kaçakçılığıyla ilgili sorunlar Bölüm 24- Adalet ve İçişleri alanında işbirliği-altında ele alınacaktır.

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar

Anayasa reformu paketi, ekonomik ve sosyal haklar için anayasal güvenceleri etkileyen bir takım değişiklikler sunmuştur. Başlıca değişiklikler aşağıdaki konulara ilişkindir:

- çalışma hakkının kapsamının genişletilmesi (Madde 19),
- güçlendirilmiş kadın-erkek eşitliği (Madde 41 ve 66),
- sendikaların hak ve özgürlüklerinin kapsamının genişletilmesi: 51'inci madde, sendika kurma hakkının sadece işçilere değil tüm çalışanlara verilmesini sağlayacak şekilde değiştirilmiştir. Sendika başkanı olabilmek için gereken, en az on yıl işçi olarak çalışma şartı da kaldırılmıştır.
- ekonomik koşullara göre adil bir ücretin sağlanması.

Çocuk haklarıyla ilgili olarak, Türk Hükümeti, 26 Ocak 2001 tarihinde 182 sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Şekillerinin Ortadan Kaldırılması Hakkında ILO Sözleşmesi ile 18 Ocak 2001 tarihinde, Çocuk Haklarının Uygulanmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesini imzalamıştır. 13 Nisan 2001 tarihinde kabul edilen bir kararla, Kamu Güvenliği Genel Müdürlüğü bünyesinde bir Çocuk Bürosu kurulmuştur. Bu yeni birim, yukarıda sözü edilen Çocuk

Haklarının Uygulanmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nin uygulanmasından sorumludur. Buna rağmen, çocuk haklarıyla ilgili Türkiye'deki durum, Türkiye'nin 1989 yılında onayladığı Avrupa Sosyal Şartı'nın 7 ve 17'nci maddeleri ile uyumlu değildir.

Sendikal haklar konusunda, "Kamu Çalışanları Sendika Yasası" 12 Temmuz 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu yasa, örgütlenme hakkı gibi temel bazı sendikal haklar sağlamaktadır. Bu yasa, toplu pazarlık hakkı ya da grev hakkını içermemektedir. Polis memurları, yargıçlar ve savcılar gibi belirli kamu çalışanlarının bir kısmı, sendikal haklarından yararlanamamaktadır. Bu yasa, dernek kurma hakkını genişleten, fakat "devlet memurlarının görevlerinin gerektirdiği ölçüde" sınırlamasını muhafaza eden Anayasa'nın 33'üncü maddesi değişikliği çerçevesinde yeniden ele alınabilir.

21 Nisan 2001 tarihinde yürürlüğe giren yasayla Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulmuştur. Ancak, bu Konsey, sadece AB'deki benzer sosyal diyalog mekanizmasına yönelik bir adımdır (ayrıca bkz. Bölüm 13- Sosyal politika ve istihdam).

Kültürel haklarla ilgili olarak, kanunla yasaklanan dillerin kullanımını yasaklayan hükümlerin yer aldığı Anayasanın 26 ve 28'inci maddelerinin değiştirilmiş olması, bu alanda kaydedilen gelişmelerdendir. Bu değişiklik, Türkçe dışındaki dillerin kullanımına olanak sağlayabileceği için olumlu bir gelişmedir. Bununla birlikte, Türkçe dışındaki dillerde iletişim kurma hakkına müdahale edilmesine karşı etkili bir koruma sağlanabilmesi için, mevcut sınırlayıcı mevzuat ve uygulamaların değiştirilmesi gerekmektedir. RTÜK Kanunu, "evrensel kültür ve bilimin gelişimine katkıda bulunacak diller dışında" radyo ve TV yayıncılığının Türkçe yapılması gerektiğini şart koşmaktadır.

Başta radyo/TV yayını ve eğitim olmak üzere, 1923 tarihli Lozan Antlaşması kapsamı (Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler) dışında kalan gruplara ait bireylerin durumunda herhangi bir gelişme sağlanamamıştır. Örneğin uygulamada, Kürtçe şarkılar ve Kürtçe sokak röportajları zaman zaman yayınlanmaktadır. Eğitim alanında ise (temel ve sonrasında), Milli Eğitim Bakanlığının resmi izni olmadan, Türkçe dışında bir dilde öğretim yapılmasına izin verilmemektedir. Anayasa reformunda, Türkçe dışındaki bir dilde eğitim yapılmasına yönelik herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

Kadın-erkek eşitliği alanında, ailenin temeli için eşler arasında eşitlik ilkesinin getirilebilmesi amacıyla, Anayasanın 41'inci maddesi değiştirilmiştir. Türk vatandaşlığına ilişkin Anayasanın değiştirilen 66'ncı maddesine göre, artık ebeveynlerin birinin yabancı olması durumunda cinsiyete dayalı bir ayrımcılık yapılmamaktadır. Mecliste bulunan yeni Medeni Kanun Tasarısı, mevcut diğer ayrımları da ortadan kaldırmayı ve kadın-erkek eşitliğini pekiştirmeyi öngörmektedir.

"Namus cinayetleri" de dahil olmak üzere, aile içinde kadına yönelik şiddet sorunu hâlâ kaygı verici bir konu olmaya devam etmektedir. Bu tür cinayetleri işleyenlerin cezalarının azaltılmasına olanak sağlayan hükümler hâlâ uygulanmaktadır.

Sağlık Bakanlığı, sağlık sektöründeki öğrenciler için, disiplin rejiminde bir değişiklik getirmiştir. Bu değişikliğe göre¹², cinsel ilişkide bulunduğu veya fahişelik yaptığı saptanan öğrenciler okuldan uzaklaştırılacaklardır. İstanbul Barosu, Eylül 2001'de bu düzenleme aleyhine bir dava açmıştır.

¹² 13 Temmuz 2001 tarihli Resmi Gazete

Azınlık hakları ve azınlıkların korunması

Yukarıda, kültürel haklar ve Anayasa değişikliklerinin muhtemel etkileri konularında söylenenler dışında, kültürel kimlik ve ortak gelenekleri bulunan etnik grupların üyelerinin, kendi dil ve kültürel kimliklerini ifade edebilmelerine yönelik herhangi bir gelişme kaydedilememiştir. Türkiye, Ulusal Azınlıkların Korunması için Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi'ni imzalamamıştır ve 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşmasında tanımlanan azınlıklar dışındaki azınlıkları tanımamaktadır.

Türkiye'deki Romanları ve diğer "çingeneleri" temsil eden kültürel derneklerin ısrarlı girişimlerinden sonra, bu alanda bazı olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Örneğin, 2000 yılında Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanan ve Türk Romanları hakkında aşağılayıcı ve hakaret edici dil kullanılan bir kitap, yine Kültür Bakanlığı tarafından toplatılmış ve kitabın satışı yasaklanmıştır. Benzer şekilde, Milli Eğitim Bakanlığı, kendi yayınladığı sözlüklerde yer alan tanımlarda, bu grupla ilgili küçük düşürücü sözcüklerin kullanılmamasına ilişkin bir genelgeyi 5 Ekim 2001 tarihinde yayımlamıştır. Ancak, 1934 tarihli İskan Kanunu hâlâ "göçebe çingenelere" uygulanmaktadır ve bu durum, bu insanların hâlâ Türkiye'de göçmen olarak kabul edilmediği anlamına gelmektedir.

Kültürel haklara saygı konusu, özellikle Güneydoğu'daki durumu iyileştirmek açısından önem taşımaktadır. "Kürtlerin yeni yılı" olan Nevruz, 21 Mart 2001 tarihinde önemli bir olay yaşanmadan kutlanmış ve kutlamalara 500 000'den fazla kişinin katıldığı belirtilmiştir. Buna rağmen, İstanbul dahil bazı şehirlerde organize edilen kutlamalar yasaklanmıştır.

Avrupa Topluluğu MEDA Programının ortak katkılarıyla 25-27 Mayıs tarihlerinde bir Diyarbakır Kültür ve Sanat Festivali gerçekleştirilmiştir. Bir konseri ve çok-kültürlülük üzerine bir paneli de içeren çeşitli etkinliklere bir kaç bin kişi katılmıştır. Geçtiğimiz yılda, başka bir çok kültürel etkinlik de gerçekleştirilmiştir.

Son İlerleme Raporundan bu yana, Güneydoğu'daki olağanüstü halin süresi üç kez uzatılmıştır. Uzatma, 27 Ekim 2000, 27 Mart 2001 ve 29 Haziran 2001 tarihlerinde, Diyarbakır, Hakkari, Şırnak ve Tunceli'yi kapsayan dört il ve dörder aylık süreler için yapılmıştır. Bölgede güvenliğin oldukça arttığı bildirilmektedir. Buna rağmen, 2 HADEP görevlisinin 2001 yılında Silopi/Şırnak civarında bir polis karakolunu ziyaret etmelerinin ardından kaybolmaları açıklığa kavuşturulamamıştır.

Kürt yanlısı HADEP, polis soruşturmaları da dahil, yetkililerce çeşitli zorluklara maruz bırakılmaktadır. 1 Eylül tarihinde, Ankara'da Dünya Barış Gününü kutlamak için yapılması planlanan HADEP gösterisi, Türk yetkililerince yasaklanmıştır.

Türkiye, yıllar süren şiddetli çatışmalardan ve terörden en çok etkilenen bölgelere, tarım ve konut yapımı projelerini de içeren bir ekonomik yardım ve kalkınma programı hazırlamıştır.

Milli Güvenlik Kurulu tarafından başlatılan ve henüz kamuoyuna duyurulmamasına rağmen Başbakan tarafından onaylanan bir Doğu ve Güneydoğu Eylem Planı hazırlanmıştır. Duyumlara göre, Plan, kamu yönetimi, ekonomi, sağlık ve eğitimle ilgili 107 önlem kapsamaktadır. Plan, Devlet Planlama Teşkilatı koordinasyonunda ilgili kamu kurum ve kuruluşlarınca yürütülmektedir. Bu Planın bir parçası olan "köye dönüş programı", bölgede yaşanan olaylar nedeniyle göç etmek zorunda kalanların yeniden evlerine yerleştirilmesini kapsamaktadır. Olağanüstü Hal Bölge Valisine göre, Temmuz 2001 tarihi itibarıyla, yaklaşık 26000 kişi köylerine dönmüştür. 2800 hane halkı resmen evlerine yerleştirilmiştir. Ancak,

dönüş için yapılan 34000 başvuru hâlâ beklemededir. Birkaç yerde, boşaltılan köyleri korumaları için devlet tarafından ödenek ve silah verilen köy korucuları, giden köylülerin evlerine yerleşmiş olup, bu evleri yasal sahiplerine iade etmeyi reddetmektedirler. Bölgede 45000-90000 arasında köy korucusu bulunmaktadır.

Şırnak bölgesinde, 12 köy oluşturulmuş ve 4 yatılı okul ile 19 ilköğretim okulunun inşa edilmesi planlanmaktadır. Köylerinden ayrılmak zorunda olup geri dönenler, “merkez köyler” olarak bilinen yeni köyler kurma politikasının, tam olarak ilgili kişilerin yararına olup olmadığını da sorgulamaktadır.

Hükümet, bölgede 10 özel banka şubesinin açıldığını ve altyapı projelerinin % 14 oranında arttığını bildirmektedir.

*****

Güçlendirilmiş siyasi diyalog, Fransa, İsveç ve Belçika'nın başkanlıkları döneminde, siyasi direktörlerin Ankara ve Stockholm'daki Troika toplantılarında, Siyasi Direktörlerin Brüksel'deki iki toplantısında ve 26 Haziran 2001 tarihinde Lüksemburg'da gerçekleştirilen AT-Türkiye Ortaklık Konseyi'nin bir bölümünde devam etmiştir.

Helsinki Zirvesi sonuçları gereğince, Türkiye ile güçlendirilmiş siyasi diyalog, özellikle insan hakları ve Kıbrıs sorunu ve sınır anlaşmazlıklarının halline yönelik çabaları ifade etmektedir. İnsan haklarıyla ilgili gelişmelere Raporun bir önceki bölümünde değinilmiştir.

1.3. Kıbrıs

Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulabilmesi için, Birleşmiş Milletler gözetiminde ortaya çıkan görüşler, Kıbrıs hakkındaki İlerleme Raporunda incelenmiştir. “AB ile Türkiye arasındaki ilişkiler” başlığında da belirtildiği üzere, bu Bölüm, Kıbrıs sorununun Türkiye ile güçlendirilmiş siyasi diyalog kapsamında incelenmesi ile sınırlı tutulmuştur.

Katılım Ortaklığı Belgesinde, “Helsinki Zirvesi sonuçlarına uygun olarak ve siyasi diyalog kapsamında, Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunmasını hedefleyen süreci sonuçlandırmak için, Helsinki Zirvesi Sonuçları 9(a) maddesinde belirtildiği üzere, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından gösterilen çabalara güçlü destek verilmesi gerektiği” ifade edilmektedir.

Güçlendirilmiş siyasi diyalog sürecinde ve Haziran 2001 tarihinde Türkiye ile gerçekleştirilen Ortaklık Konseyi Toplantısında, Türk temsilcileri, Genel Sekreterin çabalarını desteklediklerini belirtmişlerdir. Ancak, AB temsilcileri, destek verilmesi yönündeki bu açıklamanın ardından, Kıbrıs sorununun çözülmesi için somut adımların atılmamasını üzüntüyle karşıladıklarını belirtmektedirler. Söz konusu hayal kırıklığı, özellikle, Kıbrıs Türk kesimi lideri Sayın Denktaş'ın Birleşmiş Milletler gözetiminde düzenlenen uzlaşma görüşmelerinden çekilme ve Genel Sekreterin Eylül 2001 tarihinde New York'taki görüşmelere katılma davetini reddetme yönündeki kararının, Ankara tarafından desteklenmesi hususuna dayanmaktadır.

Güçlendirilmiş siyasi diyalog sürecinde, AB temsilcileri Kıbrıs ile üyelik müzakereleri tamamlanmadan önce, soruna çözüm bulunması amacıyla, sunulan fırsatın değerlendirilmesi için Türkiye'nin Kıbrıs Türk kesimi liderini teşvik etmesi yönünde ısrar etmişlerdir. Bu durum, Kıbrıslı Türklere, politik bir çözüm temelinde, AB'ye katılım müzakerelerine iştirak

etme ve ilgili tarafların kaygı duydukları konuları göz önünde tutarak, çözüm süreci sonuçlarını AB'ye katılım şartlarına dahil etme imkanı verecektir.

Bu amaçla, AB temsilcileri, Türkiye'yi ek ön koşul getirmeden, Birleşmiş Milletler sürecinin yeniden başlatılması için somut yardımda bulunmaya davet etmişlerdir.

1.4. Sınır anlaşmazlıklarının barışçıl yollarla halli

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ikili ilişkiler gelişmeye devam etmiştir. Bu olumlu gelişmeler, iki ülkenin dışişleri bakanları ve onlar tarafından ortaya konan işbirliği öncülüğünde gerçekleştirilmiştir.

Ege Denizi'nde yapılacak askeri tatbikatlar hakkında iki tarafın birbirini karşılıklı olarak bilgilendirme yükümlülüğü, kara mayınlarının temizlenmesi, dışişleri bakanları arasında doğrudan telefon hattı kurulması ve karşılıklı olarak askeri tatbikatlara ilişkin takvimlerin verilmesi gibi bir dizi güven artırıcı önlem alınmıştır.

Haziran 2001 tarihinde bir başka güven artırıcı önlem paketine karar verilmiştir. Bahse konu olumlu gelişmeler, Helsinki Zirvesi sonuçları ve Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesinde belirtilen, iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların barışçıl yollardan halline katkı sağlayacak olumlu bir ortam yaratacaktır.

1.5. Genel değerlendirme¹³

TBMM'nin 3 Ekim 2001 tarihinde kabul ettiği Anayasa değişiklikleri, insan hakları ve temel özgürlükler alanındaki güvenceleri sağlamlaştıran ve idam cezasına sınırlama getiren önemli bir adımdır. Değişiklikler, ifade ve düşünceyi yayma özgürlüğü, basın özgürlüğü ve dernek kurma özgürlüğü gibi temel özgürlüklerin kısıtlanmasına ilişkin gerekçeleri daraltmaktadır. Şimdi dikkatler, bu önemli değişikliklerin etkili bir şekilde uygulanmasına yoğunlaşmıştır. Türk Hükümeti, özellikle ifade ve düşünce özgürlüğüne ilişkin bir dizi Anayasa değişikliğinin uygulanmasını amaçlayan yeni bir mevzuat taslağı paketini sonuçlandırmak üzeredir. Bu paket, Katılım Ortaklığının önceliklerini gerçekleştirmeye yönelik ilerlemeyi kolaylaştıracaktır.

Bu değişikliklere rağmen, temel özgürlüklerin uygulanmasında hâlâ bazı kısıtlamalar varlığını sürdürmektedir. Türkiye'deki bireylerin temel özgürlüklerin uygulanmasındaki gelişmelerden ne ölçüde yararlanacakları, uygulama mevzuatının ayrıntılarına ve kanunların fiiliyatta nasıl uygulandığına bağlıdır. Ölçülülük ilkesinin getirilerek, reformun genel amacının, insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygıyı ön plana çıkarmak olarak belirtilmesi cesaret vericidir.

İdam cezasındaki moratoryum muhafaza edilmektedir. Anayasanın değiştirilen 38'inci maddesi, idam cezasını terör suçları, savaş zamanı ve yakın savaş tehlikesi durumlarıyla sınırlamaktadır. Terör suçlarına getirilen istisna, herhangi bir ihtirazi kayıt getirilmesine izin vermeyen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6 No'lu Protokolü ile uyumlu değildir. Buna karşılık, savaş suçları istisnasına 6 No'lu Protokolde izin verilmektedir. Değiştirilen bu maddenin uygulanabilmesi için, Ceza Kanununda değişiklikler yapılması gereklidir. Bu da,

¹³ Bkz. "Genişlemeyi başarıya dönüştürme: Her aday ülkenin katılıma yönelik kaydettiği ilerlemeye ilişkin Avrupa Komisyonu Strateji Belge ve Raporu" COM (2001) 700

Türkiye'nin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6 No'lu Protokolü imzalayıp onaylayacak konumda olup olmadığının değerlendirilmesine imkan sağlayacaktır.

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili reformlar bir dizi olumlu unsur içermektedir. Kanunla yasaklanan dillerin kullanılmasını yasaklayan 26 ve 28'inci maddelerdeki hükümler artık kaldırılmıştır. Bu durum, Türkçe dışındaki dillerin kullanımına olanak sağlayabilecek olumlu bir gelişmedir. Türk yetkililerin de kabul ettiği üzere, bu anayasal reformu uygulamak için, mevcut kısıtlayıcı mevzuat ve uygulamaların değiştirilmesi gerekmektedir. Etnik kökenden bağımsız olarak, bütün Türklerin kültürel haklardan gerçek anlamda yararlanmaları konusunda hiç bir gelişme kaydedilmemiştir.

Bir dizi önemli cezaevi reformu gerçekleştirilmiştir. Türkiye, bu reformların tam anlamıyla uygulanmasının temin edilmesi konusunda desteklenmektedir. Cezaevi protestolarına müdahale edilmesi sırasında ölçsüz güç kullanılmış olması esefle karşılanmaktadır. Açlık grevlerinin sonucu olarak insanların hayatlarını kaybetmeye devam etmesi, insani açıdan kabul edilemezdir. Açlık grevlerine katılanların siyasi amaçları dikkate alınmaksızın, daha fazla insanın ölümünü engellemek için önlemler alınmalıdır. Bu konuların serbestçe tartışılmasına izin verilmelidir.

Yargı sistemi reformuna başlanmıştır. Yargı bağımsızlığı, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin ve askeri mahkemelerin yetkileri ve AİHM'nin kararlarına uyma konuları, kaygı verici olmaya devam etmektedir.

Kolluk kuvvetlerinin ve adli personelin insan hakları konusundaki bilincini artırmak üzere bir dizi girişimde bulunulmuştur, ancak, bunların uygulamadaki etkilerini değerlendirebilmek için henüz çok erkendir.

Kamu hayatında şeffaflığı artırmak için başlatılan girişimlere rağmen, yolsuzluk hâlâ ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Yolsuzluk ve kara para aklama ile ilgili önemli Avrupa Konseyi Sözleşmelerinin kısa bir süre önce imzalanması olumlu bir gelişmedir.

Bölgesel farklılıkları azaltmak ve tüm vatandaşlar için ekonomik, sosyal ve kültürel fırsatları artırmak için, Güneydoğu'daki ekonomik durumu iyileştirmeye yönelik daha fazla girişimde bulunulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Ülkenin bu bölgesindeki dört ilde hâlâ olağanüstü hal uygulaması sürmektedir.

Türkiye'de demokratik bir sistemin temel özellikleri mevcuttur, ancak, sivillerin ordu üzerindeki denetimi gibi bazı temel konular üzerinde durulmalıdır.

Bir dizi anayasal, yasal ve idari değişikliğe rağmen, bireyleri etkilediği ölçüde, insan haklarındaki mevcut durumun iyileştirilmesi gerekmektedir.

Bazı alanlarda gelişme gösterilmeye başlanmasına rağmen, Türkiye henüz Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirememektedir ve bu nedenle, ülke genelinde, tüm vatandaşlar için insan hakları ve temel özgürlüklerin hukuken ve fiilen korunmasını sağlayacak reform sürecinin yoğunlaştırılması ve hızlandırılması gerekmektedir.

Katılım Ortaklığının öncelikleri olan insan hakları, Kıbrıs ve sınır anlaşmazlıklarının barışçıl yollardan halli gibi kilit konularda ilerleme sağlamak için güçlendirilmiş siyasi diyalogun tam olarak hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Denktaş'ın BM uzlaşma görüşmelerinden çekilme ve BM Genel Sekreterinin New York'taki görüşmelere yaptığı daveti reddetme kararına Ankara'nın verdiği destek göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin siyasi diyalog sırasında BM Genel Sekreterinin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunabilmesi konusundaki çabalarına verdiği destek, artık Türkiye tarafından çözümü kolaylaştırmak için atılacak somut adımlarla tamamlanmalıdır.

2. Ekonomik kriterler

2.1. Giriş

Komasyon, Türkiye'nin AT'ye üyelik başvurusuna ilişkin 1989 tarihli Görüşünde şu sonuçlara varmıştır:

“Türkiye'nin ekonomik ve siyasi durumu, ... ,Türkiye'nin Topluluğa girmesi durumunda karşılaşacağı uyum sorunlarını orta vadede aşabileceği konusunda Komasyonu ikna etmemektedir.”

1998 ve 1999 İlerleme Raporlarında da Komasyon, ilerleme kaydedildiğini kabul etmekle birlikte, bu görüşünü tekrarlamıştır. 2000 İlerleme Raporunda Komasyon şunları belirtmiştir:

“Türkiye, ekonomide acilen çözülmesi gereken dengesizliklerin belirlenmesi hususunda önemli ilerlemeler kaydetmiştir, ancak, işleyen bir piyasa ekonomisine geçiş süreci henüz tamamlanmamıştır. Türk ekonomisinin önemli bir kısmı, AT ile kurulmuş bulunan gümrük birliğinin yarattığı rekabet baskısı ve piyasa güçleri içerisinde varlığını uzun zamandır sürdürmektedir.”

Yukarıda anılan Görüşten itibaren, Türkiye'deki ekonomik gelişmeler değerlendirilirken, Komasyonun yaklaşımı, Haziran 1993'de gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi sonuçları çerçevesinde şekillendirilmiştir. Zirve sonuçlarına göre AB'ye üyelik;

- işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığını ve
- Birlik içerisindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesini gerektirmektedir.

Aşağıdaki değerlendirmede Komasyon, 1989 Görüşü ve önceki yıllık İlerleme Raporlarında uygulanan metodolojiyi izlemiştir.

2.2. Ekonomik gelişmeler

Makroekonomik istikrar mali krizler nedeniyle bozulmuş ve hâlâ istikrar sağlanamamıştır. 2000 yılının büyük bir kısmında iyileşme gösteren ekonomik faaliyetlerde, 2001 yılının ilk yarısında önemli gerileme yaşanmıştır. Siyasi istikrarsızlıklar ve hassas para piyasalarının Türk mali sisteminde hızla artan sorunlara yol açmasıyla yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 mali krizleri, ekonomideki bu yavaşlamanın temel sebepleridir. Şubat krizi, Türkiye'nin enflasyonla mücadele programının temelini oluşturan bağlı kur rejiminin, Türk yetkilileri tarafından terk edilmesine neden olmuştur. 22 Şubat 2001 tarihinde dalgalı kura geçilmesinin ardından, Türk Lirası %50'den daha fazla bir oranda değer kaybetmiştir. Bunun sonucu olarak, enflyonist baskılar hızla tekrar ortaya çıkmıştır. Mali piyasalardaki belirsizlik ve artan iç borcun bir yansıması olarak, iç talep azalmış ve faiz oranlarında önemli bir artış

meydana gelmiştir. İhracat, Türk Lirasının değer kaybetmesinin ardından oluşan döviz kurundan olumlu yönde etkilenirken, ithalat belirgin bir şekilde düşmüştür. Uluslararası talepteki düşüş ve yurt içi faiz oranlarındaki hızlı artış nedeniyle, ihracata yönelik sektörlerde, fiyat avantajından tam olarak faydalanılamamıştır. İhracatta normal bir artış yaşanmasına rağmen, önemli ölçüde düşen ithalat neticesinde cari işlemler dengesinde bir iyileşme meydana gelmiştir.

Sermaye çıkışı yüksek olurken, doğrudan yabancı yatırımlar düşük kalmıştır ve bu durum döviz rezervlerinde önemli ölçüde azalmaya neden olmuştur. Bağlı kur rejimi ile getirilen sıkı para politikası kısıtlarını takiben, mevcut para politikası, Türk ekonomisinin likidite ihtiyacını büyük ölçüde karşılamıştır. Bununla beraber, reel faiz oranları büyük oranda mali piyasalardaki belirsizlik nedeniyle nispeten yüksek kalmıştır. Bu krizlerin ardından hükümet, ekonomideki düşük büyümeyi ve kamu borcundaki hızlı artışı telafi etmek için sıkı maliye politikası izlemeye başlamıştır.

Temel ekonomik eğilimler							
Türkiye		1996	1997	1998	1999	2000	2001 en son
Reel GSYİH büyüme oranı	Yüzde	7.0	7.5	3.1	-4.7	7.2	-6.1 Haz-Tem
Enflasyon oranı (TÜFE)							
Yıllık ortalama	Yüzde	80.4	85.7	84.6	64.9	54.9	47.8 Eyl. ¹⁴
Aralık'tan Aralık'a	Yüzde	79.8	99.1	69.7	68.8	39.0	61.8 Eyl.
İşsizlik oranı, yıl sonu							
ILO tanımı	Yüzde	6.7	6.5	6.8	7.6	6.6	6.9 Tem.
Genel hükümet bütçesi dengesi							
	GSYİH'nin yüzdesi	-8.4	-13.4	-11.9	-21.8	-11.0	:
Cari işlemler dengesi							
	GSYİH'nin yüzdesi	-1.4	-1.4	1.0	-0.7	-4.9	0.8 Haz-Tem.
	milyon €	-1,945	-2,333	1,766	-1,276	-10,574	590 ¹⁵ Haz-Tem.
Dış borç							
Borç ihracat oranı	Yüzde	171.2	155.9	156.1	199.6	210.2	:
Toplam dış borç	milyon €	52,797	64,308	67,583	80,196	108,865	:
Doğrudan yabancı sermaye akımı							
Ödemeler dengesi verileri	GSYİH'nin yüzdesi	0.4	0.4	0.5	0.4	0.5	2.6 Haz-Tem.
	milyon €	576	712	837	735	1,063	1,874 ¹⁶ Haz-Tem.

Mali krizler sonucunda yapısal reformların hızı ve kapsamı önemli ölçüde artırılmıştır. Türk yetkililer, devletin ekonomiye etkisini azaltmak için, bir çok alanda yapısal reformlara ilişkin

¹⁴ 12 aylık ortalama değişim oranı

¹⁵ Kaynak: Merkez Bankası web sitesi

¹⁶ Kaynak: Merkez Bankası web sitesi, sermaye akımları giriş çıkış dengesi

tedbirler kabul etmiştir. Mali sektörün yeniden yapılandırılması; ekonomik olarak varlığını sürdürmeyen kurumların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna (TMSF) devredilmesi, gözetim ve ihtiyati düzenlemelerin güçlendirilmesi, kamu bankalarının yönetiminde siyasi etkilerin azaltılmasıyla hız kazanmıştır.

Şeker, elektrik, doğal gaz gibi sektörlerin serbestleştirilmesine ilişkin hukuki düzenlemeler kabul edilmiş ve Merkez Bankasının bağımsızlığının artırılmasına yönelik adımlar atılmıştır. Devlet tekellerinin ve bankalarının özelleştirilmesi çalışmaları hazırlık aşamasındadır. Tarım sektöründeki devlet etkisi azaltılmış olup, fiyat destekleme sisteminin, doğrudan gelir desteği sistemi ile değiştirilmesi süreci devam etmektedir. Telekomünikasyon sektörüne ilişkin düzenlemeler modernize edilmiş ve telekomünikasyon sektörü için bağımsız bir düzenleyici kurum oluşturulmuştur.

2000 yılında ekonomik yapının temel göstergeleri

Nüfus (ortalama)	bin	65,293T
Kişi başına GSYİH ¹⁷	PPS	6,400
	AB ortalamasının yüzdesi	29
Tarımın ¹⁸ payı:		
- toplam katma değer içinde	yüzde	14.6
- istihdam içinde	yüzde	34.9
Yatırım-GSYİH oranı ¹⁹	yüzde	22.2
Toplam dış borç/GSYİH ²⁰	yüzde	50.1
Mal ve hizmet ihracatı	yüzde	23.8
Doğrudan yabancı yatırım stoğu	milyon €	:
	kişi başına € ²¹	:

T: Tahmin

1995-2000 döneminde, AB ile aradaki mesafeyi kapatmak için herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir. Kişi başına GSYİH, satın alma gücü paritesine göre AB ortalamasının yaklaşık %29'u seviyesinde kalmıştır. Önemli ölçüde bölgesel ve sosyal farklılıklar vardır ve bu farklılıklar artmaktadır. Ekonomik faaliyet oranı çok düşüktür ve 1995 yılındaki %53.4'lük seviyesinden 2000 yılında %49.2 seviyesine düşmüştür. Türk yetkililer tarafından bildirildiği

¹⁷ Demografik istatistiklerde kullanılanlardan farklı olabilecek olan sonuçlar, Ulusal hesaplardan alınan nüfus sonuçlarıyla hesaplanmıştır.

¹⁸ Tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık

¹⁹ Veriler, toplam sabit sermaye yatırımlarını GSYİH'nin yüzdesi olarak göstermektedir.

²⁰ Tahmin

²¹ Demografik istatistiklerde kullanılanlardan farklı olabilecek olan sonuçlar, Ulusal hesaplardan alınan nüfus sonuçlarıyla hesaplanmıştır.

üzere işsizlik, %6.9'a düşmüştür. Kentsel alanlarda kayıtlı işsizlik daha yüksek olup, iş gücünün %9-10'unu oluşturmaktadır. 2000 yılında uzun dönemli işsizlik, toplam işsizliğin yaklaşık %24'ü seviyesinde olmuştur. Kentsel alanlardaki eğitilmiş genç nüfus arasındaki işsizlik oranı %25'e ulaşmıştır. İşsizlik oranları, kadınlar ve erkekler arasında belirgin bir farklılık göstermemektedir. Kırsal kesimde ise kayıtlı işsizlik, Türk tarım sektöründeki ücretsiz aile işçiliğinin yüksek payının kısmi etkisiyle nispeten düşüktür. Türkiye'de, kırsal ve kentsel alanlar ile yüksek ve düşük gelir grupları arasındaki farklılıklar çok yüksektir. Bu farklılıkların, düşük gelir gruplarındakilerin kronik yüksek enflasyonun etkisiyle satın alma gücünün azalması sonucunda daha da artmış olması muhtemeldir. Mevcut ekonomik küçülme, sosyal durumu daha da kötüleştirmiştir.

2.3 Kopenhag Kriterleri açısından değerlendirme

İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı

İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı, ticaretin olduğu kadar fiyatların da serbestleştirilmiş olmasını ve mülkiyet haklarını da içeren uygulanabilir bir yasal sistemin varlığını gerektirir. Makroekonomik istikrar ve ekonomi politikası üzerindeki uzlaşma, piyasa ekonomisinin performansını artırır. Gelişmiş bir mali sektör ile piyasaya giriş ve çıkışlarda önemli engellerin olmaması, ekonominin etkililiğini artırır.

Yaşanan zorluklara rağmen hükümet, ekonomik programa bağlı kalmaya ve kararlaştırılan önlemleri uygulamaya devam etmektedir. Krizin sebep ve sonuçlarının belirlenmesi için Ekonomi Bakanlığının yönetimi güçlendirilmiş ve hükümet, IMF ile yapılan bir stand-by düzenlemesi çerçevesinde yeni bir ekonomik program hazırlamıştır. "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" olarak adlandırılan reform paketi, ekonomideki devlet müdahalesinin azaltılması, mali sektörün konsolidasyonu ve yapısal reformların hızlandırılması üzerinde yoğunlaşmıştır. Sosyal diyalog programının önemli bir özelliğidir. Bu pakete dayanarak IMF, Aralık 1999'daki 3 yıllık stand-by düzenlemesi çerçevesinde sağlanan kaynağı artırmayı kararlaştırmıştır. Koalisyon hükümetindeki gerilimlerin yol açtığı bazı geciktirmelere rağmen, yeni programın uygulanmasına devam edilmektedir. Ancak, alınan önlemler, güvenin sağlanması konusunda henüz bir başarı sağlayamamıştır. Katılım Ortaklığının gerekleri kapsamında Türkiye, ilk Katılım Öncesi Ekonomik Programını Ekim ayında teslim etmiştir. Bu program, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programına dayandırılmıştır.

2000 yılının hemen hemen tamamında yaşanan yüksek üretim artışı sonrasında, Kasım 2000 mali krizinden itibaren ekonomik faaliyetler yavaşlamaktadır. 2000 yılında reel GSYİH %7.2 artmıştır. Bu durum, yüksek özel tüketimin ve yüksek orandaki yatırımların bir sonucudur. Özel tüketim, Aralık 1999 enflasyonla mücadele programının açıklanmasının ardından faiz oranlarındaki hızlı düşüşe hemen tepki vermiştir. Buna ek olarak, 1999 yılındaki depremlerin yol açtığı yıkım sonrası ortaya çıkan yeniden yapılanma ihtiyacı sonucu, özel sektör ve kamu sektörü yatırımları artmıştır.

Kasım 2000 ve Şubat 2001'deki mali çalkantılar, talebe dayalı patlamayı sona erdirmiş olup, hızla artan faiz oranları ve tüketici fiyatları, reel harcanabilir geliri ve tüketici güvenini azaltmıştır. 2001 yılının ilk yarısında reel GSYİH bir önceki yıla göre %6.1 azalmıştır. Bu durum ilk çeyrekte bir önceki yıla göre %2'lik ve ikinci çeyrekte %9.3'lük bir azalmayı yansıtmaktadır. Özel tüketim, 2001 yılının ilk yarısında bir önceki yıla göre %7.5 azalmıştır. Yatırımlar mali krizlere özellikle duyarlı olmuş ve %23.5 oranında düşmüştür. Azalan talepten dolayı ihracat %8.8 artarken, mal ve hizmet ithalatı 2001 yılının ilk yarısında %23.7

oranında azalmıştır. Bu nedenle net ihracat, mali krizin GSYİH'nin büyümesi üzerindeki olumsuz etkisini bir miktar sınırlandırmıştır.

İşsizlik 2001 yılında artmaya devam etmiştir. 2000 yılının ikinci yarısında %6.2 olan işsizlik, 2001 yılının ikinci yarısında %6.9'a yükselmiştir. Tarım dışı işsizlik oranı %10.7'dir. 2001 yılının ikinci yarısında eğitimli gençler arasında işsizlik oranı %23.2 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik, kentsel alanlarda ve yüksek okul mezunları arasında oldukça yüksektir. İşgücüne katılma oranı %50'nin biraz altında olarak gerçekleşmeye devam etmiştir.

Enflasyonist baskılar yeniden canlanmıştır. 2000 yılında ve 2001 yılının başlarında enflasyonla mücadele programı neticesinde, 12 aylık tüketici fiyatları endeksi (TÜFE), Aralık 1999'da %69 olan değerinden Şubat 2001'de %33'e düşmüştür. Şubat 2001 krizinin sonrasında Türk Lirasının hızlı bir şekilde değer kaybetmesinin sonucu olarak, enflasyonist baskılar hızla artmış ve aylık TÜFE artış oranı, Mart ve Nisan aylarında sırasıyla %10.3 ve %5.1 seviyesine çıkmıştır. Yaz aylarında ise aylık enflasyon oranları daha düşük gerçekleşmiş, ancak Eylül ayında kısmen mevsimsel faktörlerin etkisiyle tekrar %5.9 seviyesine yükselmiştir. TL'nin başlangıçtaki değer kaybından kaynaklanan uyarıcı etkisinin daha ziyade sistem yoluyla beslendiğinin görülmesi sonrasında, enflasyonist baskılardaki yeniden canlanma, enflasyonist beklentiler üzerinde olumsuz bir etki yaratabilecektir. Türk Lirasındaki değer kaybının sürmesi, yurtiçi talebin ve kamudaki ücret artışlarının düşük olmasına rağmen, fiyatlara baskı yapmaya devam edebilecektir.

Kriz sonrasında faiz oranları hızla artarken para politikası gevşemiştir. Kriz öncesinde para politikası, döviz rezervlerindeki değişikliklere bağlı olarak piyasaya para sağlamak ya da piyasadan para çekmek yoluyla, bağlı kur rejimini desteklemiştir. Bağlı kur rejiminin terk edilmesiyle, Merkez Bankası artan esnekliğini kullanarak döviz ve Türk Lirası cinsinden likidite sağlamak suretiyle mali piyasalardaki dalgalanmaları azaltmaya çalışmıştır. Bu durum mali sektörde yeni likidite sıkışıklığını engellemiş, ancak sektörün karşı karşıya olduğu güçlüklerin giderilmesi konusunda çözüm getirememiştir. Halihazırda Merkez Bankası, para tabanı hedeflerini kullanmakta ve enflasyonist baskıların yeterince azaltılmasıyla birlikte enflasyon hedeflemesine geçmeyi planlamaktadır. Krizin ve uluslararası piyasalarda güvenin sağlanamaması sonucunda faiz oranları çok yüksek seviyelerde kalmıştır. Ekim 2001'de yıllık hazine bonusu getirisi %90 civarında gerçekleşmiştir. Eylül ayı itibarıyla gecelik faiz oranları %60'ın biraz altına düşmüştür. Yüksek faiz oranlarının devam etmesi, kamu kesimi borç finansman maliyetinin beklenenden fazla olmasına ve mali konsolidasyonun gecikmesine neden olmuştur.

Türk Lirası, Şubat ayında dalgalanmaya bırakıldıktan sonra %50 oranında değer kaybetmiştir. Aralık 1999'dan Şubat 2001'e kadar, hedeflenen enflasyona eşit bir değer kaybını öngören döviz sepetini içeren bir bağlı kur rejimini kapsayan döviz kuru rejimi, önceden bildirilmiş bir çıkış stratejisi ile birleştirilmiştir. Bu dış çapa, enflasyonist baskıları azaltmak için oluşturulmuştur. Elde edilen bazı başarılarla rağmen, enflasyondaki direnç, yurt içi fiyat artışlarını öngörülenden daha yüksek tutmuş ve Türk Lirasının reel olarak önemli ölçüde değer kazanmasına neden olmuştur. Hızla düşen faiz oranlarıyla birlikte TL'nin reel olarak değer kazanması, ithalatta bir patlamaya ve böylece cari işlemler açığında önemli bir artışa neden olmuştur. Özelleştirmedeki gecikmeler, konsolidasyon programının geçerliliğine olan piyasa güvenini sarsmıştır. 22 Şubat 2001 tarihinde, Türk bankacılık sektörü böyle bir döviz kuru rejimi için gerekli olan sıkı likidite politikasını daha fazla sürdüremediği için bağlı kur rejimi terk edilmiştir. Merkez Bankasının kurdaki aşırı dalgalanmalardan kaçınacağını bildirmesine rağmen, şu anda belli bir döviz kuru hedefi yoktur.

Türkiye'nin kamu kesimi borçluluğunu frenlemesi için büyük bir faiz dışı fazla vermesi gerekmektedir. Türkiye'de kamu kesimi açıkları yıllardır çok yüksektir. Ulusal muhasebe standartlarına göre bütçe açığı, 1999 yılında %11.75 ve 2000 yılında %10.5 olarak gerçekleşmiştir. Uyumlaştırılmış AB ulusal muhasebe standartlarına (ESA95) göre genel bütçe açığı, 2000 yılında GSYİH'nin %11'i ve 1999 yılında ise %21.8'i olmuştur. ESA95'e göre oldukça yüksek olan açıklar, Ağustos ve Kasım 1999'daki depremlerin sebep olduğu ek harcamalara bağlı maliyetlerin, tahakkuk bazlı tahsisinin bir göstergesidir²². Bütçe dışı fonlar ve kamu iktisadi teşebbüslerine yapılan transferler dahil edildiğinde, genel bütçe açıklarının %90'ından fazlası merkezi yönetime aittir. 2000 yılında yerel yönetimler net borçlanması, genel bütçe açığının sadece %0.25'ine ve sosyal güvenlik borçlanması da yaklaşık %0,5'ine tekabül etmektedir. ESA95 standartlarına göre 1999 yılında %9.2 olan birincil net borçlanma, 2000 yılında %5.6 olarak gerçekleşmiştir. Sürdürülebilir bir kamu finansmanının sağlanması amacıyla Türk yetkililer, 2001 yılında GSYİH'nin %5.5'i ve 2002 yılında %6.5'i oranında faiz dışı fazla verebilmeyi hedeflemektedir. Şu anda GSYİH'nin yaklaşık %15'i olan faiz yükünün düşeceği beklenmekle birlikte, toplam bütçe açığının yüksek kalacağı düşünülmektedir.

Şubat krizi sonrasında yeni mali önlemlerin alınması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Yeni mali önlemler paketi, memur sayısının dondurulması gibi geçici önlemleri ve KDV oranının 1 puan artırılması, ATV'nin veya sosyal güvenlik ödemelerindeki asgari prim tabanının artırılması gibi kalıcı gelir önlemlerini içermektedir. 2001 yılı büyüme beklentilerinin bahar döneminde GSYİH'nin %-3'ünden Ekim ortalarında %-8'e seviyesine çekilmesine rağmen, mali hedefler değişmemiştir.

Faiz ödemeleri diğer harcama kalemleri üzerinde dışlama etkisi (crowding out) yaratmaktadır. Gelirler, 1999 yılında GSYİH'nin %23.25'inden 2000 yılında GSYİH'nin %25.5'ine yükselmiştir. Bu artış, doğrudan vergi gelirleri ve vergi dışı gelirler çok fazla değişmediği için, büyük oranda dolaylı vergilerde meydana gelen artıştan kaynaklanmaktadır. 1999 yılında GSYİH'nin %35'i olan harcamalar, 2000 yılında GSYİH'nin %36.5'ine yükselmiştir. Bu artış, büyük oranda, 1999 yılında GSYİH'nin %13'ü olan ve 2000 yılında GSYİH'nin yaklaşık %16'sına çıkan yüksek net faiz ödemelerinden kaynaklanmıştır. Son bütçe tahminlerinde, toplam gelirlerin GSYİH'ye oranının az bir artışla %26.5'ine yükseleceği ve toplam harcamaların GSYİH'ye oranının yüksek bir artışla %40'ın üzerinde gerçekleşeceği öngörülmektedir. Bu artış, özellikle GSYİH'nin yaklaşık %20'sine veya toplam gelirlerin %80'ine varan yüksek faiz ödemelerinden kaynaklanmıştır.

1999 yılında GSYİH'nin %69.2'si olan toplam kamu borcu, 2000 yılında GSYİH'nin %57.8'i olarak gerçekleşmiştir. Bu azalmanın temel nedenlerini, 2000 yılında gerçekleşen hızlı büyüme ve faiz oranlarındaki ani düşüş oluşturmuştur. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması, 2001 yılında kamu kesimi borç stoğunu en az GSYİH'nin %20'si oranında artıracaktır. İhraç edilen devlet senetlerinin vadesi nispeten kısa ve bu tahvillerin bir kısmı döviz cinsinden olduğu için, Türkiye'nin borç servisinin, kısa vadeli faiz oranlarındaki ve döviz kurlarındaki dalgalanmalara olan duyarlılığı önemli ölçüde artmıştır. Bu nedenle, faiz oranlarına bir düşüş trendi kazandırabilmek ve Türk Lirasını istikrara kavuşturabilmek için, piyasalarda güvenin tekrar oluşturulmasının önemi daha da artmıştır.

²² Bütçe dengesi için iki rakam verilmiştir. Biri, en çok kullanılan ulusal hesaplara göre, diğeri bu yıl aday ülkeler tarafından ilk kez verilen Avrupa Hesaplar Sistemine (ESA 95) göre hesaplanmıştır.

Türk Lirasının değer kaybetmesinin ardından cari işlemler dengesinde önemli ölçüde iyileşme kaydedilmiştir. 2000 yılında hızlı büyüme ve Türk Lirasının reel olarak değer kazanması, 1999 yılında GSYİH'nin %-0.8'i olan cari işlemler açığının hızla bozularak, 2000 yılında %-4.7'sine yükselmesine sebep olmuştur. 2001 yılının ilk yarısında iç talepteki hızlı düşüş, GSYİH'nin %0.8'i gibi küçük bir oranda cari işlemler dengesinde fazla verilmesine neden olmuştur. Yıllık bazda ithalat harcamaları %17 civarında azalırken, ihracat gelirleri (Euro cinsinden) yaklaşık %16 oranında artmıştır. Sonuç olarak ticaret dengesindeki açık, bir önceki yılın ilk yarısındaki %10'luk değerinden 2001 yılının ilk yarısında GSYİH'nin %4.3'üne düşmüştür. Şu ana kadar turizm geliri, işçi gelirleri ve kısa vadeli portföy yatırımları ticaret açığının karşılanması için yeterli olmuştur. Ancak, doğrudan yabancı yatırımların olmaması durumunda dış finansman sağlamanın maliyeti yüksek olmaktadır. Kısa vadeli portföy yatırımların yüksek mobilitesi, Türk mali piyasalarında ciddi kısa vadeli dalgalanmalara neden olabilmektedir.

Şu anki makroekonomik politikalar, mali krizin zararlarını sınırlandırmaya çalışmaktadır ancak, bu politikaların makroekonomik istikrarın tekrar sağlanmasına odaklanması gerekmektedir. Aralık 1999 programı, Türk bankacılık sektörünün kırılabilirliği ve programın kredibilitesinin sürekli yüksek enflasyonist baskılar, hızla artan dış dengesizlikler, sıkı piyasalar ve yetersiz siyasi destek sebepleriyle azalmasından dolayı başarısız olmuştur. Yeni program, enflasyonla mücadeleden önce Türkiye'nin temel makroekonomik istikrarsızlık probleminin sebeplerini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Ancak, uzayan makroekonomik istikrarsızlığın süresi, kamu finansmanının daha fazla kötüleşmesini önlemek için mümkün olduğunca kısa tutulmalıdır.

Piyasa güçlerinin serbest etkileşimi artmıştır. Tarihsel sebeplerden dolayı Türkiye'de devletin ekonomiye müdahalesi oldukça fazla olmuştur. Kamu teşebbüsleri imalat sektörü için girdi sağlamış ve kamu bankaları tarım veya KOBİ gibi sektörlerde tercihli krediler vermiştir. Bu müdahaleci yaklaşım, gereğinden fazla istihdama ve sübvansiyon edilen kamu teşebbüslerinin oluşmasına sebep olmuştur. Ayrıca, 2000 yılında kamu bankalarında GSYİH'nin yaklaşık %10'una varan görev zararı birikmiştir. Enerji sektörünün fiyat yapısında ve faktör dağılımında bozulmalara neden olan sübvansiyonlu enerji fiyatları, bir sosyal politika aracı olarak kullanılmıştır. Tarım sektörüne yapılan transferler, çok büyük bir bütçe yükü oluşturmuştur. Ayrıca, geniş bir kayıt dışı ekonomi olması, hanehalkı arasındaki vergi yükünün dağılımındaki oransızlık gibi büyük bir dengesizliğe neden olmuştur. Tüm bu faktörler, istikrarsız mali dengeler ile pazar sapmaları ve esnek olmayan bir piyasa yaratmıştır.

Şubat ayındaki krizden itibaren, Türkiye pazar sapmaları ve esneksizliğin giderilmesi çalışmalarını hızlandırmıştır. Kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesi hazırlıkları hızlandırılmış, hükümet kamu bankalarının kredi verme kararlarına müdahale etmeyeceği taahhüdünü vermiş, borcunu ödeyemeyen özel bankalar Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilmiş ve zor durumda olan bankalar yeniden sermayelendirilmiştir. Tarım sektöründe destekleme fiyatları sistemi ve destek alımları aşamalı olarak kaldırılacak ve doğrudan gelir desteği sistemine geçilecektir. Sonuç olarak, üretici fiyatlarındaki devlet etkisi azalmış, ancak, tüketici fiyatlarındaki devlet etkisi yüksek kalmış ve tüketici fiyat endeksi sepetindeki ürünlerin %25'ini oluşturmaya devam etmiştir. Ayrıca, kamu borçlanma ve kamu ihaleleri mevzuatı ile Tütün Yasası Meclisten geçmeyi beklemektedir.

Devletin üretimdeki önemli etkisi devam etmekte olup özelleştirme çalışmaları yavaş olmuştur. Kamu teşebbüsleri, imalat sektöründe katma değer yaklaşık dörtte birini ve istihdamın yaklaşık %12'sini oluşturmaktadır. Bankacılık sektöründe, devlet bankaları,

sektörün toplam varlıklarının üçte birinden fazlasını ve istihdamının %40'ından fazlasını oluşturmaktadır. Özelleştirme, 1980'li yılların ortasında başlamış olmasına rağmen, toplam özelleştirme gelirleri GSYİH'nin %4'üne denk gelmekte olup oldukça düşük bir seviyededir. Türkiye'nin özelleştirme konusunda çok iyi bir performans gösterdiği geçtiğimiz yıl içerisinde toplam özelleştirme gelirleri GSYİH'nin yaklaşık %1.5'ine ulaşmıştır. Petrol dağıtım şirketi POAŞ'ın %51 hissesinin blok satışı ve petrol rafinerisi TÜPRAŞ'ın %31.5'inin halka arzı son dönemde gerçekleştirilen en önemli projelerdir. Türk Hava Yollarının %51'inin ve Türk Telekomun %20'sinin özelleştirilmesi girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Özelleştirme mevzuatı şeker, tütün, enerji ve telekomünikasyon sektörlerindeki teşebbüslerin özelleştirilmesine imkan verecek şekilde geliştirilmiştir. Ancak son mali krizlerden bu yana kötü piyasa koşulları ve muhalefet ve koalisyon içerisinde gelen tepkiler nedeniyle kayda değer bir özelleştirme yapılamamıştır. Türkiye, 2001 yılının sonuna kadar POAŞ ve TÜPRAŞ'ın ikincil ve üçüncül halka arzlarını gerçekleştirmeyi planlamakta ve Türk Hava Yollarının %51'inin satılmasını tekrar denemeyi hedeflemektedir.

Piyasaya giriş ve çıkışlara ilişkin oldukça serbest düzenlemelere rağmen, kalan bazı engeller ekonomik faaliyetlere sekte vurmaya devam etmektedir. Daha önceki yıllarda olduğu gibi piyasaya giriş ve çıkışların sayısı oldukça fazla olmuştur. Yılın ilk dokuz ayında toplam işletmelerin yaklaşık %7'sini oluşturan 35,000 civarında yeni işletme kurulmuştur. Aynı dönemde, yaklaşık 12,500 işletme tasfiye edilmiştir. Piyasaya girişlerin yaklaşık %20 azalması ve tasfiyelerin %25 artması, ekonomik durgunluğun etkisini göstermektedir. Ekonomik küçülmenin yanı sıra, çok yüksek faiz oranları ve özel bankaların özel sektöre kredi verme konusundaki isteksizlikleri, yeni kurulan işletme sayısındaki azalmanın en önemli sebepleridir. Bunların yanı sıra, özellikle küçük işletmeler için sorun teşkil eden ve aşılması gereken bazı bürokratik engeller bulunmaktadır.

Yasal sistem, mülkiyet haklarına ilişkin düzenlemeler de dahil olmak üzere mevcuttur. Ancak, kanunların ve kontratların yürütülmesinde ve uygulanmasında zaman zaman zorluklar yaşanmaktadır. Gerekli yasal sistem oluşturulmuş olmasına rağmen, mevcut mevzuatın uygulanması yetersiz kalmaktadır. Adli personelin eğitimi, ihtiyaçları her zaman karşılayamamaktadır. Yasal işlemler zaman zaman karmaşık ve zaman alıcı olmaktadır. Ancak, eski Anayasa Mahkemesi başkanının cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin ardından, kanunlara saygı ve mevzuatın uygulanması konularında ilerleme kaydedilmiştir.

Mali sektör halen yeniden yapılandırılmakta olup, üretken yatırımlara yeterince mali kaynak sağlayamamaktadır. Mali sektör, esas itibarıyla bankacılık sektöründen oluşmaktadır. 1990'larda bu sektör, tasarruflar ve mevduatlar için yüksek devlet garantileri ve güçlü kamu sektörü kredi talebi neticesinde çok hızlı bir şekilde büyümüştür. Bankacılık sektöründeki siyasi müdahalenin, yüksek kronik enflasyonun, yetersiz mevzuat ve denetimin bir sonucu olarak Türk bankacılık sektörü, önemli yapısal zayıflıklarla karşı karşıyadır. Bankacılık sektörü yaklaşık 70 kuruluştan oluşmaktadır. Dört temel kamu bankası sektör varlıklarının yaklaşık %30'una ve mevduatlarının yaklaşık %35'ine sahiptir. Bu bankaların özelleştirilmesi gecikmiştir. Sektörün diğer %30'luk varlığı, dört büyük özel banka tarafından yönetilmektedir. Yaklaşık %10'luk kısmı ise, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunun (TMSF) gözetimine devredilen 18 faal olmayan bankaya aittir. Devlet tahvilleri, özel banka varlıklarında nispeten yüksek bir oran olan yaklaşık %25'lik bir paya sahiptir. GSYİH'nin %23'üne tekabül eden banka kredileri, ağırlıklı olarak kamu kesiminde ve bu bankalarla ilişkili holdinglerde yoğunlaşmaktadır. Sonuç olarak, toplam borçluların sadece %0.1'i toplam kredi miktarının yaklaşık %40'ını almaktadır. Borsa kapitalizasyonu, GSYİH'nin %20'si civarındadır. Mali krizler sonrasında geri dönmeyen borçların toplam krediler içindeki

oranı, özellikle TMSF denetimindeki bankalar olmak üzere, kamu bankalarının geri dönmeyen borçlarındaki ani artış etkisiyle %18'e çıkmıştır.

Mali sektörün zayıflıklarının belirlenmesinde başarı sağlanmıştır. Kamu bankaları yeniden sermayelendirilmiş ve kısa vadeli pozisyonları büyük ölçüde azaltılmıştır. Özel bankalar, sermaye yeterlilik oranlarını artırmak ve uluslararası bilgi verme ve ihtiyati düzenlemelere uymakla yükümlü tutulmuşlardır. Yeniden yapılandırma ve yeniden örgütlenme çalışması kapsamında, ekonomik olarak varlığını sürdüremeyen özel bankalar TMSF'ye devredilmiştir. Bankacılık mevzuatı geliştirilmiştir. 2000 yılında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun kurulması, bankacılık gözetimini ve ihtiyati kurallara bağlılığı artırmıştır. Ancak, konsolidasyon süreci henüz tamamlanmamıştır. Şimdiye kadar yalnızca en küçük kamu bankası olan Emlak Bankası kapatılmıştır. En büyük iki kamu bankası olan Halkbank (KOBİ'lere kredi sağlayan banka) ve Ziraat Bankası (Zirai banka), ortak bir uzman yönetime devredilmiştir. Söz konusu bankalar özelleştirme için hazırlanacaktır. Bir diğer kamu bankası olan Vakıfbank'ın yakın bir gelecekte özelleştirilmesi planlanmaktadır. Ekonomik olarak varlığını sürdüremeyen bazı bankalar, Sümerbankla birleştirilmiş olup, bu bankanın askeri personelin dayanışma fonuna ait Oyakbank'a satılması planlanmaktadır. Bugüne kadar, küçük bir banka olan Bank Ekspres ve Türkiye'nin 9'uncu Büyük bankası Demirbank satılmıştır.

Birlik içerisindeki rekabet baskısına ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesi

Bu kriterin yerine getirilmesi, piyasa ekonomisinin ve ekonomik ajanların öngörülebilir bir ortamda karar vermelerini sağlayan istikrarlı bir makroekonomik çerçevenin varlığına bağlıdır. Ayrıca bu kriter, yeterli bir beşeri ve altyapıyı da içeren fiziki sermayeyi gerektirmektedir. Kamu teşebbüslerinin yeniden yapılandırılması ve tüm teşebbüslerinin verimliliklerinin artırılması amacıyla yatırım yapılması gerekmektedir. Ayrıca, kuruluşlar ne kadar çok dış finansmana açık olurlarsa ve yeniden yapılanma ve yenilik yapmada ne kadar çok başarılı olurlarsa, uyum kapasiteleri o kadar çok olacaktır. Genel olarak, katılım öncesinde daha yüksek bir ekonomik entegrasyon seviyesine ulaşmış bir ekonomi, üyeliğin gereklerini daha iyi bir şekilde yerine getirebilecektir. AB üyesi ülkeler arasında yapılan ticaretin hacmi ve ticarete konu ürünlerin çeşitliliği bunun bir göstergesidir.

İşleyen bir piyasa ekonomisinin temellerini güçlendirecek önemli ilerlemeler kaydedilmiş olmasına rağmen, yeterli bir ekonomik istikrar ve öngörülebilir bir ortam henüz sağlanamamıştır. Ayrıca, devletin rolü hâlâ oldukça fazladır ve mali piyasalar yatırımları üretken çalışmalara yönlendirememektedir.

Beşeri ve fiziki sermayenin yapısı, nitelik ve bölgesel dağılım açısından oldukça heterojen olup, acil olarak iyileştirilmeye ihtiyaç duymaktadır. Göreceli olarak genç bir nüfusu olan Türkiye'nin demografik yapısı, oldukça büyük bir potansiyel oluşturmakla beraber, eğitim ve öğretim için yeterli kaynak yaratılmasını gerekli kılmaktadır. Türkiye'nin beşeri sermayesi yıllardır yetersiz finansmanla karşı karşıyadır. Eğitim düzeyi uluslararası standartlara göre, oldukça düşüktür. Okur yazarlık oranı 1999 yılında 12 yaşından büyük erkekler için %94 iken kadınlar için ancak %77 olmuştur. Son yıllarda bu durumu düzeltmek için bazı çabalar gösterilmektedir. Zorunlu eğitim, 1997-1998 eğitim yılından itibaren 5 yıldan 8 yıla çıkarılmıştır. Ancak, gerekli eğitim koşullarının sağlanması ve öğretmen ihtiyacının karşılanması konularında zorluklarla karşılaşmaktadır. Ayrıca, ilköğretim okullarına kayıt oranı %98 olmasına rağmen, orta dereceli okullara kayıt oranı %60 seviyesinde kalmaktadır. Nüfusun önemli bir kısmının kırsal kesimde yer almasına rağmen, eğitim kaynakları kentsel kesimde yoğunlaşmaktadır. Buna ek olarak, temel eğitim seviyesi açısından çok büyük

bölgesel farklılıklar bulunmaktadır. Özel sektör ve eğitim sistemi arasındaki iletişim, eğitimin içeriğini özel sektörün ihtiyaçlarına göre ayarlamak için yetersizdir. Bunun sonucu olarak, yüksek okul mezunları arasında işsizlik oranı çok yüksektir. Sağlık sistemi, iş gücüne yeterli destek verememektedir. Yetersiz kaynakların yanında, sağlık hizmetlerinin karşılanması açısından bölgeler arasında büyük farklılıklar vardır.

Fiziki sermayenin niteliği oldukça heterojen olup, bu durum büyük verimlilik farklılıklarına yol açmaktadır. İhracata yönelik üretim yapan firmalar en son teknolojiyi kullanırken, pek çok KOBİ eskimiş sermaye ve modası geçmiş yönetim teknikleriyle çalışmaktadır. Sonuçta sermaye stoğunun genel verimliliği göreceli olarak düşüktür. Kara yolları ağı oldukça gelişmiştir. Petrol, gaz ve enerji bağlantıları için boru hatları yaygınlaştırılmıştır. Ancak, demir yolları ağı ihmal edilmiştir. Ekipmanları eskimiş ve yönetim kapasitesi yetersiz kalmıştır. Sonuç olarak, TCDD'ye yapılacak bütçe transferleri önemli bir mali yük oluşturmaktadır.

İşgücü piyasasına ilişkin politikaların geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. İşgücü piyasası politikaları, Türkiye'nin geleneksel olarak kısa vadeli istikrara odaklanması nedeniyle, politikaların oluşturulması esnasında yeteri kadar tartışılmamaktadır. Ancak, son zamanlarda kurumsal oluşum ve sosyal kesimlerin katılımı artırılmıştır. Hükümeti, işverenleri ve işçi kesimini temsil eden üç taraflı komisyon, Türk işgücü piyasası politikalarının etkinliğinin nasıl artırılacağına ilişkin raporlar ve öneriler hazırlamaktadır.

Sabit sermaye yatırımları çok değişkendir. 2000 yılında sabit sermaye yatırımlarının GSYİH'deki payı %22'dir. Konut yatırımlarının payı nispeten yüksektir ve yıllık gelişimi faiz oranlarına ve genel ekonomik ortama göre değişmektedir. %90'ı alt yapı yatırımlarından oluşan kamu yatırımlarının, GSYİH'deki payı %6 seviyesinde sabitlenmiştir. Son yıllardaki istikrarsız ekonomik performansla paralel olarak, 1997'de GSYİH'nin %21'i olan özel sektör yatırımları, 2000 yılında %16 seviyesine düşmüştür.

Doğrudan yabancı yatırımlar konusunda serbestliğin giderek artmasına karşın, sermaye girişleri çok düşük düzeyde kalmıştır. Geçtiğimiz yıl süresince, piyasanın serbestleşmesi neticesinde, yabancı yatırımcıların Türk firmalarına erişimi artmıştır: bazı sektörlerdeki sınırlamalar devam etse de korunan bazı sektörler serbestleşmiştir; özelleştirilecek firmaların sayısı artırılmış ve bürokratik prosedürler iyileştirilmiştir. 2000 yılında GSM lisans satışı ve bazı özelleştirme projeleri nedeniyle doğrudan yabancı sermaye girişleri artmıştır. Doğrudan yabancı sermaye girişi, ekonomik istikrarsızlığın ve siyasi belirsizliğin bir yansıması olarak beklenenin önemli miktarda altında kalmıştır. Düşük sermaye girişleri, hem dış dengedeki açığı destekleyememekte hem de Türk sermaye stoğunun modernleştirilmesi, çağdaş know-how tekniklerinin Türkiye'ye aktarımı ve ihracat pazarlarına erişimin artırılması açısından kaçırılmış fırsatlar olarak değerlendirilmektedir. Rekabet gücü açısından değerlendirildiğinde özellikle, Türkiye'nin düşük seviyedeki AR-GE yatırımları ile birlikte ele alındığında, bu durum, önemli bir dezavantaj oluşturmaktadır.

Özel sektörde, özellikle de tarım sektöründe, işletmelerin yeniden yapılandırılması yapısal reformlarla daha da hız kazanmıştır. Tarım sektöründe; imtiyazlı kredi sözleşmeleri, fiyat desteklerinin ve destekleme alımı uygulamalarının sona erdirilmesi ile birlikte, önemli ölçüde bir yeniden yapılanma yaşanmaktadır. Şeker ve tütün piyasası gibi önemli tarım piyasalarının serbestleştirilmesi gerekmektedir. Giderek daha katı bütçe kısıtlamalarına maruz kalan kamu teşebbüsleri, maliyetlerini karşılayacak fiyat tespitine zorunlu kılınmaktadır. Bugüne kadar elde edilen dikkate değer başarıya rağmen, önceden beri korunan bu sektörlerdeki yeniden yapılandırma süreci henüz yeni başlatılmış olup, modernleşme sürecini muhafaza etmenin

kısa vadede önemli sosyal ve politik maliyetleri olabilir. Ancak, yeni düzenleyici çerçevenin sıkı bir şekilde uygulanması ve devam eden yeniden yapılandırma çalışmaları, bu sektörlerde ve ekonominin bütününde rekabeti canlandırmak için anahtar rol oynayacaktır.

Küçük ve çok küçük ölçekli aile şirketleri Türk ekonomisinin bel kemiğidir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler, imalat sanayii istihdamının yaklaşık %60'ını ve bu sektörün yarattığı katma değer %30'unu sağlamaktadır. Çok küçük ölçekli firmalar, Türk ekonomisinde özel bir öneme sahiptir. 10 kişiden daha az çalışanı olan bu firmalar, imalat sanayiindeki tüm firmaların %94'ünü oluşturmaktadır ve sektörün iş gücünün %34'ünü istihdam etmekte, ancak, bu sektörün katma değerinin sadece %7'sini yaratabilmektedir. Çoğunlukla aile şirketi olan bu firmalar, piyasada kendilerine faaliyet alanı bulmakta dinamik ve esnek olup, kayıt dışı ekonominin ucuz girdilerinden faydalanmaktadır. Bu firma kategorisi, kayıt dışı ekonomi ve aile bağları ile birlikte, muhtemelen, büyük istikrarsızlık gösteren Türk ekonomisinde temel istikrarı sağlamaktadır. Söz konusu küçük ölçekli firmaların büyük bölümü, işgücü düzenlemelerine ilişkin yasalar, sosyal güvenlik ve sağlık standartları ve muhasebe kuralları gibi konulardaki Avrupa standartlarını uygulamak zorunda kaldıklarında ciddi sıkıntılarla karşılaşabilecektir.

Özellikle tarım sektöründe ve mali sektörde devletin müdahalesi azalmaya devam etmiştir. Bu kapsamda alınan en önemli önlemler; tütün ve şeker piyasalarını serbestleştirme çalışmaları, tarım satış kooperatiflerine özerklik verilmesi ve kamu bankalarındaki siyasi etkinin kaldırılmasıdır. Telekomünikasyon Kurumunun yetkileri güçlendirilmiş ve elektrik ve gaz sektörleri için bağımsız düzenleme kurumlarının oluşturulması için değişiklikler yapılmıştır. Bu önlemler, uzun vadeli yerli ve yabancı yatırımlar için sektörlerin çekiciliğini artıracaktır. Ayrıca, Merkez Bankasının bağımsızlığı artırılmıştır. Devlet sübvansiyonları azaltılmıştır.

AB ile ticari bütünleşme az da olsa artmaya devam etmiştir. 2000 yılında toplam mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı GSYİH'nin %55'i civarında olmuştur. İthalatının %49'unu, ihracatının ise %52'sini gerçekleştirdiği AB, Türkiye'nin en önemli ticari ortağıdır. Aralık 1995'te Gümrük Birliği'nin kurulmasıyla, Türkiye'nin AB ile ticari entegrasyonu artmıştır. Son yıllarda Türkiye, Sovyetler Birliğinden ayrılan devletlerle olan ticaretini artırma konusunda önemli bir başarı göstermiştir. Tekstil ve hazır giyim, toplam ihracatın %45'ini oluşturmaktadır. Türk ithalatının yaklaşık olarak %90'ı sanayi üretimde girdi olarak kullanılmaktadır. İthalatın toplam %52'sini oluşturan makine ithalatı en önemli kalemdir. Petrol ürünleri ithalatı, toplam ithalatın %5'ini oluşturmaktadır.

Yüksek enflasyon nedeniyle, Türk ürünlerinin fiyat avantajı geçtiğimiz yıl bağlı kur rejimine geçilmesiyle azalmıştır. TL'nin son dönemde %50'den fazla değer kaybetmesi, geçtiğimiz yıl gerçekleşen reel değer kazancını telafi etmiş ve Türk ürünlerinin fiyat avantajını artırmıştır. Ancak, ihracat sektörü, Türk ihraç ürünlerindeki yüksek ithal girdi oranı, finansman maliyetlerinin çok fazla artmış olması ve uluslararası ekonomik yavaşlama nedeniyle TL'deki değer kaybının avantajlarından yeterince faydalanamamıştır.

2.4. Genel değerlendirme²³

İki mali krizle karşı karşıya kalan Türkiye, işleyen bir piyasa ekonomisinin sağlanması konusunda fazla ilerleme kaydedememiştir. Ancak, ekonominin önemli bir kısmı AT ile oluşturulmuş gümrük birliği çerçevesinde zaten AB piyasalarıyla rekabet etmektedir.

İki mali kriz, ekonomideki düzelmeyi ve devam eden ekonomik istikrar programını sonlandırmıştır. Makroekonomik istikrar sarsılmış ve pek çok makroekonomik dengesizlik yeniden ortaya çıkmıştır. Türkiye, bir önceki programa göre mali sektörün riskleri ve kırılganlığını daha fazla dikkate alan ve ekonominin pek çok alanında devlet müdahalesini azaltmaya çalışan, umut verici bir ekonomik reform programını kabul etmiş ve uygulamaya koymuştur. Bu problemler krizin ana sebeplerini oluşturmuştur.

Enflasyonla mücadeleye dayalı, kısa dönemde makroekonomik istikrarın sağlanmasına öncelik verilmelidir. Ayrıca, yetkililer orta vadede piyasa ekonomisine dayalı istikrarlı bir ekonomik gelişme için, sağlam bir zemin oluşturulmasına odaklanmaya devam etmelidir. Orta vadede ekonominin rekabet gücünün artırılmasının sağlanması için; bankacılık ve tarım sektörleri gibi çeşitli sektörlerde ve kamu teşebbüslerinde önemli ölçüde yeniden yapılanmaya ihtiyaç vardır. Bu sektörlerin, ülke genelinde eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve kamu altyapı yatırımlarını yeterli bir seviyeye çıkarmak için orta vadeli bir perspektif içerisinde bütçe önceliklerini yeniden tanımlamaları gerekmektedir.

3. Üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerin üstlenilebilmesi yeteneği

Giriş

Raporun bu bölümü, Türkiye'nin üyelikten kaynaklanan yükümlülükleri üstlenilebilmesi yeteneğine ilişkin 2000 İlerleme Raporunu güncelleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu yükümlülükler, müktesebat olarak bilinen ve Birliğin amaçlarının uygulanması için kullanılan hukuki ve kurumsal çerçeveyi ifade etmektedir. 2000 İlerleme Raporundan sonra kaydedilen gelişmelerin değerlendirmesinin yanı sıra, bu bölüm, Türkiye'nin üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerin üstlenilebilmesi yeteneğini ve diğer yapılması gerekenlerin genel bir değerlendirmesini vermektedir. Bu bölüm, yirmi dokuz müzakere bölümünü takip edecek şekilde düzenlenmiş olup, müktesebatın çeşitli yönleriyle uygulanabilmesi için Türkiye'nin idari kapasitesinin değerlendirilmesini kapsamaktadır.

Aralık 1995'te gerçekleştirilen Madrid Zirvesi, özellikle idari yapılarının düzenlenmesi yoluyla, aday ülkelerin aşamalı ve uyumlu entegrasyonu için koşulların oluşturulması gereğinden bahsetmektedir. Gündem 2000'de Komisyon, Topluluk mevzuatının ulusal mevzuata etkili bir şekilde aktarılmasının önemini ve idari ve yargısal kurumlar vasıtasıyla aktarılan mevzuatın gerektiği gibi uygulanmasının daha da önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu, gelecekteki üyelik için, karşılıklı güven oluşturma'nın vazgeçilmez ön koşuludur.

Haziran 2000'de Santa Maria de Feira'da ve Haziran 2001'de Göteborg'da gerçekleştirilen Zirvelerde, aday ülkelerin müktesebatı yürütme ve uygulama kapasitelerinin hayati önemi tekrar vurgulanmış ve adayların kendi idari ve yargısal yapılarının yeniden yapılandırılması

²³ Bakınız "Genişlemeyi başarıya dönüştürme: Her aday ülkenin katılıma yönelik kaydettiği ilerlemeye ilişkin Avrupa Komisyonu Strateji Belgesi ve Raporu", COM (2001) 700.

ve güçlendirilmesi için önemli çabaların sarf edilmesi gerektiği ilave edilmiştir. Türkiye'nin 2000 İlerleme Raporunda yer alan idari kapasitesinin değerlendirilmesine dayanarak, mevcut Rapor, daha derin ve detaylı olarak, müktesebatın çeşitli yönlerinin uygulanması bakımından gerekli temel idari sistemler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

2000 İlerleme Raporunda, Komisyon, şu sonuçlara varmıştır:

"Genel olarak, Türkiye'nin gümrük birliği kapsamına giren alanlarda Topluluk müktesebatı ile uyumu en ileri düzeydedir. Bununla birlikte, son İlerleme Raporundan bu yana, bu alanlarda, mevzuat uyumundaki ilerleme sınırlı kalmıştır.

Aday ülke olarak, Türkiye'nin, tüm diğer alanlarda müktesebat uyumu konusunda ciddi ilerlemeler kaydetmeye başlaması gerekmektedir. Müktesebatın bu alanlarının uyumlaştırılması, yürütülmesi ve uygulanması için stratejiler ve detaylı programlar (öncelikler dahil) gerekmektedir. Müktesebatın analitik incelenmesinin sonuçları ve Türkiye Ulusal Programı, bu çalışma için önemli araçlardır.

Farklı AB politikalarının yürütülmesi ve gerektiği gibi uygulanması için önemli idari reformların yapılması gerekmektedir. Türk istatistik tabanının Eurostat ile uyumlu hale getirilmesi öncelik teşkil etmektedir.

İç pazar mevzuatı konusunda, malların serbest dolaşımı alanında, özellikle, standartların uyumu ve ticaretteki diğer teknik engellerin kaldırılması konusunda, çaba harcanmalıdır. Gümrük birliği yükümlülüklerinin bir sonucu olarak, bu sürecin 2000 yılı sonuna kadar tamamlanması gerekmektedir. Tarım ürünlerinin ticareti bir problem olmaya devam etmektedir. İç pazara ilişkin olarak, Türkiye'nin, yeni ve global yaklaşım ilkelerini temel alarak, bir çerçeve mevzuat kabul etmesi gerekmektedir. Bankacılık sektöründe, önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Sermayenin dolaşımı konusunda mevzuatın uyumlaştırılmasına ilişkin gelişme kaydedilmemiştir. Kara paranın aklanması konusundaki ciddi problemler devam etmektedir. Mali hizmetler dışındaki hizmetlerin ve kişilerin serbest dolaşımı alanlarındaki uyum çalışmaları başlangıç aşamasındadır. İç pazar ile ilgili diğer konularla birlikte, kurumsallaşma konusunda, özellikle devlet yardımlarında, daha detaylı çalışma yapılmalıdır. Tekellerle ilgili olarak yeni düzenlemeler yapılmalıdır. Türk şirketler hukuku, Komisyon tarafından, AB mevzuatına uygunluk bakımından detaylı bir şekilde değerlendirilecektir. Vergilendirme konusunda hâlâ önemli uyum çalışmalarının yapılmasına ihtiyaç vardır. Gümrük alanında, tama yakın bir uyum söz konusudur.

Telekomünikasyon alanında, rekabetin sağlanması amacıyla önemli çalışmalar yapılmıştır. Topluluk müktesebatına uyum çalışmaları sürdürülmelidir. Görsel işitsel ürün korsanlığı ciddi bir sorun teşkil etmeye devam etmektedir.

Tarım ve balıkçılık alanında, öncelik verilecek konu, bu politikaların yürütülebilmesi için temel mekanizmaların ve yapıların (istatistik, arazi kayıtları, geliştirilmiş balıkçılık filosu kayıtları, bitki ve hayvan kimliği sistemleri, teçhizatın modernizasyonu) oluşturulmaya başlanmasıdır. Türk deniz filosunun güvenlik kayıtları kaygı verici olmaya devam etmektedir. Deniz ve karayolu ulaşımının AB standartlarına uyarlanması gerekmektedir.

Sosyal politika alanında, Türk mevzuatı, özellikle, standartlar, yöntemler ve denetim şartları açısından, Birlik mevzuatından hâlâ çok farklıdır. Değişik alanlarda, yapılması gereken çok iş bulunmaktadır. Aynı durum, hâlâ kabul edilmemiş olan enerji ve gaz sektörlerinin yeniden

yapılanmasını sağlayacak kilit enerji yasaları için de geçerlidir. Çevre sektöründe, ilk aşamada, müktesebatın uyumlaştırılması için stratejiler önerilmektedir.

1999 yılına kıyasla, adalet ve içişleri alanında önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. Göç konusunda, Batı Avrupa ülkelerine yasa dışı yollardan giriş yapanların sayısının azaltılması amacıyla, ciddi önlemler alınması için çaba sarf edilmelidir. Özellikle çıkışlardaki olmak üzere kontrollerin etkililiğinin artırılması amacıyla, Türkiye'de çeşitli birimlerin daha iyi koordine olmaları tavsiye edilmektedir.

Daha iyi bir mali denetim sistemi oluşturulabilmesi için, kapsamlı bir çerçeve politikasına ihtiyaç vardır. AB'nin mali çıkarlarının da korunması için mali yönetimin modernizasyonu konusunda hâlâ önemli çabaların sarf edilmesi gerekmektedir.

Genel sonuç olarak, gümrük birliği dışındaki politika alanlarında, yeterli yürütme ve uygulama mekanizmalarının kurulması da dahil olmak üzere, AB mevzuatı ile daha fazla uyum sağlanması bakımından önemli çabalar sarf edilmelidir. Bu, her düzeyde önemli idari reformları, devlet yardımları ve bölgesel kalkınma gibi alanlarda yeni yapıların kurulmasını gerektirmektedir. Yukarıda bahsedilen çeşitli konular, Türkiye'nin Katılım Ortaklığının öncelikleri olarak tanımlanmaktadır.

3.2 Müktesebat başlıkları

Yukarıda belirtildiği gibi, Türkiye'nin üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirme kapasitesi, müzakere konusu 29 başlıktan oluşan liste doğrultusunda aşağıda sunulmaktadır. Bu bağlamda, anılan kısımda, iç pazarın mihenk taşları olan dört özgürlüğe ilişkin gelişmelerin incelenmesi yer almakta ve bunu, müktesebatın çeşitli yönleri açısından bütünlüğünü sağlamak amacıyla sektörel politikalar, ekonomik ve mali konular, bölgesel politika, çevre konuları, adalet ve içişleri, dış politika ve mali soruları kapsayan müktesebat başlıklarının her birinde kaydedilen ilerlemelerin sistematik bir değerlendirmesi takip etmektedir.

Bölüm1: Malların Serbest Dolaşımı

Son İlerleme Raporundan bu yana, Türkiye, müktesebata uyum konusunda bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Bununla birlikte, genel olarak değerlendirildiğinde, uyumlaştırma henüz tamamlanmamıştır.

Yatay ve usule ilişkin tedbirler ve özellikle Yeni ve Global Yaklaşım konusunda ilerleme kaydedilmiştir. "Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun", TBMM tarafından Haziran 2001'de onaylanmış olup, Ocak 2002'de yürürlüğe girecektir.

Bu Çerçeve Kanunun amacı (üreticilerin ve dağıtıcıların yükümlülükleri de dahil olmak üzere) ürünlerin piyasaya arz edilmesi, uygunluk değerlendirmesi, pazar gözetim ve denetimi ve bu düzenlemeler ile ilgili bildirimler konusunda prensipler ve usuller ortaya koymaktır. Bu Kanunun uygulanması, daha sonraki müktesebat uyumlaştırmasına hukuki dayanak oluşturacaktır.

Yeni Yaklaşım Direktifleri alanında sektörel düzenlemelere bakıldığında, yasal metroloji ve ön ambalajlama (alkolmetre, alkol hidrometre, alkol çizelgeleri, elektririk sayaçları ve motorlu

taşıtlar için lastik basınç ölçüleri) alanlarında 4 adet AT Direktifi 2001 yılı başlarında üstlenilmiştir.

Eski Yaklaşım Direktifleri kapsamındaki sektörler açısından bakıldığında, motorlu taşıtlar ve onların römorkları ile ilgili olarak son İlerleme Raporundan bu yana oldukça gelişme kaydedilmiştir. Ekim 2000'den beri, 15 AT Direktifini iç hukuka aktaran mevzuat kabul edilmiştir. Tarım ve orman traktörleri konusunda, 4 AT Direktifi daha üstlenilmiş bulunmaktadır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı motorlu taşıtlar, traktörler ve motosikletler için Ulusal Tip Onayı ve Ulusal Komple Taşıtlar Tip Onay Sertifikası vermeye başlamıştır.

Basınçlı kaplar alanında 5 adet Eski Yaklaşım Direktifinin tamamı Kasım 2000 ve Mart 2001 tarihleri arasında üstlenilmiştir.

Tekstil alanında üçlü elyaf karışımların nicel analizi ve ikili tekstil elyaf karışımlarının nicel analiziyle ilgili 2 adet AT Direktifi Nisan 2001 tarihinde üstlenilmiştir. Ayakkabıların etiketlenmesi ile ilgili Direktifi üstlenen hukuki düzenleme 3 Aralık 2000 tarihinde kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir.

Eczacılık ürünleri ile ilgili alanlarda, kozmetikler ve kimyasallar dahil, Eski Yaklaşım Direktifleri kapsamındaki diğer sektörlerde bir gelişme kaydedilememiştir. Benzer şekilde kristal camlar ve ahşaplar ile ilgili alanlarda hiç bir gelişme olmamıştır.

Eczacılık ürünleri alanında Türkiye Nisan 2001'de AB'nin İlaç Düzenleme Otoriteleri İşbirliği Anlaşması'na (CADREAC) taraf olmuştur.

Gıda Mevzuatının kabul edilmesi hususunda hiç bir gelişme kaydedilmemiştir. (Ayrıca bkz. Bölüm 7-Tarım)

Uyumlaştırılmamış sektörler ile ilgili olarak, elde edilebilir bilgiler ışığında, son İlerleme Raporundan bu yana bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Kamu ihaleleri ile ilgili gelişme kaydedilmemiştir.

Genel değerlendirme

Türkiye, malların serbest dolaşımı alanındaki müktesebatı uyumlaştırmaya yönelik adımlar atmasına rağmen, özellikle yeni yaklaşım ve eski yaklaşım müktesebatı kapsamındaki bütün alanlarda daha fazla gayret göstermelidir. Gerekli yasal metroloji altyapı sisteminin geliştirilmesi gereklidir.

Ürün bazlı yaklaşım çerçevesinde, bazı sektörlerde Türkiye'nin müktesebata uyumu tamamlanmıştır. Ancak, Türkiye, 2000 yılı sonuna kadar kendisine ürünlerin teknik gerekleriyle ilgili geniş kapsamda yasal düzenlemeyi kabul etme ve uygulama zorunluluğu getiren, gümrük birliği kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmede gecikmiştir. Malların serbest dolaşımı alanındaki müktesebatın gerektiği gibi uygulanması, Türkiye'de çeşitli kurumların (standardizasyon, akreditasyon, uygunluk değerlendirmesi ve pazar gözetimi ile ilgili) kurulması, yeniden yapılanması ve geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu çerçevede, ilgili kuruluşların özerkliğinin ve etkililiğinin artırılmasının sağlanması dahil olmak üzere yapılacak önemli işler bulunmaktadır.

Türkiye ve Avrupa Birliği arasında gümrük birliğinin mevcudiyeti malların serbest dolaşımı alanında mevzuat uyumlaştırması açısından, Türkiye'nin durumunu etkilemektedir. Gümrük birliğinin son aşamasının uygulanmasına ilişkin 1/95 sayılı AT-Türkiye Ortaklık Konseyi Kararına göre, Türkiye 2000 yılı sonuna kadar ticaretin önündeki teknik engellerin kaldırılmasıyla ilgili Topluluk mevzuatını üstlenmeyi taahhüt etmiştir.

2/97 sayılı AT-Türkiye Ortaklık Konseyi Kararında, sınai ürünler ile ilgili müktesebatın önemli bir bölümü dahil olmak üzere, ilgili Topluluk hukuki araçlarının listesi ve bunların Türkiye tarafından uygulanma şartları ve düzenlemeleri belirtilmektedir.

Bununla birlikte, Türkiye, 1/95 sayılı AT-Türkiye Ortaklık Konseyi Kararındaki yükümlülüklerini yerine getirememiştir. Müktesebatın önemli bir bölümü üstlenilmemiş ve uygulanmamış iken, geçici düzenlemelerin süresi 2000 yılı sonunda dolmuştur. Sınai mallar gümrük birliği alanında serbestçe dolaşmakla birlikte, 2001 yılı süresince uygulamada tarife dışı engellerin sayısı artmıştır. Bu durum, ticarete sapma oluşturmakta ve Gümrük birliğinin tam olarak işletilmesini engellemektedir.

Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Çerçeve Kanununun kabulü önemli bir gelişmedir. Bu Kanun, Yeni Yaklaşım Direktifleri kapsamına giren alanlardaki müktesebatın önemli ölçüde uyumlaştırılmasına zemin teşkil etmektedir. Çerçeve Kanununun uygulanması, CE uygunluk işaretinin kullanılması, uygunluk değerlendirme kuruluşları ve onaylanmış kuruluşlar, Türkiye ile AB arasında malların serbest dolaşımı ilkesine sapma getiren bilgi değişimi, AB ile Türkiye arasında teknik düzenlemeler ve ürünlerin pazar gözetimi ve denetimi ile ilgili bilgilerin değişimi konularında 5 adet düzenlemenin kabul edilmesiyle güçlendirilmelidir.

Standardizasyon alanında, devlet bütçesinden finanse edilmeyen özerk bir kurum olan Türk Standartları Enstitüsü (TSE), standartların, sınai metroloji ve kalibrasyon, uygunluk değerlendirme ve belgelendirme işlemlerinin hazırlanması ve yayımlanmasından sorumludur. TSE, CEN ve CENELEC'in halihazırda ortak üyesidir ve bu organizasyonların her ikisine de tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.

Türk yetkililerine göre, Nisan 2001 itibarıyla, TSE, 4949 adet CEN EN standardı ve 2282 CENELEC EN standardı kabul etmiştir. Bunlardan, 490 adedi CEN standardı ve 275 adet CENELEC standardı Kasım 2000 ve 1 Mayıs 2001 tarihleri arasında kabul edilmiştir. Yeni Yaklaşım Direktifleri ile ilgili bir dizi standard halihazırda kabul edilmiştir.

Akreditasyon alanında, "Türk Akreditasyon Konseyinin Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" ile kurulan Türk Akreditasyon Konseyi (TÜRKAK), laboratuvar, belgelendirme ve denetim hizmetlerini gerçekleştiren kuruluşları akredite etmek için oluşturulmuştur. TÜRKAK idari ve mali özerkliği haizdir. Son İlerleme Raporundan bu yana, yasayla kurulan akreditasyon sisteminin işlerlik kazanmasını sağlamak için çaba gösterilmekte ve ilk akreditasyon başvurusunu değerlendirmek için düzenlemeler yapılmaktadır. TÜRKAK'ın halihazırdaki 60 personeli, görevini ifa etmesi için yeterli görülmektedir. TÜRKAK'ın bu sene içerisinde faaliyete geçmesi beklenmektedir. Devlet tarafından oluşturulan özel bir kurul tarafından bir kalite yönetim sistemi kurulmak üzeredir.

Uygunluk değerlendirmesi alanındaki diğer gelişmeler, ürünler için teknik gereksinmelerle ilgili çerçeve kanunun uygulanmasına bağlıdır. Aynı durum pazar gözetimi için de geçerlidir. Halihazırda pazar gözetimi faaliyetleri, ilgili kanunun kapsadığı sektöre bağlı olarak birkaç bakanlık ve kamu kuruluşunca yerine getirilmektedir. Bu bakanlık ve kuruluşlar, Sanayi ve

Ticaret Bakanlığı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığından oluşmaktadır. Piyasa öncesi denetim hâlâ Türk sisteminin bir özelliğidir.

Son yıllarda ortaya çıkan ticari sorunların sayısının azaltılması için gayret sarf edilmelidir. Özellikle TSE'nin etkili çalışması ile uluslararası standartlar ve gümrük birliği yükümlülüklerinden farklılık gösteren çeşitli Türk standartlarının kullanımı azaltılacaktır. Ayrıca, belgeleme için gereksiz belge istenmesi, onaylama ve gereğinden fazla test etme prosedürlerinden kaynaklanan gecikmeler gibi konular ele alınmalıdır. Yeni ikincil mevzuat paketi çerçevesinde uygulamaya yönelik düzenlemeler çıkarılırken, bu noktalara özel önem verilmesi önerilmektedir. Eski Yaklaşım Direktifleri kapsamındaki sektörlerde, motorlu taşıtlar ve tarım ve orman traktörleri alanındaki gelişmeler olumlu karşılanmaktadır. Türkiye, sırasıyla, 2003 ve 2005 tarihlerine kadar mevzuat uyumlaştırmasının tamamlanamayacağını öngördüğü ilaç ve kimya sektöründeki uyumlaştırmasını hızlandırmalıdır. Kozmetikler alanında, Türkiye'de bu sektör ile ilgili düzenlemeler müktesebatın aksine bir yönde gelişmektedir. Esasen, AB müktesebatında öngörülmeleyen bir ürün kategorisi (kozmetik ara ürünler) oluşturulmuştur.

Türkiye tarafından bunlar ve diğer ürünler ile ilgili müktesebat üstlenildiğinde, yetkili makamlar, bu mevzuatın tam olarak uygulanmasını temin edecek gerekli idari düzenlemelerin de eş zamanlı olarak yapılmasını sağlamalıdır.

Gıda mevzuatı konusunda, müktesebat ile tam olarak uyumlu hukuki düzenlemenin başarıyla kabul edilmiş ve uygulanmış olup olmadığının tespiti için daha fazla gayret sarf edilmelidir. Mevcut Türk sistemini, Topluluk standartlarıyla uyumlu hale getirmek amacıyla 2000 yılında gıda eylem planı hazırlanmıştır. 1997 yılında hazırlanan Gıda Denetimini Güçlendirme Projesi henüz uygulamaya konmamıştır.

Denetim, HACCP ve laboratuvar analizleriyle ilgili bazı eğitim programları gerçekleştirilmiştir. Türkiye ayrıca hızlı alarm sisteminin kurulmasıyla ilgili çalışmaları da yürütmektedir. Aflatoksin ve çökelticiler için bazı izleme planları hazırlanmıştır.

Denetim de dahil olmak üzere, gıda maddeleri için idari sorumluluk, Sağlık Bakanlığı ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı arasında paylaştırılmıştır. İdari yapıların Topluluk mevzuatı ile uyum sağlamak için güçlendirilmeleri gerekmektedir. Özellikle mevcut laboratuvarlar, gerekli analizleri gerçekleştirecek yeterli donanıma sahip değildir.

Ürünlerin sınırlardaki güvenlik kontrolleri konusunda, Türkiye'nin hâlâ uygun pazar gözetim alt yapısının oluşturulmasına ve yetkili makamlarla idari işbirliğinin geliştirilmesine ihtiyacı vardır.

Uyumlaştırılmamış alanlarda, karşılıklı tanıma ilkesinin uygulanması ve AT Antlaşmasınının 28-30'uncu maddelerinden kaynaklanan müktesebatla ilgili sorunlar bulunmaktadır. Kamu ihaleleri alanındaki mevcut düzenlemeler müktesebat ile uyumlu değildir.

Bölüm 2: Kişilerin Serbest Dolaşımı

Rapor dönemi boyunca müktesebatın bu alanında önemli bir gelişme kaydedilmemiştir.

Mesleki niteliklerin karşılıklı olarak tanınması konusunda bir ilerleme olmamıştır. Çoğu mesleğin icrası Türk vatandaşlarına tahsis edilmiş durumdadır.

Vatandaş hakları konusunda rapor edilebilecek bir gelişme kaydedilmemiştir.

İşçilerin serbest dolaşımı konusunda bir gelişme olmamıştır.

Sosyal güvenliğin koordinasyonuna ilişkin olarak, sadece bazı temel düzenlemelere ilişkin hazırlıklar yapılmıştır.

Genel değerlendirme

Türkiye, bu alandaki müktesebata henüz uyum sağlamamış olup, bazı alanlarda ilk hazırlıkları tamamlamıştır.

Mesleki niteliklerin karşılıklı olarak tanınması ve vatandaş hakları konusunda gelişme sağlanmamıştır. Sosyal güvenliğin koordinasyonu konusunda yapılan hazırlık çalışmalarına devam edilmeli ve bu alanda gerekli idari kapasite oluşturulmalıdır. İşçilerin serbest dolaşımı konusu, karşılıklı istişarelerde bulunmaya ihtiyaç göstermektedir.

Bölüm 3: Hizmetlerin Serbest Dolaşımı

Mali hizmetlerde AB müktesebatına uyum açısından bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Yerleşme hakkı ve hizmet sunumu serbestisi (mali olmayan hizmetlerde) alanında, Mayıs 2001'de avukatlık mesleğinin icrasına ilişkin bir Kanun kabul edilmiştir. Bu Kanun ile, yabancılara, Türk barolarına üye olma şartı aranmaksızın, hukuki danışmanlık hizmeti sunma hakkı verilmiştir. Bununla birlikte, mevcut rejim çerçevesinde, bazı mesleki faaliyetler, yalnızca Türk vatandaşlarına tahsis edilmiştir. Buna ek olarak, bahse konu Kanun hükümleri, yalnızca yurtdışında benzer hizmeti vermek isteyen Türk vatandaşlarına söz konusu hakkı tanıyan ülke vatandaşlarına uygulanmaktadır.

Mali hizmetler alanında ve özellikle bankacılık sektöründe, Mart 2001'de kabul edilen "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"nda yer alan önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu reformların bir parçası olarak, Mayıs 2001'de Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından "Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması" programı hazırlanmış ve bu çerçevede, Eylül 2000'de başlatılan, kamu bankalarının özelleştirilmesi süreci hızlandırılmıştır.

Bankaların açtıkları krediler ve diğer plasmanları için ayırdıkları zorunlu karşılıklar hakkında Yönetmelik ve Sigortaya Tabi Tasarruf Mevduatı ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunca Tahsil Olunacak Primler Hakkında Karar gibi bazı yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamında bulunan azami miktar, 1 Ocak 2001 tarihinden sonra, bankalara yatırılan mevduat için, 50 milyar TL'ye düşürülmüştür. 1 Ocak 2000 tarihinden önceki mevduat için, söz konusu üst limit 100 milyar TL 'ye düşürülmüştür. Anılan tarihten önceki mevduat için ise üst limit bulunmamaktadır.

Buna ek olarak, bankaların 1 Ocak 2002 tarihi itibarıyla, iç denetim ve risk yönetimi araçlarını oluşturmasını zorunlu kılan Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik yürürlüğe girmiştir.

Sermaye Yeterliliğinin konsolide bazda ölçümü ve değerlendirilmesi ile ilgili yasal düzenlemenin yanısıra, yine konsolide bazda hesaplanan bir oran olan ve bankaların öz

varlıklarının toplam net döviz pozisyonlarına oranı şeklindeki standart oranın muhasebesi ve uygulamasına ilişkin ilkeler de tespit edilmiştir.

Ayrıca, Bankacılık Kanunu, bankaların öz kaynaklarına ilişkin eşik tanımları, kredi tanımı ve bankaların zararlarına ilişkin kurallar ve diğer bazı alanlarda önemli değişiklikler içerecek şekilde Mayıs 2001'de tadil edilmiştir.

Tüm bu düzenlemeler mali sektörün istikrara kavuşturulması ve Topluluk müktesebatına uyum sağlanması amacını taşımaktadır.

Menkul kıymetler alanında ise, Sermaye Piyasası Kurulu, Haziran 2001'de iki tebliğ çıkarmıştır. Bunlardan biri, ödeme gücüne düşen firmaların müşterilerinin maruz kaldıkları zararların karşılanmasına yönelik Yatırımcı Koruma Fonunun işleyişi; diğeri ise, merkezi kayıt sisteminin kuruluş ve işleyişi hakkındadır. Merkezi kayıt sisteminin işlevi, ödeme gücündeki aracı firmaların tedrici tasfiyesine yönelik bir fon yönetiminin tesisidir. Tebliğ, Fonu yönetecek olan merkezi kayıt sisteminin faaliyete geçmesi ile birlikte yürürlüğe girecektir.

Sermaye Piyasasında Faaliyette Bulunanlar için Lisans Verme ve Sicil Tutmaya İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ, Haziran 2001'de yayımlanmıştır.

Sigortacılık hizmetleri alanında, bir önceki İlerleme Raporundan bu yana üç yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Bunlar; Bireysel Emeklilik ve Tasarruf Sistemi (Nisan 2001), Sigorta ve Reasürans Brokerleri (Ekim 2000) ve Sigorta Ürünleri ile Aktüerlerine ilişkin yönetmeliklerde değişiklik yapılmasıdır.

Mevzuat uyumlaştırması yapılamamış alanlarda, özellikle karşılıklı tanıma ilkesinin ve AT Antlaşmasının 28 ila 30'uncu maddelerinden kaynaklanan AB müktesebatının uygulanmasına ilişkin sorunlar devam etmektedir.

Kişisel verilerin korunması alanında, gerek mevzuat, gerek idari yapı oluşturulması açısından herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

Genel değerlendirme

Mali hizmetler alanında, AB müktesebatına uyum ve serbestleşme sürecinde ilerleme kaydedilmektedir. Özellikle, bankacılık sektöründe gerçekleştirilmekte olan reformlar dikkate değer bulunmakta ve memnuniyet uyandırmaktadır. Mali hizmetler dışındaki hizmetler alanında ise, Türk mevzuatının AB müktesebatı ile uyumlaştırılması için kapsamlı bir uyum çalışması yapılmalıdır.

Gümrük birliğinin, hizmetlerin ve kamu ihaleleri alanlarını da kapsayacak şekilde genişletilmesine ilişkin olarak sürdürülmekte olan müzakerelerin sonuçları, bu alandaki ilerlemelere katkıda bulunacaktır. Türkiye'nin adaylık statüsünü de dikkate alan yeni bir taslak anlaşmanın hazırlanmasının ardından, 1999 yılında başlayan söz konusu müzakerelere devam edilmektedir.

Mali hizmetler dışındaki hizmetler alanında, AB müktesebatı ile önemli farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye'de yerleşik yabancılar, hâlâ izin veya Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen teşvik belgesine ihtiyaç duymaktadır ve bazı hizmetlerin Türk vatandaşlarına tahsis edilmiştir.

Yatırım hizmetleri ve menkul kıymet piyasaları alanında ise, Sermaye Piyasası Kurumu tarafından Yatırımcının Korunması Fonunun İşletilmesine İlişkin Yönetmeliğin çıkarılması memnuniyet verici bir gelişmedir. Merkezi kayıt sisteminin uygulanabilir hale getirilmesi gerekmektedir.

Sigortacılık alanında, hizmetlerin serbestleştirilmesi açısından bazı kısıtlamalar mevcudiyetini sürdürmektedir. Sigorta Murakabe Kurulunun Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı ile bağlantısı bulunmaktadır ve bu durumda anılan Kurul tam bağımsız olarak nitelendirilemeyecektir. Bu hususun tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.

İdari yapıya ilişkin olarak, Sermaye Piyasası Kurumu (SPK), yatırım hizmetleri ve menkul kıymet piyasalarını izleyen kurumdur. SPK, özerk ve kendi kendini finanse eden (işlemler üzerinden aldığı % 0.25 kesinti ile) bir kurum olup, 366 personeli bulunmaktadır. SPK tarafından, mali cezalar ve lisans iptali ile sonuçlanabilecek bağımsız soruşturmalar yürütmektedir. Kurum, faaliyetlerini, Uluslararası Menkul Kıymetler Komisyonları Teşkilatı ilkeleri ve AT standartları çerçevesinde sürdürmektedir.

Bölüm 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı

Bir önceki rapordan bu yana müktesebata uyum konusunda Türkiye sınırlı bir ilerleme kaydetmiştir.

Ödemeler sistemi konusunda, bir önceki yıl uygulamaya konan yeni nesil gerçek zamanlı ödeme sistemi, elektronik transfer ve hesap kapatmalarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Merkez Bankası Kanununu değiştiren Nisan 2001 tarihli Kanun, Merkez Bankasına Türk Lirasının hacmini ve dolaşımını düzenleme, ödeme ve menkul kıymet transferi sistemlerini oluşturma konusunda yetki vermektedir. Kanun ayrıca, ödemeler için elektronik ortam dahil olmak üzere, yöntem ve enstrümanlar belirlemek için mevcut ya da gelecekteki sistemlerin kesintisiz işlenmesini ve denetlenmesini sağlayan düzenlemeler getirmiştir.

Kara para aklanmasına ilişkin mevzuatla ilgili olarak, 21 Eylül 2001 tarihinde Avrupa Konseyi'nin Kara Para Aklama, Araştırma ve Suçtan Elde Edilen Gelirlerin Zapt ve Müsaderesine İlişkin Konvansiyona imza atılmasıyla bir miktar ilerlemenin kaydedildiği söylenebilir.

Genel değerlendirme

Sermayenin serbest dolaşımına ilişkin Türk rejimi, AB mevzuatıyla belli bir ölçüde uyumlu durumdadır, ancak mevzuatın tam olarak uyumlaştırılması için daha fazla çaba gerekmektedir. Serbestleşme bütün işlemlere yayılmalıdır. Madencilik, enerji, bankacılık, radyo-televizyon şirketleri, telekomünikasyon gibi değişik sektörlerle yönelik yabancı yatırımlarında halen bazı kısıtlamalar mevcuttur. Yabancı ortaklığın belli bir tavanı aşmadığı ulaşım sektöründe ve limanlarda da yabancı yatırımlarına kısıtlamalar getirilmiştir. Gayri menkullere ilişkin yabancı yatırımlarına kısıtlamalar söz konusudur ve Türk sigortacılık şirketlerinin rezervlerini yabancı varlıklara yatırımlarına izin verilmemektedir.

Yatırımlara izin verme sistemi kaldırılmalı ve bir kayıt sistemi ile değiştirilmelidir. Mevcut sistem, ilgili Topluluk mevzuatı ile uyumlu değildir.

Türkiye, Şubat 2001'deki ekonomik krizin sonucunda mali sektörde önemli bir reform başlatmıştır. Bu reformlar bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılmasını ve bazı sorunlu bankaların özelleştirilmesini ya da kapatılmasını kapsamaktadır. Bankacılık sektörü reformunun, AB müktesebatına tam uyumu için hızlı bir şekilde tamamlanması ve uygulanması gereklidir.

Genel olarak, Türk menkul kıymetler borsasında kote edilmek isteyen yabancı şirketler için koşullar, AB şirketlerine uygulananlar için olanlara benzemektedir. Ancak, yabancı şirketin kendi ülkesinde de kote edilmiş olması zorunludur.

Yerleşiklerin, 5 milyon Doları aşmamak koşuluyla, fonlarını yurt dışına transfer etmeleri serbesttir. Daha büyük miktarlar için ise resmi izin gereklidir. Yerleşik olmayanların büyük miktarlardaki transferlerine ilişkin koşullar yeterince açık değildir.

Türkiye'nin, Ağustos 1999'dan itibaren yürürlükte olan kara para aklanmasına ilişkin mevzuatı düzgün bir şekilde uygulaması gereklidir. FATF'nin (Mali Eylem Görev Gücü) Tavsiyeleri ile uyum sağlanmalıdır.

Merkez Bankası, Avrupa Merkez Bankasının Euro cinsinden gerçek zaman işlemlerine ilişkin olan TARGET sistemine bağlanmış bulunmaktadır.

İdari kapasite açısından, mali suçları araştırmayla ilgilenen özel birim 2000-2001 döneminde mali suçlar konusunda 19 yeni uzman işe almıştır. Bu birim, 1997 yılından bu yana Maliye Bakanlığı bünyesinde faaliyet göstermekte olup, 88 çalışanı vardır.

Bölüm 5: Şirketler Hukuku:

Türkiye, şirketler hukuku alanında, özellikle fikri mülkiyet hakları mevzuatı ile ilgili olarak bazı ilerlemeler kaydetmiş, söz konusu mevzuatın uygulanması için de çaba sarfetmiştir.

Şirketler hukukunda benzer bir ilerleme mevcut değildir.

Türkiye, fikri mülkiyet hakları alanında kiralama ve ödünç verme hakları ve eser sahibinin hakları ile bağlantılı diğer haklar hakkındaki Direktifler ve kablolu yayınlar ve uydu yayınlarında eser sahibinin hakları ve eser sahibinin hakları ile bağlantılı diğer haklara ilişkin bazı kuralların koordinasyonu hakkındaki Direktif ile Bern ve Roma Sözleşmeleri, TRIPs Anlaşması, WIPO Telif Hakları Antlaşması ve WIPO İcralar ve Fonogramlar Antlaşması ile Türk sisteminin uyumunu hedefleyen mevzuatı kabul ederek, fikri mülkiyet hakları alanında önemli bir adım atmıştır.

Mart 2001'de, TBMM, belli başlı illerde fikri mülkiyet konuları ile ilgilenecek ihtisas mahkemelerinin kurulmasına ilişkin bir Kanun kabul etmiştir. Asliye ve sulh hukuk ve ceza mahkemeleri ise, fikri mülkiyet hakları ile ilgili davaları görmek üzere görevlendirilmiştir.

Türkiye, Kasım 2000'de Avrupa Patent Sözleşmesini ve Türkiye'deki uygulamaları, İç Pazar Harmonizasyon Ofisinin uygulamaları ile uyumlaştırma amacını taşıyan Mutabakat Zaptını onaylamıştır. Şubat 2001'de kabul edilen Gümrük Kanunu, sınırlardaki fikri mülkiyet hakkı ihlallerine karşı mücadeleyi hedefleyen tedbirleri ve taklit ve korsan mallara ilişkin tedbirleri içermektedir.

Genel değerlendirme

Türkiye, fikri ve sınai mülkiyet hakları alanında daha da ilerleme kaydetmiştir. Buna karşılık, diğer ilgili alanlardaki müktesebat uyumu konusunda gelişme sağlanamamıştır.

Şirketler hukuku alanında, özellikle birleşme hükümleri ve muhasebe ve denetim mevzuatı bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Şirketlerin tescili, illerde Ticaret Odaları nezdindeki ticaret sicil memurluklarınca gerçekleştirilmektedir. Veri ve kayıt kalitesini daha da iyileştirme ihtiyacı bulunmaktadır.

Fikri mülkiyet hakları alanında, Türkiye, gümrük birliğinden kaynaklanan yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmek zorundadır. Ayrıca, Türkiye, WIPO Telif Hakları Antlaşması ve WIPO İcralar ve Fonogramlar Antlaşmasına taraf olmamıştır. Bu Antlaşmalara uyum sağlama yönündeki çabalarını sürdürmelidir.

Görsel-işitsel materyal korsanlığı, Türkiye'de ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Bu durumla mücadele etme gayretleri sürdürülmelidir. İlgili yeni mevzuatın kabul edilmesi ve mevcut mevzuatın uygulanmasının güçlendirilmesi ve Türkiye açısından önemli öncelikler arasında yer almaktadır.

Sınai mülkiyet hakları ile ilgili konular ve özellikle Endüstriyel Tasarımların Uluslararası Tesciline İlişkin Lahey Anlaşmasının uygulanması, Türk Patent Enstitüsü tarafından yürütülmektedir. Söz konusu Enstitü, Sanayi ve Ticaret Bakanlığına bağlı olup, özerk bir kuruluş değildir. Bu durumun ele alınması gerekmektedir.

Entegre devrelerin topografyalarının korunması hakkında Kanunun kabul edilmesi ile ilgili çalışmalar olumlu yönde ilerlemektedir.

Bölüm 6: Rekabet Politikası

Türkiye, son İlerleme Raporundan bu yana, rekabet politikası alanında önemli gelişme kaydetmiştir. Devlet yardımı düzenlemeleri ve bunlara uygulamasına uyum sağlanması ile ilgili bir gelişme sağlanmamıştır.

Türkiye, rekabet alanındaki yasal çerçevesini, Topluluk müktesebatı ve gümrük birliği yükümlülükleri ile daha da uyumlu hale getirmiştir. Türkiye, özellikle grup muafiyeti düzenlemeleri alanında, önemli sayıda ikincil mevzuat kabul etmiştir.

Devlet yardımları alanında, Türkiye'de verilen devlet yardımlarının uygulanması ve izlenmesinden sorumlu, 1 Ocak 2003'den itibaren çalışmaya başlamak üzere işlevsel olarak bağımsız bir kurumun kurulması, Haziran 2001'de kabul edilmiştir. Bu bağımsız kurumun kuruluş çalışmalarını yürütmek üzere, Türk Hükümeti tarafından geçici bir komite kurulmuştur. Bölgesel kalkınma amaçlı devlet yardımları ile ilgili herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

Türkiye, mevcut ticari nitelikli devlet tekellerinin ve inhisari haklara sahip işletmelerin bir listesini hazırlamıştır. Bu liste, Nisan 2001'de Komisyona sunulmuştur. TEKEL'in inhisari haklarının kaldırılması konusunda, Türkiye'nin Rapor dönemindeki serbestleştirme çabaları yetersiz kalmıştır. Gümrük Birliği Kararında uyum için öngörülen geçiş süreci 1998 yılı başı itibarıyla sona ermiştir. Bu nedenle alkol ve tütün tekeli konusundaki uyumu güçlükleri sürmektedir.

Gümrük birliği çerçevesinde rekabet alanındaki kuralların uygulanmasına ilişkin prosedürün hazırlanması sona ermiştir ve bunun AT-Türkiye Ortaklık Konseyi'nce nihai olarak kabulü süreci başlatılmıştır.

Genel değerlendirme

Rekabet kurallarının uygulanması tatmin edici durumdadır. Bununla birlikte, bu alanda müktesebata daha fazla uyum gerekmektedir. Rekabet Kurumu önemli sayıda sorunu ele almıştır, fakat tüm sorunların iyi bir şekilde ele alınabilmesini sağlamak için kurumun idari kapasitesi güçlendirilmelidir.

AT ilke ve kriterlerine dayalı etkili bir devlet yardımı denetimi Türkiye'de bulunmamaktadır. Türkiye, bu alanda mevzuatını müktesebat ile uyumlu hale getirmelidir. Bağımsız bir devlet yardımları denetim organının kuruluşu ile ilgili hazırlıklar hızlandırılmalıdır. Ayrıca, Türkiye'de mevcut devlet yardımlarının envanteri ve Topluluğun devlet yardımları hakkında yaptığı araştırmanın metodolojisini ve sunumunu izleyen düzenli yıllık raporlar bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye, devlet yardımları izleme organının kurulmasının ardından, bir devlet yardımları envanteri ve Topluluğun devlet yardımları hakkında yaptığı araştırmanın metodolojisini ve sunumunu izleyen düzenli yıllık raporlar oluşturmayı kabul etmiştir. Halen, devlet yardımlarının denetimi, Hazine Müsteşarlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığı gibi farklı bazı kurumlarının sorumluluğu altında bulunmaktadır.

Türkiye, bölgesel kalkınma amaçlarına yönelik bir devlet yardımları haritasının belirlenmesi çalışmasını hızlandırmalıdır. Ülkedeki maksimum yardım yoğunluklarının ayırt edilebilmesini mümkün kılmak amacıyla; haritanın sonuçlandırılmasında, Eurostat standartlarına göre toplanan coğrafi ve istatistiki verilerin yanı sıra, Topluluk kriterlerinin ve metodolojisinin takip edilmesini sağlamak için daha fazla çalışma yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bağımsız Türk Rekabet Kurumu 1997'de faaliyete geçmiştir. Kurum, bir çok yasal düzenlemeyi kabul etmiş ve yayımlamıştır ve AB'nin antitröst ve birleşme politikaları ile ilgili yasal çerçevesine ilişkin gelişmeleri yakından takip etmektedir. Ancak, bu kurumun, Rekabet Kanununu kamu teşebbüslerine, devlet tekellerine ve inhisari haklara sahip işletmelere etkili bir şekilde uygulayabilecek yeterli güce sahip olup olmadığı konusunda endişeler devam etmektedir. Bu nedenle, bu kurumun yetkisi açıkça belirlenmelidir.

Alkol ve tütün tekeli (TEKEL) uyumu ile ilgili durum kaygı verici olmaya devam etmektedir. Gümrük Birliği Kararına göre, gerekli uyumun 1998'de gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Ocak 2001'de kabul edilen yeni kanun, Türkiye'nin gümrük birliği yükümlülüklerine aykırılık teşkil etmektedir. Sonuç olarak, TEKEL, kamu kurumundan ticari bir işletmeye dönüşmüş olsa da, alkollü içkiler ve tütün ürünleri ticaretindeki tekeli etkin bir şekilde muhafaza etmektedir. TEKEL'in özelleştirilmesi hazırlık safhasındadır.

Bölüm 7. Tarım

Son İlerleme Raporudan bu yana, mevzuat uyumunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Türkiye'de tarım, 1999²⁴ yılında toplam katma değer %15'ini, 2000²⁵ yılında ise %14.6'sını oluşturmuştur. 2000²⁶ yılında Türk iş gücünün yaklaşık üçte biri (%34.9) tarımda istihdam edilmiştir.

AT'nin Türkiye menşeli tarım ürünü ithalatı, 2000 yılında %3.8 oranında düşerek, 1,917 milyon Euro'ya gerilemiştir. AB ihracatı, %24.6 oranında artarak 1,004.6 milyon Euro'ya yükselmiştir. 1999²⁷ yılında 1,187 milyon Euro tutarındaki Türkiye'nin lehine olan ticaret dengesi, 2000 yılında 912.4 milyon Euro olmuştur. 2000 yılında AB'nin Türkiye'den yaptığı ithalatta en önemli ürün kalemleri, meyveler (%46) ve işlenmiş meyve ve sebzelerdir (%20). AB'nin Türkiye'den ihracatında ise, tütün (%9), içecekler ve sirke (%7) ve tahıllar ve pirinç (%6) gibi ürünler en önemlileridir.

Türkiye tarım politikası reformu alanında bir dizi tedbir almıştır.

Türkiye'nin Nisan 2001'de ortaya koyduğu "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"na göre, tarımsal politikanın ana ilkesi, çiftçilerin ülke çapında doğrudan gelir sağlamak yolu ile desteklenmesidir. Kısa vadede, devlet denetimindeki destekleme fiyatlarında, Türkiye'nin mali kaynakları dikkate alınacak ve fiyatlardaki artışlar hedeflenen enflasyon oranını aşmayacaktır. Destekleme alımlarının miktarı, Türkiye'nin mali kısıtları ile ilişkilendirilecektir.

Hükümetin amacı, çeşitli destekleme politikalarını kademeli olarak terk etmek ve ülke çapında hektar başına doğrudan gelir sağlayan bir destekleme sistemi kurmaktır. Ayrıca, tedbirler devletin tarımdaki rolünün sınırlandırılması amacıyla alınmıştır. Yine örneğin, Medeni Kanundaki mirasa ilişkin hükümleri değiştirerek tarım alanlarının bölünmesini önleyecek tedbirlerin belirlenmesi ve kırsal kalkınma projeleri vasıtasıyla alt yapının ve yaşam koşullarının geliştirilmesi düşünülmektedir.

2001 yılı için devlet bütçesinden, tarım politikaları için yaklaşık 2,600 milyon Euro ayrılacaktır. Toplam tarım bütçesinin 450 milyon Euro'luk kısmı çiftçilere doğrudan destek için, 140 milyon Euro'su girdi desteği için ve 2,000 milyon Euro'su ise genel ve diğer destek tedbirleri için kullanılacaktır. Kırsal kalkınma dahil tarıma verilen devlet desteği, devlet bütçesinin yaklaşık %3.9'una tekabül etmektedir.

Yatay Konular

Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonuna (FEOGA) ve diğer yatay mekanizmalara ilişkin tedbirlerin uygulamasına yönelik hazırlıklar başlatılmamıştır.

Ticari mekanizmaların uygulamasında Topluluğa uyum, 1995 yılı Gümrük Birliği Kararı kapsamına girmektedir.(Bkz. Bölüm 25- Gümrük Birliğine ve Bölüm 26- Dış İlişkiler)

Dört ilde uygulanan ve kısmen Dünya Bankası tarafından finanse edilen, hektar başına doğrudan gelir desteği sağlayan bir pilot program çerçevesinde, çiftçilerin kaydı için farklı

²⁴ Aksi belirtilmedikçe, bütün tarımsal istatistiklerin kaynağı EUROSTAT'dır.

²⁵ Veriler ISIC.Rev.2'ye aittir.

²⁶ Eurostat İşgücü araştırma tanımları (LFS). LFS kıstaslarına göre tarımsal istihdam, gelirinin önemli bir kısmını tarımdan elde eden ekonomik olarak faal kişileri ifade etmektedir.

²⁷ Tarım ürünlerinin Uruguay Round tanımı, rakamlar EUROSTAT COMEXT'den alınmıştır.

mekanizmalar denenmiştir. Elde edilen sonuçlar temelinde kayıt işlemleri ülke çapında genişletilecektir (4 milyon çiftçi). Kayıt sistemi iki yıl içinde geliştirilecektir. Halihazırda ilgili birimlerin %20'si tamamen bilgisayar ortamına aktarılmış kadastro kayıtlarına sahiptir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (TKB) ilçe müdürlükleri, çiftçi kayıtlarını tutacaklardır.

TKB bünyesinde, tarımsal araziyi sınıflandırmak ve haritalandırmak, üretimi ve farklı ürünler için üretim kapasitesini tahmin etmek ve toprak kullanım planlaması için bir veri tabanı oluşturmak amacıyla Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Uzaktan Algılama Araştırma Merkezi kurulmuştur.

Büyükbaş hayvanların tanımlanması, kaydı ve izlenmesine ilişkin bir yönetmelik Haziran 2000'de yayımlanmıştır. 2001'de kayıtlara başlanarak 10 milyon büyük baş hayvanın kaydedilmesi hedeflenmektedir. Bilgisayarlı bir sistem geliştirilme aşamasındadır.

Ortak Piyasa Düzenlemeleri

Hükümet, müdahale, girdi sübvansiyonu ve kredi sistemleri gibi destekleme politikalarını, hektar başına doğrudan gelir desteği veren bir sistem ile değiştirmeye başlamıştır.

Gübre sübvansiyonu, 1997'den bu yana nominal değerinde sabit tutulmaktadır. Tarımsal kredi sübvansiyonunu kademeli olarak kaldıran bir program kabul edilmiştir. Buğday gibi bazı ürünler için destekler azaltılmıştır. Bu husus, buğday fiyat seviyesinin, IMF ile yapılan stand-by anlaşması taahhütleriyle uyumlu olması zorunluluğu nedeniyle, Türk hükümeti içinde gerginliğe neden olmuştur.

Yukarıda belirtildiği üzere, hektar başına doğrudan gelir sağlayan bir pilot proje dört ilde uygulanmaya başlanmıştır. Çiftçi başına azami 199 dekar (19.9 hektar) arazi için dekar başına ödeme miktarı 5.5 Euro idi. Şimdiye kadar, 9.677 çiftçiye yaklaşık, 2.7 milyon Euro ödenmiştir.

Bir geçiş dönemi tedbiri olarak, ayrıca, daha karlı ürünlere geçişin teşvik edilmesi için çiftçiler mali destek alabileceklerdir (alternatif ürün projesi). Burada temel amaç, tütün, şeker pancarı, çay ve fındık üretim alanlarını azaltmaktır. Ayrıca, alternatif ürünlerin yetiştirilmesinin zor olduğu bölgelerde, çiftçiler, tarım dışı faaliyetleri geliştirmek için ek gelir desteği alabileceklerdir.

Hükümet, Nisan 2001'de, tarımda doğrudan gelir desteği sistemini ülke genelinde uygulamak için bir karar almıştır.

Pazar uyumlu bir yaklaşım geliştirmek için, bazı ürünlerin gümrük tarifeleri düşürülmüştür.

Tarımsal alandaki reform sürecinin diğer bir önemli unsuru, devletin tarımsal üretimde ve tarımsal sanayi üretimindeki rolünün azaltılmasıdır. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) özelleştirilmesi süreci başlamıştır. Alkollü içkilerin üretiminde tekeli kaldıran bir kanun 2001 yılı Ocak ayında kabul edilmiştir.

Bunların dışında, Tarım Satış Kooperatifleri Birliği ve Tarım Satış Kooperatifleri Yasası 2001 yılında yürürlüğe girmiştir. Yeniden Yapılandırma Kurulu kurulmuş ve yıllık olarak yapılan eski kredi ödemeleri ve sübvansiyonlarının yerine, 2001 yılından itibaren, 12,000 işçi için geçiş dönemi telafi ödemeleri getirilmiştir.

Teşebbüslerin özelleştirilmesi kapsamında, Şeker Şirketi (TŞFAŞ) 2002'den itibaren ticari kurallar çerçevesinde çalışmaya başlayacaktır. Şeker fabrikalarının ve bazı çay fabrikalarının bu yıl içinde Özelleştirme İdaresine devredilmesi beklenmektedir. Haziran 2001'de çıkan Bakanlar Kurulu Kararı ile bir Şeker Kurulu kurulmuştur. 2002 yılında özelleştirmenin tamamlanması amacıyla TEKEL'in tüm varlıkları söz konusu idareye devredilmiştir (Ocak 2001 tarihli Kanun).

Tarım Satış Kooperatiflerindeki değişiklikler, hükümet düzeyinde bazı değişikliklere neden olacaktır. TKB, daha önce KİT'ler tarafından yürütülen bazı sorumlulukları üstlenmek zorunda kalacaktır. Ayrıca, Bakanlığın merkezi ve yerel düzeyde yeniden yapılandırılması çalışmaları hazırlık aşamasındadır. TKB gerekli mevzuat üzerine çalışmaya başlamıştır.

Ekilebilir ürünler, şeker, özel bitkiler ve hayvansal ürünler ile ilgili yeni mevzuat kabul edilmiştir.

19 Nisan 2001 tarihinde yeni bir Şeker Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun piyasayı rekabete açmakta, devlet müdahalesini azaltmakta, şeker üretiminin istikrarlı ve kendine yeterli düzeyde olmasını amaçlamaktadır. Üretim kotaları sistemi hâlâ kabul edilmemiş olan ikincil mevzuatın parçası olacaktır.

Tütün sektöründe, TEKEL'in yeniden yapılandırılması ve tütün, tütün mamulleri ve alkollü içkiler konusunda yeni düzenlemeler yapmak amacıyla, TBMM, TEKEL Genel Müdürlüğü'nün yeniden yapılandırılması ve tütün ve tütün mamullerinin üretimi ihracatı ve ithalatı hakkında bir kanun kabul etmiştir. Kanun, tütün üreticileri için sosyal sonuçlar doğuracak olması sebebiyle, Cumhurbaşkanından onay alamamıştır. Bu Kanun çerçevesinde bir Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurulunun kurulması gerekmektedir. Ayrıca, TEKEL, serbest piyasa koşullarına göre faaliyet gösterecek ticari bir teşebbüs haline dönüştürülecek ve daha sonra özelleştirilecektir.

Kırsal Kalkınma ve Ormancılık

Türkiye'de, bu alandaki müktesebatın öngördüğü şekilde kırsal kalkınma programları bulunmamaktadır. Ancak, Uluslararası Tarımsal Gelişme Fonu (IFAD) ile birlikte geliştirilen, bir dizi klasik kalkınma projesi mevcuttur. Bu projeler, kırsal alanların alt yapısını geliştirmeyi ve yaşam standardını ve gelir seviyesini yükseltmeyi hedeflemektedir. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), tarımsal yapıları iyileştirmeyi amaçlayan bir dizi sektörel programın geliştirilmesine imkan vermiştir. Çölleşme ile mücadeleyi amaçlayan ayrı bir program oluşturulmuştur. Ormancılık sektöründeki özel eylem alanları; orman yangını ile mücadele, ağaçlandırma, erozyonla mücadele, biyolojik çeşitliliğin korunması ve düşük faizli krediler ile orman köylerinin sosyal ve ekonomik koşullarının iyileştirilmesidir. Orman Bakanlığının toplam personel sayısı 30.500 civarındadır.

Arazi Kullanımı ve Toprak Koruma Kanunu TBMM'de görüşülmektedir.

Gıda Güvenilirliği Dahil Hayvan ve Bitki Sağlığı Konuları

Veterinerlik alanında, hayvan hastalıklarının durumu ciddiyetini korumaktadır (şap hastalığı, sığır vebası, brusella, mavi dil hastalığı, koyun ve keçi çiçeği).

Mart 2001'de yeni Hayvan Islahı Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanun, hayvan üretiminde verimliliği artırmayı ve hayvan genetik kaynaklarını korumayı amaçlamaktadır (hem tarım için, hem yarışlar için).

Hayvan sağlığı hizmetleri hakkındaki temel kanun, Nisan 2001'de değiştirilmiştir. Bu değişikliğin amacı, AT mevzuatının, bazı hayvan hastalıkları sebebiyle ithalat sınırlamaları getirilen ülkelerin bölgeselleştirilmesine ilişkin değişik hükümlerinin üstlenilmesi ve yaptırımların güçlendirilmesi için yasal temel oluşturulmasıdır. Ayrıca, ıslah ve üretim için ithal edilen kayıtlı tek tırnaklıların veterinerlik sertifikası almaları ve hayvan sağlığı koşulları için temel ilkeleri belirleyen bir tebliğ Şubat 2001'de çıkarılmıştır.

Eylül 2000'de çıkarılan Kırmızı Et ve Et Ürünleri Üretim Tesislerinin Kuruluş, Açılış, Çalışma ve Denetleme Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik uyarınca kesimhaneler üç grup halinde sınıflandırılmakta ve kesilecek hayvanların sayısı ve satış noktaları kesimhanelerin teknik ve hijyenik koşullarına göre belirlenmektedir. Bu yönetmeliğin amacı, kesimhanelerin teknik ve hijyenik koşullarını iyileştirmek, lisanslı kuruluşların sayısını artırmak ve gerekli şartları taşımayan işletmeleri kapatmaktır. Türk makamları bu yönetmeliğin sonucu olarak 375 taze et ve et ürünleri kuruluşu ve 84 kümes hayvanları eti ve ürünleri kuruluşuna lisans verildiğini ve 550 kuruluşun kapatıldığını bildirmişlerdir.

BSE'nin denetimi amacıyla ilk olarak, sinirsel bozukluk belirtileri gösteren ve kesimhanelerde kesilmiş 30 aydan büyük büyükbaş hayvanlardan rasgele alınan numunelerin izlenmesi ve incelenmesi amacıyla, 2001 yılının başlarında bir tarama programı başlatılmıştır.

Ayrıca, 2000 yılının sonunda TKB bünyesinde Ulusal BSE İzleme Komitesi oluşturulmuştur.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığının İl Denetim Laboratuvar Müdürlüklerinin Kurulması ve Görevleri Hakkındaki Yönetmelik Ocak 2001'de değiştirilmiştir. Bu değişiklik, laboratuvar müdürlüklerinin çalışmalarını, "İyi Laboratuvar Uygulamaları"nda ortaya konan ilkeler ile uyumlu hale getirmeleri için, müdürlüklerin yeniden yapılanmalarını öngörmektedir. Bu müdürlüklerin kapasiteleri 2000 yılında 1.3 milyon Euro'luk laboratuvar teçhizatı sağlanarak artırılmıştır.

Veterinerlik Kontrol ve Araştırma Enstitülerindeki laboratuvarların hastalık teşhis kapasiteleri, yeni laboratuvarlar kurulması veya yeni teknikler ve araçlar geliştirilmesi yoluyla artırılmıştır. (Ör. Şap Enstitüsünde moleküler epidemioloji laboratuvarı ve Etlik Merkez Kontrol ve Araştırma Enstitüsünde BSE laboratuvarının kurulması)

Bitki sağlığı alanında, *Ralstonia solanacearum* ve *Globodera spp.* hastalıklarının durumunda iyileşme görülmüştür. Son İlerleme Raporundan bu yana diğer hastalıkların durumunda gelişme olmamıştır.

Bitki karantinası hakkındaki mevzuata, zararlı organizmaların sevkiyatlarının durdurulmasının bildirimine ilişkin yeni bir madde eklenmiştir. Bitki ve bitki ürünleri üreticileri ve ithalatçıları ve depo ve dağıtım merkezlerinin kaydedilmesi zorunludur.

Gıda güvenilirliği ile ilgili olarak, İthal ve İhraç Edilecek Gıdaların Giriş ve Çıkış Kapılarının Tespit ve İlanına Dair Tebliğ, 1 Mart 2001 tarihinde kabul edilmiştir. Bu tebliğ, gıda güvenilirliği ve kalitesine ilişkin olarak gıda ürünlerinin etkili denetiminin sağlanmasını amaçlamaktadır. Gıda ürünlerinin ihracı ve ithalatı konusunda bazı gümrük büroları görevlendirilmiştir. Ayrıca, sınır noktalarındaki gıda müfettişlerinin eğitimine başlanmıştır (Bkz. Bölüm 1- Malların Serbest Dolaşımı).

Genel değerlendirme

Tarım alanında Türkiye'nin, kendi mevzuatını Topluluk müktesebatı ile uyumlaştırma hazırlıkları henüz başlangıç aşamasındadır. Hayvan sağlığı, bitki sağlığı ve gıda güvenilirliği alanları ile ilgili müktesebatın üstlenilmesinde sınırlı bir gelişme sağlanmıştır. Arazi kaydının geliştirilmesi tamamlanmamıştır. Türkiye'de bir bitki pasaport sistemi oluşturulmamıştır ve buna yönelik hazırlıklar başlatılmamıştır.

Düşük gelir seviyesi, bazı sektörlerdeki aşırı üretim, parçalanmış işletme yapıları ve çiftçilerin nispeten düşük eğitim seviyeleri Türk tarım sektörünün en önde gelen sorunlarıdır. Hükümet, tarım sektöründe verimliliğin ve etkinliğin artırılması ihtiyacının farkındadır. Bu çerçevede, Türkiye tarım sektöründe çok önemli bir reform süreci başlatmıştır. Çeşitli tarımsal destekleme mekanizmaları (girdi sübvansiyonları, tarımsal destek fiyatları, kredi sübvansiyonları), aşamalı olarak, hektar başına doğrudan gelir desteği veren bir sistem ile değiştirilecektir. Ancak, atılan adımların tamamının mevcut Topluluk politikaları ile aynı doğrultuda olduğu söylenemez. Yaklaşımda açık bir farklılık vardır.

Devletin tarım piyasalarındaki ve tarım ürünlerinin işlenmesindeki rolü azaltılmaktadır.

Doğrudan ödeme sisteminin uygulanabilmesi için işleyen bir arazi kayıt sistemi şarttır (arazi parsel tanımlama sistemi, arazi kullanımı hakkında veri, mülkiyet hakkında veri). Türkiye bu alandaki projelerde (TAKBİS dahil) ve istatistiksel bilgi sistemlerinin hazırlanmasında desteklenmektedir. Böylece tarımsal gelişmelerde kayda değer bilgi toplanmış olacaktır. İleri bir aşamada, Türkiye'ye, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA) ile ilgili diğer idare sistemlerinin kurulması, üretici örgütleri ve kırsal kalkınma programlarını yürütecek mekanizmalar üzerine yoğunlaşması tavsiye edilmektedir.

Şeker Kanunu ile ilgili ayrıntılı bir görüş bildirmek şu an için mümkün değildir. Zira, kotaların belirlenmesi örneğinde olduğu gibi, bu Kanunun kapsamı büyük ölçüde çeşitli uygulama mevzuatının içeriğine bağlıdır. Hayvan besleme alanındaki mevzuat hakkında daha fazla bilgi toplanması gerekmektedir.

Tarımdaki genel sağlık durumu iyileştirilmelidir. Ayrıca, sınırlarda veterinerlik ve bitki sağlığı kontrolü sistemlerinin geliştirilmesine özel önem verilmelidir (sınırlarda teftiş görevleri). AT Gıda ve Veterinerlik Bürosu, inceleme gezilerinde, Türkiye'deki veterinerlik ofisi ve Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü'nün bazı birimlerinin performanslarında önemli eksiklikler tespit etmiştir. AT Gıda ve Veterinerlik Bürosunun tavsiyeleri uygulanmalıdır.

Tarım alanında, idari sistemler ve denetim ve inceleme teçhizatı acilen yeniden düzenlenmeli ve geliştirilmelidir. Gıda işleme tesislerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bölüm 8: Balıkçılık

Bu sektörde, son İlerleme Raporundan bu yana somut gelişme kaydedilmemiştir.

Yapısal faaliyetler alanında, 1.500 balıkçı teknesini kapsayan daha gelişmiş bir kayıt sistemi ile ilgili bir pilot çalışma yürütülmektedir. Bu sistem, avlanma büyüklüğü, avlanan balıkların türleri ve kullanılan balık avlanma alanları gibi bilgileri kaydetmektedir.

Balıkçılık Kanunu çerçevesinde uygulanan yaptırımların yapısını değiştirecek bir yasa (cezai yaptırımlardan idari yaptırımlara kadar), halen TBMM'de görüşülmektedir.

Genel değerlendirme

AT balıkçılık politikasının temel unsurları ile önemli farklılıklar, özellikle kaynak yönetimi, teftiş ve denetim ve pazar politikaları ve yapısal politikalar alanlarında, varlığını sürdürmektedir.

Kaynak yönetimi, teftiş ve denetim ile ilgili bir kota sistemi Türkiye'de mevcut değildir, ancak, lisansa dayalı koşullar yoluyla diğer koruma önlemleri uygulanmaktadır (örneğin, tekne boyu, avlanma yer ve zamanı, ağların kullanımı vb). Aşırı avlanmayı önlemek için, 1997 yılından beri tekne sertifikası verilmemektedir. Yabancılara ait teknelerin Türk sularında balık avlamalarına izin verilmemektedir.

Balıkçı ve balık tekneleri lisansları, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının il müdürlüklerindeki kayıt defterine işlenmektedir. Ulusal bir veri tabanı oluşturmak için, bu kayıtların bir bilgisayar sistemine aktarılması amaçlanmaktadır.

İlk aşama olarak, filo kayıt sisteminin modernize edilmesi ve üretici örgütlerinin kurulması gerekmektedir. Ayrıca, yönetim, teftiş ve denetim sistemleri iyileştirilmelidir.

Bölüm 9: Ulaştırma Politikası

Bu alanda bazı gelişmeler kaydedilmiştir, ancak Topluluk ulaştırma müktesebatının üstlenilmesine ilişkin yeni mevzuat kabul edilmemiştir.

Karayolu ulaştırması alanında, Türkiye, Haziran 2001'de Otobüs ile Uluslararası Yolcu Taşımacılığı (INTERBUS) Anlaşmasını imzalamıştır. 16 Temmuz 2001 tarihinde Türkiye, Uluslararası Yol Nakliyesi Araçları Personeli ile ilgili Avrupa Anlaşması (AETR)' na katılmıştır. Böylece, uluslararası karayolu taşımacılığı işleticileri ile ilgili sürücülük ve dinlenme zamanı (rest time rules) kuralları ulusal mevzuata dahil edilmiştir.

Demiryolu ulaştırması ile ilgili yeni bir gelişme olmamıştır.

Havayolu taşımacılığı alanında, uluslararası trafiğe açık havaalanları hizmetleri düzenlenmiştir. Slot tahsisatı IATA kurallarına göre yapılmaktadır. Türkiye, bugüne kadar diğer aday ülkeler ile birlikte Avrupa Ortak Havacılık Alanı Projesine girmek için herhangi bir çaba göstermemiştir.

Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü'nün kurulması ile havayolu taşımacılığında sorumlu idare yeniden düzenlenmiştir.

Türk Hava Yollarının özelleştirilmesine ilişkin son girişimin başarısız olmasına rağmen, Türk havacılık sektörünün özelleştirilmesi çalışmaları devam etmektedir. 19 Nisan 2001 tarihinde, Türk Sivil Havacılık Kanununda, havayolu taşıyıcılarına, Ulaştırma Bakanlığının izni olmadan ücretleri belirleme imkanı veren bir değişiklik yapılmıştır. Söz konusu değişiklik, rekabetin gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Denizyolu ulaştırması alanında, Türkiye, deniz güvenliği konusundaki sorunların çözümüne ilişkin önlemler almaktadır. 2000 Paris Mutabakat Zaptı istatistiklerine göre, Türk bayraklı gemilerin alıkonulma oranı, 1999 yılı rakamlarına (% 24.5) göre küçük bir gelişme göstererek % 23.8'e düşmüştür. Bu oran, 2000 yılında, AB bayraklı gemiler için ortalama %3.9'dur.

Türkiye, birçok Uluslararası Denizcilik Örgütü düzenlemesine taraftır ve kendi mevzuatını bu düzenlemelerle uyumlaştırmıştır. Deniz güvenliğine ilişkin mevzuat ve Uluslararası Denizcilik Örgütü Sözleşmeleri iç hukuka aktarılmıştır. Ciddi eksiklikleri bulunan Türk gemilerine ilave cezalar verilmektedir.

Türkiye'nin, Kıbrıs ile ticarete kullanılan gemiler ile Kıbrıs siciline kayıtlı gemilere uyguladığı kısıtlamaların kaldırılması yönünde herhangi bir gelişme olmamıştır. Ayrıca, kıyı ticaretine piyasa erişimi Türk bayraklı gemilere tahsis edilmiştir.

Genel değerlendirme

Türkiye, Topluluk ulaştırma müktesebatını kabul etmek için yasama faaliyetlerini hızlandırmalıdır. Çok sayıda yeni düzenleme hazırlık aşamasında iken, bu düzenlemelerin büyük bir kısmını, uygulama ile ilgili ayrıntıları ikincil mevzuata bırakan çerçeve kanunlar oluşturmaktadır. Bunun yanında, özellikle denizcilik idaresini ilgilendirdiği ölçüde, mevzuatın etkili bir şekilde yürütülmesi ve uygulanabilmesi için, ulaştırma politikasının bütün sektörlerinde, Türkiye'nin idari kapasitesinde iyileştirme yapılmalıdır.

Karayolu taşımacılığı alanında, bu alanda çalışan işleticilerden alınan vergilerin yapısı, yürürlükte olan üçlü AT yapısı ile kısmen uyumlaştırılmıştır. Türkiye, karayolu kullanım ücretlerini ilgili müktesebatta öngörülen şekilde uygulamamaktadır ve araç vergileri üretim yılına göre değişmektedir.

Türkiye'nin, karayolu taşımacılık mesleğine giriş ile ilgili üç AT kriterini uygulamamasına rağmen, mali duruma ilişkin kriterleri uygulaması kayda değer bir husustur. Ayrıca, AT'nin itibar kriterlerine benzer kriterler de uygulanmaktadır. Karayolu taşımacılığı işleticilerinin mesleki niteliklerine ilişkin düzenlemeler ise yetersiz şekilde uygulanmaktadır.

Türkiye, teknik alandaki AT karayolu taşımacılığı müktesebatını üstlenme ve uygulama konusunda ilerleme kaydetmiştir. Sürüş aksı üzerinde izin verilen azami 11.5 ton ve aksların tümü için 44 ton ağırlığı içeren araç boyutları ve ağırlığı konusundaki AT normları, halihazırda Türk ulusal mevzuatının bir parçasıdır. Bu normların uygulanması için daha fazla çaba gerekmektedir.

Türkiye, karayolu taşıma filosu uyumu konusunda sorunlar yaşamaktadır. Uluslararası trafiğe çıkan araçların uluslararası normlar ve Avrupa normları (çevre normları, takograflar ve hız sınırlama cihazları) ile uyumlu olmasına rağmen, ulusal taşımacılık yapan araçlar uyumdan çok uzaktır. Örneğin, Türkiye halihazırda sadece takograf kullanımını ulusal filonun tümüne yaygınlaştırmayı planlamamaktadır. Bu filonun rehabilite edilerek uyumlu hale getirilmesi masraflı olacaktır.

Demiryolu sektöründe ise, düzenleyici otorite henüz kurulmamıştır.

Havayolu taşımacılığı alanında, yeni bir hava güvenlik izleme sistemi kurulmuştur ve Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) Türkiye'nin uyumunu yeterli bulmuştur.

Deniz güvenliği konusunda, Türkiye'nin deniz güvenlik kayıtları kaygı vericidir. Türkiye, bu alandaki sorunlarının bilincinde olmasına ve bu sorunları çözmeye yönelik bazı girişimlerde bulunmasına rağmen, Türk bayraklı gemilerin alıkonma oranları ile ilgili rakamlar halen çok yüksektir. Bu sicilin iyileştirilmesi Türkiye için acil bir öncelik olmalıdır. Türkiye, Liman Devleti yükümlülüklerinin yanı sıra, Bayrak Devleti uygulamaları yükümlülüklerini öncelikli

olarak yerine getirmeye çalışmalıdır. Türkiye, denizcilik yönetimi ve özellikle Bayrak Devleti uygulamaları ile ilgili sorunları, Türk kayıtlarındaki düşük güvenlik oranlarının temel nedeni olarak belirlemiştir.

Bölüm 10: Vergilendirme

Son İlerleme Raporundan bu yana Türkiye, özellikle, özel tüketim vergisi alanında ilerleme kaydetmiştir.

Dolaylı vergilendirme konusunda, motor yakıtı olarak kullanılan LPG üzerinden alınan asgari özel tüketim vergisi oranları, Haziran 2001'de, asgari AB oranının üzerine çıkarılmıştır. Böylece, bugün itibarıyla bütün akaryakıt tüketim vergilerinin (likit petrol gazı-LPG, kurşunlu ve kurşunsuz benzin ile motorin) oranı asgari AT oranının üzerindedir.

Doğrudan vergilendirme konusunda, Türkiye, Haziran 2001'de mevcut mevzuata bir dizi değişiklik getiren düzenleme yapmıştır. Şirketlerin birleşme, bölünme ve hisse değişimlerinden kaynaklanan sermaye iratları üzerinden alınan kurumlar vergisine, Topluluğun iç işlemlerindeki birleşme, bölünme, varlıkların transferi ve hisse değişimi konusundaki ilgili müktesebatına uygun olarak muafiyet tanınmıştır. Bunun yanı sıra şirketlerin sermaye artışları üzerinden alınan dolaylı vergi oranlarında da, ilgili müktesebat uyarınca indirimle gidilmiştir.

Vergi kimlik numarası uygulaması 2001 yılında değişik mali işlemlere de yaygınlaştırılmıştır.

İdari kapasite bakımından vergi kimlik numarasının uygulamaya konulması, vergi tahsilatının etkinliğinin artırılmasını hedeflemektedir.

Genel değerlendirme

Genel olarak, ulusal mevzuatın müktesebat ile uyumlaştırılması için daha fazla çaba gösterilmesine ihtiyaç vardır.

KDV konusunda, 1985 yılında KDV Kanununun yürürlüğe girmesiyle verginin yapısı oluşmuştur. Ancak, özellikle uygulanan vergi oranları ve istisnalar bakımından yeni düzenlemelerin yapılması için ciddi gayret sarf edilmelidir.

Özel tüketim vergisi alanında, akaryakıt tüketim vergi oranlarında olumlu adımlar atılmasına rağmen, verginin yapısı, zorunlu istisnalar ile tütün ve alkollü ürünlere uygulanan oranlar hakkında yeni düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Doğrudan vergilendirme alanında kabul edilen mevzuat ile bu alandaki Türk mevzuatı, ilgili AT Direktifleriyle daha uyumlu hale gelmiştir. Bununla birlikte, hâlâ önemli düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

İdari kapasite bakımından, Türkiye'nin, Topluluk müktesebatını yürütmek ve uygulamak ve vergi tahsilatını artırabilmek için vergi idaresinin yapısını güçlendirmesi ve modernize etmesi gerekmektedir.

Vergi kaçakları, sanayide ve ticarete yaygın olarak görülmeye devam etmektedir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı bu sorunun varlığına işaret etmekle birlikte, henüz somut sonuçlara ulaşamamıştır.

Bölüm 11: Ekonomik ve Parasal Birlik

Türkiye'nin ekonomik politikasının farklı açılardan ele alınıp değerlendirilmesi, yukarıda, ekonomik kriterin değerlendirildiği bölümde verilmiştir (B-2). Bu nedenle bu bölüm sadece, AT Antlaşmasının VII. başlığı altında tanımlanan Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) müktesebatı ile ilgili konuları ve aday ülkelerin üyelikten önce uygulaması gereken diğer ilgili metinlerle, örneğin, kamu sektörünün merkez bankası tarafından doğrudan desteklenmesinin yasaklanması, kamu sektörünün mali kurumlara imtiyazlı ulaşımının yasaklanması, merkez bankasının bağımsızlığı ile sınırlı kalacaktır. Sermaye hareketlerinin liberalleşmesi süreci için, EPB müktesebatına uyum şart olduğundan dolayı, bu konu yukarıda, '4. Bölüm : Sermayenin Serbest Dolaşımı' kısmında ele alınmıştır.

Türkiye EPB müktesebatının kabul edilmesi konusunda bazı gelişmeler kaydetmiştir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanununda, Nisan 2001'de yapılan değişikliklerle Merkez Bankasının bağımsızlığı artırılmıştır.

Merkez Bankasının kamu sektörünü doğrudan finanse etmesi konusunda, Bankanın, Hazineye, kamu kurum ve kuruluşlarına hibe, kredi ve avans vermesini engelleyecek hükümler güçlendirilmiştir. Banka, Hazine ve kamu kurum ve kuruluşları tarafından birincil piyasaya ihraç edilen borçlanma araçlarını alamaz.

Genel değerlendirme

Türkiye, AT Antlaşmasının 122'nci maddesi çerçevesinde EPB'ye derogasyonlu ülke statüsünde katılacaktır. Türkiye'nin üyelik tarihine kadar, kurumsal ve yasal çerçevede gerekli değişiklikleri gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Türkiye, Merkez Bankası'nın bağımsızlığını artırmak için önemli adımlar atmıştır, ancak bu konuda müktesebatla uyum sağlamak için daha ileri önlemlerin alınması gerekmektedir. Enflasyon hedefinin belirlenmesi konusunda, Merkez Bankası Kanunu müktesebata uygun değildir, zira bu, hükümetle yapılan bir anlaşmayla karara bağlanmaktadır. Kişisel ve kurumsal bağımsızlık alanında müktesebata tam uyumun sağlanması için başka yasal değişikliklerin de yapılması gerekebilecektir.

Bölüm 12: İstatistik

Bu alanda geçtiğimiz yıl içerisinde ilgili Türk yetkililer ve Eurostat arasında başlayan işbirliği dışında önemli gelişme kaydedilmemiştir.

Bu işbirliği kapsamında öncelikli alanlar şu şekilde tanımlanmıştır: Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları Endeksi ve Satın Alma Gücü Paritesi, demografik ve sosyal istatistikler, bölgesel istatistikler, makroekonomik istatistikler, iş istatistikleri, dış ticaret istatistikleri, tarım istatistikleri, iş kayıt istatistikleri, sınıflandırma ve yayılma. DİE iş kayıtları için bir çalışma grubu oluşturmuş ve ana istatistik konularını kapsayan ilk yıllık Çalışma Planını (2001) hazırlamıştır.

Genel değerlendirme

Türkiye'nin istatistik sistemi Avrupa Birliği'nekinden oldukça farklıdır. Bu durum, istatistiksel altyapı, demografik ve sosyal istatistikler, bölgesel istatistikler, iş istatistikleri, ulaştırma istatistikleri, dış ticaret istatistikleri ve tarım istatistikleri gibi pek çok alan için geçerlidir. Gümrük birliği sebebiyle geçtiğimiz yıllarda bazı uyum çalışmalarının gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, makroekonomik istatistikler konusunda da bazı farklılıklar vardır.

Yukarıda bahsedilen tüm alanlarda, verilerin yöntem, kalite ve bütünlüğü açısından müktesebatla uyum sağlanabilmesi için çok daha fazla çalışılması gerekmektedir. İlk adım olarak Türkiye'nin temel altyapıyı oluşturması gerekmektedir. Bu durum özellikle, gerekli sınıflandırmaların kabul edilmesi, AB standartlarına uygun iş kayıtlarının oluşturulması ve AB müktesebatıyla uyumlu olmayan İstatistik Kanununun değiştirilmesini içermektedir.

Verilerin toplanması, üretimi ve yayınlanmasından sorumlu olan DİE, istatistik sisteminin merkezi otoritesidir. Enstitü Merkezi, 3 danışma birimi (Hukuk, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon, İstatistik) ve 3 yardımcı birim (İdari ve Mali İşler, Personel, Sivil Savunma Birimi) ile beraber, temel istatistik alanlarına ilişkin 10 temel hizmet biriminden oluşmaktadır. DİE'nin 23 bölge müdürlüğü bulunmaktadır. 2000'i merkez teşkilatında, 890'ı bölge müdürlüklerinde olmak üzere, toplam 2890 personeli bulunmaktadır. "Yüksek İstatistik Konseyi" Türkiye'de istatistiksel konulardaki danışma organıdır. İstatistik sisteminin idari yapısı büyük ölçüde geliştirilmelidir. Öncelikli alanların belirlenmesi, personelin eğitimi ve AB entegrasyonu ile ilgili konularda çalışan birimlerde uygun personel dağılımının sağlanması gibi alanlarda özel çaba gerekmektedir.

Bölüm 13: Sosyal politika ve istihdam

Son İlerleme Raporundan bu yana, bu alanlarda sınırlı gelişme kaydedilmiştir (ayrıca ekonomik, sosyal ve kültürel haklar bölümüne bakınız).

Çocuk işçiliği konusunda, Türkiye Ocak 2001'de, Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Hakkında 182 sayılı ILO Sözleşmesini ve Çocuk Haklarının Kullanılması Hakkında Avrupa Sözleşmesini onaylamıştır. Nisan 2001'de Emniyet Genel Müdürlüğünde bir Çocuk Bürosunun kurulmasına ilişkin bir kanun kabul edilmiştir. Ancak, özellikle mevcut ekonomik kriz döneminde, çocuk işçiliği yaygın ve kaygı verici durumunu muhafaza etmektedir.

Kadın-erkek arasında muamele eşitliği konusunda, analık iznine ve TBMM'de görüşülen Medeni Kanun çerçevesinde, kadınlara yönelik mevcut ayrımcılığın sona erdirilmesine yönelik hazırlık çalışmaları başlatılmıştır. Medeni Kanun, "aile reisi" kavramının kaldırılmasını da hedeflemektedir. İlgili müktesebatın uyumlaştırılmasına yönelik olarak, bunları takip eden yeni adımlar atılmalıdır.

İşçi sağlığı ve güvenliği alanında yeni bir uyumlaştırma çalışması gerçekleştirilmemiştir.

Halk sağlığı sistemi, yapılmakta olan reformlara rağmen, geçen rapor dönemine göre iyileşme göstermemiştir. Bu alandaki kamu harcamaları ve hizmet sunumu hâlâ yetersizdir.

Sosyal diyalog konusunda, Haziran 2001'de kamu görevlilerinin sendikaları hakkında bir kanun çıkarılmıştır. Ancak, bu kanun, Topluluk müktesebatı ve Türkiye'nin onaylamış olduğu

ILO sözleşmeleriyle uyumlu değildir. Kanun, kamu sektöründe örgütlenme hakkına önemli sınırlamalar getiren bir dizi hüküm içermektedir. Özellikle, grev ve toplu pazarlık hakkı konusunda kısıtlayıcı hükümler vardır.

Türkiye, Nisan 2001'de, sosyal taraflar arasındaki diyalog için bir zemin oluşturan Ekonomik ve Sosyal Konseyin kuruluşu hakkında bir kanun çıkarmıştır. Başbakanın takdirinde olmak üzere, sivil toplum örgütleri de Konsey toplantılarına davet edilebilmektedir. Ekonomik ve Sosyal Konseyin, çeşitli ekonomik ve sosyal gruplara danışmak bakımından yararlı bir forum oluşturmasına karşın, hükümetin Konseydeki ağırlıklı rolü nedeniyle, Konsey özerk bir üçlü diyalog için uygun zemin oluşturamamaktadır. Kanunun, sosyal tarafların (işçi ve işveren örgütleri), özellikle istihdam konularında etkili bir istişarede bulunmasına imkan verecek şekilde değiştirilmesi gerekmektedir.

Özerk sosyal diyalog konusunda, toplu pazarlığın ve sosyal diyalogun alanını ciddi biçimde sınırlayan işyeri düzeyinde toplu sözleşme imzalanmasına ilişkin kısıtlamalar varlığını sürdürmektedir.

İşsizlik oranı, Haziran 2001 itibarıyla % 6.9'dur. Türkiye'nin başlıca zorlukları, yüksek seviyede genç işsizliği, ağırlıklı olarak tarım sektöründen oluşan bir işgücü piyasasının yapısal değişimi ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğüdür (ayrıntı için B bölümüne bakınız).

Türkiye İş Kurumu (İŞ-KUR), Türkiye'de istihdam ve işsizlikle, iş bulma, işçilerin kamu ve özel sektör kurumlarına yerleştirilmesi ve mesleki eğitim konularıyla ilgilenen kurumdur (ayrıca aşağıya bakınız). 2000 yazında çıkarılan bir kanun hükmünde kararnameye (TBMM tarafından hâlâ onaylanmamış olan) dayanarak, İŞ-KUR, sosyal taraflarla işbirliği yaparak, il düzeyinde aktif işgücü piyasası politikaları geliştirmeye başlamıştır, ancak hâlâ yeterli mali kaynağa sahip değildir.

Sosyal koruma alanında, Mart 2001'de özel emekliliğe imkan veren, böylelikle zorunlu emeklilik sistemini tamamlayan bir kanun çıkarılmıştır. Kanun, Bireysel Emeklilik İstişare Kurulunun kurulmasını öngörmektedir. Bu yeni birim, Maliye Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı ve Sermaye Piyasası Kurulundan birer üye görevlendirilmesiyle Hazine Müsteşarlığı tarafından oluşturulacaktır. Görevi, bireysel emeklilik politikalarını belirlemek ve uygulamaktır. Ancak, büyük önem taşıyan vergi muafiyetleri konusuna kanunda yer verilmemiştir ve bu, programın çekiciliğini azaltacaktır.

Ayrımcılık ile mücadele konusunda yeni bir ilerleme kaydedilmemiştir (Ayrıca yukarıda Medeni Kanun ile ilgili bilgilere bakınız).

İdari kapasiteye ilişkin olarak, geçen yıldan itibaren, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı içinde yeni bir koordinasyon birimi oluşturulmuştur. İşçi Sağlığı ve Güvenliği biriminin statüsü güçlendirilmiştir. İdari kapasitenin güçlendirilmesi konusunda, önemli başka bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Genel değerlendirme

Genel olarak, Türk mevzuatının ilgili AB müktesebatına uyumlaştırılması konusunda yapılacak çok iş bulunmaktadır. Bu süreç, istihdamı ve sosyal durumu şiddetle etkileyen ekonomik krizin derinleşmesinden zarar görmüştür.

Anayasa reformu çerçevesinde, sosyal haklara ilişkin değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerin uygulanması, çıkarılacak mevzuatla olacaktır. Bu alanda, diğer bazı adımlar daha atılmış, ancak Topluluk mevzuatı yeterince dikkate alınmamıştır. Türk mevzuatı, özellikle standartlar, yöntemler ve denetim şartları bakımından Birlik mevzuatından hâlâ çok farklıdır.

İş hukuku alanında, işletmenin devri veya iflası halinde işçilerin korunması, iş akdi, geçici işçilerin sağlık ve güvenliği, çalışma süresinin organizasyonu ve part-time çalışma, gençlerin çalışma hayatında korunması, Avrupa Çalışma Konseyi ve işçilerin işyeri dışında görevlendirilmesi gibi konularda adımlar atılması gerekmektedir.

Türkiye'nin durumu iyileştirme çabalarına rağmen, çocuk işçiliği, ele alınması gereken öncelikli bir mesele olmaya devam etmektedir.

İşçi sağlığı ve güvenliği alanında, Türkiye müktesebata uyum sağlamalı ve uygulamalıdır. Mevzuatı yürütmek ve uygulamak için gerekli idari kapasite güçlendirilmelidir. Halk sağlığı bakım sistemindeki reform süreci devam etmelidir. Türkiye, bu alandaki kamu harcamalarının ihtiyaçları karşılayacak ölçüde olmasını ve hizmet sunumunun iyileştirilmesini temin etmelidir. Türkiye, tütün konusundaki müktesebata da uyum sağlamalıdır. Ayrıca, sağlık izleme, veri toplama, salgınların kontrolü ve izlenmesi sistemlerine ilişkin olarak iyileştirmeler yapılmalıdır.

Kadın-erkek arasında muamele eşitliği konusunda, Türkiye, müktesebata uyum sağlama çabalarına hız vermelidir.

Sosyal diyalog konusunda, müktesebata uygun olarak, her düzeyde serbest ve gerçek bir sosyal diyalogun şartlarının gerçekleştirilmesine yönelik iyileştirmeler öncelikli olarak yapılmalıdır.

Örgütlenme ve toplu pazarlık özgürlüğüne ilişkin güçlükler, mevzuatta ve uygulamada varlığını sürdürmektedir. Sektörel düzeyde, bir sendikanın işyeri düzeyinde toplu pazarlık hakkına sahip olabilmesi için, Türkiye'de %10 barajı hâlâ aranmaktadır. Ayrıca, iş mevzuatının büyük bölümünün uygulanmasının askıya alındığı ve işçilerin örgütlenme özgürlüğünün ve toplu pazarlık hakkının sınırlandığı serbest bölgelerde, sendika hakları daraltılmıştır. Toplu pazarlık hakkının kapsamı genişletilmeli ve Türkiye, işçilerin işyeri düzeyinde yönetime katılımları ile bilgilennemelerini/danışmalarını destekleyecek adımlar atmalıdır.

Ulusal düzeyde, Ekonomik ve Sosyal Konseyin kuruluşu, sivil toplumdan daha çok sayıda grupta daha fazla diyalog kurulması bakımından bir adım teşkil etmekle beraber, hükümet ekonomik ve sosyal politikayı tartışmak amacıyla, sosyal taraflarla üçlü diyalogu sürdürmelidir. Türkiye, sosyal diyalog konusundaki idari kapasitesini, personel ve kaynaklar, üç taraflı ve çok taraflı ulusal süreçler için sekreteryaya hizmetleri ve toplu pazarlıkların kaydı ve analizlerine yönelik olmak üzere güçlendirmelidir. Hükümet, gelecekte AB düzeyindeki sosyal diyalog çerçevesinde ve ortak Avrupa politikalarında üstlenecekleri rolü göz önüne alarak, sosyal tarafların kapasitesini artırmalıdır.

Diğer taraftan, sosyal koruma alanında yapılacak çok iş bulunmaktadır. Türk sosyal güvenlik sisteminin reformuna ilişkin olarak sürdürülen çalışmalarda acil ilerlemeye ihtiyaç vardır. Genel olarak, sosyal güvenlik sisteminde ciddi mali sorunlar yaşanmaya devam etmektedir.

Türkiye'de henüz, özurlüler için ulusal bir program bulunmamaktadır. Özurlüler konusunda, aralarında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Sağlık, Eğitim, Çalışma Bakanlıkları ve İŞ-KUR'un bulunduğu birçok kurum yetkilidir. İş Kanunu, kamu kurumlarında ve özel kuruluşlarda, toplam personelin en az % 3'ü oranında özurlü personel çalıştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak, yürütme ve uygulama temin edilememektedir.

Genel olarak, idari kapasitenin, etkili yürütme ve uygulamayı sağlayacak biçimde iyileştirilmesi gerekmektedir.

Ayrımcılığa ilişkin olarak, TBMM'de görüşülmekte olan yeni Medeni Kanun, bunu ortadan kaldıracak hükümler içermektedir. AT Antlaşmasının 13'üncü maddesine dayanan ayrımcılık-karşıtı müktesebata uyum sağlamak için daha fazla çaba gösterilmesine ihtiyaç vardır.

AT Antlaşmasının 136'ncı maddesinde öngörüldüğü üzere, sosyal dışlanma ile mücadele, AB sosyal politikası hedeflerinin bir parçasıdır. Lizbon ve Nis Zirvelerinde kararlaştırıldığı gibi, sosyal dışlanma ile mücadele politikaları, AB düzeyinde üzerinde anlaşılan hedefleri ve ulusal eylem programlarını birleştirmektedir. Haziran 2001'de toplanan Göteborg Zirvesi, aday ülkeleri, ulusal programlarında sosyal kapsayıcılığı destekleyen hedeflere yer vermeye davet etmiştir.

Bölüm 14: Enerji

Özellikle rekabet gücü ve iç enerji piyasasına ilişkin olarak son ilerleme raporundan bu yana, bu alanda gelişmeler kaydedilmiştir.

Arz güvenliği ile ilgili olarak belirtilecek özel bir gelişme olmamıştır.

18 Şubat 2001 tarihinde rekabet gücü ve iç enerji piyasasına ilişkin olarak Türk Elektrik Piyasası Kanunu kabul edilmiştir. Kanun, temel olarak, kamu yararı için çalışan kurumların yeniden yapılandırılması dahil olmak üzere, elektrik sektörü aktörlerinin statüsü ve sektörün yeni yapısı üzerine odaklanmıştır. Devletin elektrik iletimindeki kontrolü devam edecek, bununla birlikte elektrik üretim ve dağıtım faaliyetleri rekabete ve özel sektöre açılacaktır (elektrik üretim ve dağıtım 29 dağıtım bölgesine ayrılmıştır). Yeni kanun aynı zamanda Enerji Üst Kurulu şeklinde düzenleyici bir otoritenin kurulmasını öngörmekte ve Kuruldan ikincil mevzuatı hazırlaması beklenmektedir. Bu düzenleyici Kurul aynı zamanda doğal gaz sektörünü de kapsayacaktır.

Doğal Gaz Piyasası Kanunu 3 Mart 2001 tarihinde kabul edilmiştir. Bu Kanun, sektörün ana yapısının ve farklı aktörlerinin statüsünün tanımlanması ve yeni yapıların oluşturulması konularında yoğunlaşmaktadır. BOTAŞ birinci iletim faaliyetlerini, diğeri ise ithalat ve ticari faaliyetleri yürütecek iki kamu iktisadi teşekkülüne ayrılacaktır. Uzun dönemde dağıtım faaliyeti toptan satıcılara devredilecektir.

Bu iki temel kanunun kabulünün Enerji Üst Kurulunun oluşturulmasının IMF'in Türkiye'ye sağladığı desteğin devam edebilmesi için bir şart olduğu da aynı zamanda belirtilmelidir.

Türkiye, Hazar Denizi, Orta Asya ve Karadeniz bölgelerinden gelen petrol ve doğal gaz konularında önemli role sahip bir geçiş ülkesidir. Rusya'dan başlayıp Karadeniz'den geçmesi öngörülen Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattının Projesi gelişmeye devam etmektedir. Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattına ilişkin çalışmalar da sürmektedir. Bu projelerin, Birliğe güvenli

arzin sağlanması konusunda önemli bir rol oynadıkları açıkça düşünülebilir (Özellikle, Türk boğazlarından transit geçişin daha da artmasının güç olacağı düşünüldüğünde).Türkiye ve Yunanistan işbirliğinin geliştirilmesi çerçevesinde diğer imkanlar geliştirilmektedir.

Petrol sektöründe 2000 yılında rafinerinin yaklaşık % 35'i özelleştirilmiştir.

Enerji verimliliğine ilişkin gelişme kaydedilmemiştir.

Geçtiğimiz yıl Mersin Akkuyu'da inşa edilecek ülkenin ilk nükleer enerji santralinin inşası için açılan ihale iptal edilmiştir. Nükleer enerji sektöründe başka gelişme meydana gelmemiştir.

Nükleer madde güvenliği ile ilgili olarak, Türkiye IAEA ile tam kapsamlı güvenlik anlaşmasını akdetmiştir. Bu anlaşmaya ekli protokol Temmuz 2001'den itibaren yürürlüktedir.

Genel değerlendirme

Elektrik ve doğal gaz sektörlerine ilişkin iki temel çerçeve yasanın kabulü ile Türkiye, müktesebata uyum sağlama ve iç enerji piyasasına hazırlanma açısından ilerleme kaydetmiştir. Ancak, Elektrik Direktifinin; ağlara erişim, piyasanın açılması ve yeni kapasite oluşturulmasına yönelik rejim gibi önemli unsurları, çıkarılan yeni Elektrik Kanununda içerilmemiştir. Anılan hususların ikincil mevzuat ile düzenlenmesi gerekmektedir. Pazar açılımı ilk olarak %20 oranında planlanmış, fakat bunun ötesinde başka planlar yapılmamıştır.

Benzer şekilde, üçüncü şahıslar için erişim, ayrıştırma, kamu hizmetleri yükümlülükleri veya depolama gibi Gaz Direktifinin şart koştuğu hükümler, Türk Doğal Gaz Kanununda bulunmamakta, bu hususların, oluşturulması gereken düzenleyici otorite tarafından, kabul edilecek ikincil mevzuatla düzenlenmesi öngörülmüştür. İletim sistemine erişim hedeflenmekle birlikte, bu husus dağıtım sisteminde öngörülmemektedir.

Enerji Üst Kurulu 2 Kasım 2001 tarihinde kurulmuştur. Bu Kurulun, fiyat ve tarifeleri belirleme gibi konularda olduğu gibi AT Elektrik ve Gaz Direktifleri ile (örneğin uygun müşterilerin tanımlanması ve lisans verme) uyumlu mevzuatı oluşturması önem taşımaktadır. Ayrıca, bu Kurula faaliyetlerini sürdürebilmesi için gerekli özerkliğin ve kaynakların (personel, bütçe ve maaş kapsamında) sağlanması önem taşımaktadır.

Bütün bunların ötesinde, Türkiye'nin enerji sektörünün yeniden yapılandırılmasında önceliği, yatırımların teşviki ve devlet kontrolünün azaltılması olmalıdır. Bu iki yeni Kanun, sektörlerin açılımına ve rekabetin teşvikine imkan sağlayacak olmakla birlikte, AT standartlarına uyum açısından pek çok çalışma yapılması gerekmektedir. Özellikle elektrik sektöründe bulunan kamu hizmeti gören teşekküllerin mali disiplinin artırılması enerji yatırımlarını daha cazip kılmaya yardım edecektir.

Arz güvenliği konusunda, Türkiye Uluslararası Enerji Ajansının (IEA) bir üyesi olarak, IEA yükümlülüklerine ve petrol stokları konusunda acil hazırlanmış müktesebata (emergency preparedness acquis) uyma konusunda önemli adımlar atmıştır. Toplam petrol stokları düzenli olarak IEA'ya bildirildiği gibi, müktesebatın gerektirdiği seviyeye oldukça uygundur. Bütün acil hazırlık önlemleri petrol stoklarının kontrolü ve denetiminden sorumlu olan Petrol Ofisi Genel Müdürlüğü'nün kontrolindedir.

Enerjinin verimliliğinin artırılması, Enerji Tasarrufu Koordinasyon Kurulu ve Ulusal Enerji Tasarrufu Merkezi vasıtasıyla Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının sorumluluğundadır. Enerji tasarruf potansiyelinin %40 oranında olduğu tahmin edilmektedir. Yalıtım standartlarına ilişkin yeni normlar ve yeni yapılar bu çabaya katkıda bulunacaktır.

Türkiye enerji verimliliği konusunda gereken dikkati göstermeye devam etmelidir. EURATOM gereklilikleri ve prosedürlerine uyum sağlaması gerekecektir. Bu kapsamda EURATOM nükleer güvenliğinin uygulanması için bu işe önem vermeye devam edilmelidir.

Bölüm 15 : Sanayi Politikası²⁸

2000 Yılı İlerleme Raporundan bu yana hükümet, makroekonomik istikrarın sağlanması konusuna yoğunlaşmıştır. Bunun sonucunda, sanayi ve işletme politikası konularında sınırlı gelişme kaydedilmiştir.

Türk sanayi politikası, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planına dayanmakta olup, Mayıs 2001'de kabul edilen "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"nda daha da geliştirilmiştir. (Bakınız: Kısım B.2- Ekonomik Kriterler) Söz konusu Programın politika hedeflerinin belirlenmesine iş dünyası da katılmıştır.

Hükümet, doğrudan yabancı yatırımları çekmeyi amaçlayan tedbirleri içeren, yabancı yatırımların teşvikine ilişkin bir program kabul etmiştir. Bunun yanı sıra, hükümet işletmelerin kredi eksikliğini gidermek amacıyla, likidite sorunu ile karşı karşıya olan işletmelere yardım sağlayacak bir yeniden yapılanma fonunun kurulacağını açıklamıştır. Bu fon hem hükümet, hem de mali sektör tarafından sağlanacak katkılarla finanse edilecektir.

Bazı engellerle karşılaşılmasına rağmen, özelleştirmede ilerleme kaydedilmiş, ancak öngörülen özelleştirmelerin tümü daha önceden belirlenen takvim çerçevesinde gerçekleştirilememiştir. Demir-çelik sektöründe, 2000 yılında gerçekleşen özelleştirme girişiminin ardından, 2001 yılında İsdemir'in, tesislerinin modernizasyonu ve üretimin farklı piyasa kesitlerine yönelik olarak dönüştürülmesini de sağlayacak şekilde, Erdemir'e devredilmesi kararlaştırılmıştır. Türk Telekomun özelleştirilme teşebbüsü başarısız olmuş ve daha sonra özellikle kamuya arz edilen hisse sayısı artırılarak, ihalenin temel şartları değiştirilmek zorunda kalmıştır. IMF ile üzerinde anlaşılan şartlar yerine getirilmiştir. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yeniden yapılandırılmasına ilişkin ilerleme kaydedilememiştir.

Genel değerlendirme

Genel olarak, Türkiye'nin sanayi politikası AT sanayi politikası ilkeleriyle büyük ölçüde uyumludur (Örneğin piyasa-temelli, istikrarlı ve öngörülebilir bir durumdadır). Bununla birlikte, sanayi politikası uygulamaları makroekonomik istikrarsızlıktan etkilenmiştir. Türkiye, KOBİ'lerin de içinde bulunduğu, iş çevrelerinin ihtiyaçlarını dikkate alarak önceliklerini belirlemeye ve tespit edilmiş politikaların etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamaya yönelik çabalarına devam etmelidir. Bu yolla, Türkiye sanayiinin, özellikle de KOBİ'lerin rekabet gücünü daha da geliştirebilir. Mali sektör ve sanayi arasında daha yakın ilişkilerin kurulması öncelikli bir husus olabilecektir.

²⁸ Sanayi Politikası ile ilgili gelişmeler KOBİ politikasını da kapsayan genel bir girişim politikası çerçevesinde dikkate alınmalıdır. (Bakınız Bölüm 16-Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler)

Şu ana kadar olan ilerlemeler sınırlı olmakla beraber, özelleştirme süreci devam edecektir. Türkiye'nin üretim temelini daha da modernleştirmek ve genişletmek için doğrudan yabancı yatırıma ihtiyacı vardır. Önceki yıllarla kıyaslandığında doğrudan yabancı yatırımlarda bir artış olmakla beraber, mevcut yatırım stoğu ülkenin büyüklüğü ve potansiyeli ile karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmaktadır. Yatırımların çekilmesi için yatırım ortamının ciddi bir şekilde geliştirilmesi gerekmektedir. İdari işlemlerin azaltılması ve şeffaflığın artırılması bu hususu olumlu yönde etkileyecektir. Gümrük idareleri, metroloji, ve akreditasyon sistemi gibi konularda idari kapasite güçlendirilmelidir.

Türk sanayi politikası Sanayi Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Bazı durumlarda özelleştirme ilgili kamu kuruluşu tarafından yapılmakla birlikte, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı özelleştirmeyi yürütmektedir.

Devlet yardımlarının denetiminin sanayi politikasının önemli bir unsuru olduğu belirtilmeli ve destek sistemlerinin, AKÇT Antlaşmasının yeniden yapılandırmaya ilişkin hükümlerini de içerecek şekilde AT kurallarıyla uyumluluğu gözden geçirilmelidir. (Bakınız Bölüm 6 - Rekabet Politikası)

Bölüm 16: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler

Türkiye, KOBİ politikasının gözden geçirilmesi ve işletmelerin teşvikine ilişkin devlet desteği sisteminin reformuna yönelik olarak bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Özellikle, bazı yararlı inisiyatifler içeren “KOBİ Eylem Planı Çerçevesi” başlatılmıştır.

Yeni ekonomik reform programı KOBİ'ler de dahil olmak üzere ekonomi çevrelerine ve sosyal taraflara danışıldıktan sonra oluşturulmuştur.

İş çevresinin geliştirilmesi konusunda sınırlı gelişme kaydedilmiştir.

KOBİ tanımının uyumlaştırılmasına ilişkin özel bir gelişme kaydedilmemiştir.

Genel değerlendirme

Türkiye KOBİ'lere ilişkin AB yaklaşımının benimsenmesine yönelik bazı adımlar atmıştır. KOBİ'lerin iş ortamının geliştirilmesi için daha fazla çabaya ihtiyaç vardır. Türkiye'deki KOBİ'ler son mali krizden oldukça etkilenmişlerdir. Rekabetçi durumları, Türk Lirasının değer kaybından yararlanmalarını sağlayacak kadar güçlü olmayan KOBİ'ler, yurt içi talebin azalmasından dolayı zarar görmüşlerdir. Bu ortamda, “KOBİ Eylem Planı Çerçevesi” ve ilgili diğer girişimlerin hızla uygulanması konusunda ilerlemeler sağlanması son derece önemlidir.

Türkiye'deki KOBİ'lerin temel problemi finansman imkanlarına erişim sorunudur. Bu sorun, günümüzdeki ekonomik durum içerisinde daha da ağırlaşmıştır.

Türkiye'deki teşebbüslerin desteklenmesi konusunda bir çok faydalı girişim bulunmaktadır. Küçük işletmeler için organize sanayi siteleri ağı gibi destek hizmetleri geliştirilmiştir. Bununla birlikte, iş ortamının daha istikrarlı ve öngörülür bir hale gelmemesi durumunda, bunların etkileri sınırlı düzeyde kalacaktır. Türk hükümeti, idari yapının basitleştirilmesi de dahil olmak üzere, iş koşullarını geliştirecek şekilde hareket etmelidir.

KOBİ'lere verilen desteğin büyük çoğunluğu, TESK (Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu), KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme İdaresi Başkanlığı) ve İKV (İktisadi Kalkınma Vakfı) gibi yarı resmi kuruluşlar tarafından doğrudan sağlanmaktadır.

KOBİ Yatırım A.Ş., KOBİ'lerin finansal kaynaklara erişimini kolaylaştırmak amacıyla kurulmuştur. Söz konusu şirket, risk sermayesi fonu olarak faaliyet göstermektedir. Bunun yanı sıra, Türkiye Halk Bankası tarafından verilen kredilere teminat sağlamak amacıyla bir Kredi Garanti Fonu kurulmuştur.

Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV) da, yüksek teknoloji alanında yeni kurulan şirketler için risk sermayesi yatırımlarını teşvik etmektedir.

KOBİ'lerin tanımı , Avrupa Komisyonu önerileri ile tam olarak uyumlaştırılmamıştır.

Bölüm 17: Bilim ve Araştırma

Bu alanda, bazı yeni gelişmelerden bahsedilebilir.

Aralık 2000'de, Türkiye, 2002-2006 Araştırma ve Geliştirme Çerçeve Programına nihai katılımını değerlendireceğine resmen karar vermiştir.

Türkiye, Beşinci Çerçeve Programına projeler bazında katılımını sürdürmektedir.

Genel değerlendirme

Halen gelişmekte olan bir Avrupa Araştırma Alanına dayalı ilkeler, Türkiye tarafından da paylaşılrken, faaliyet ve harcama seviyesi oldukça düşük olan araştırma ve teknolojik geliştirme sektöründe önemli eksiklikler bulunmaktadır. Sektörün daha fazla gelişmesi ve Türkiye'nin Avrupa Araştırma Alanına etkin bir şekilde entegrasyonu için, teknolojik gelişmeye aktarılan toplam yurtiçi harcamaların artırılması önem arz etmektedir.

Bilim ve araştırma faaliyetleri, büyük ölçüde üniversiteler ve kamu araştırma enstitüleri kısmen de özel sektör tarafından yürütülmektedir. Bazı durumlarda, büyük firmalar dışarıdan transfer edilen teknolojilerle kendi araştırma ve geliştirme faaliyetlerini yürütmektedir. KOBİ'lerin teknolojik yeniliklere erişiminin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bölüm 18: Eğitim ve Mesleki Eğitim

Eğitim ve mesleki eğitim alanında sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir.

Türkiye'nin bu alanlardaki Topluluk programlarına (Sokrates, Leonardo Da Vinci ve Gençlik) katılımına ilişkin hazırlıklara yeni bir ivme kazandırılmıştır. Türkiye'nin programlara 2003 yılından itibaren tam olarak katılımı amacıyla, Milli Eğitim Bakanlığının yönetiminde bir hazırlık dönemi 2001 yılı içinde başlayacaktır. Bu aşamada, Ulusal Ajansın kurulmasına ilişkin açık bir öneriye ihtiyaç vardır.

Göçmen işçilerin çocuklarının eğitim ve mesleki eğitimlerine ilişkin direktif konusunda bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Eğitim ve mesleki eğitim sisteminin reformuna ilişkin olarak, Türkiye, Haziran 2001'de, sekiz yıllık eğitime zorunlu katkı payının süresini 2010 yılına kadar uzatan bir kanunu kabul

etmiştir. Bu kanun ve Dünya Bankası ile Avrupa Yatırım Bankasının sağlayacağı krediler, hükümetin, 8'inci Beş Yıllık Kalkınma Planında 2005 yılı için öngörülen 12 yıllık zorunlu eğitim hedefini gerçekleştirmesine yardımcı olacaktır.

Söz konusu kanun, Türkiye'deki mesleki eğitim sisteminin yapısını büyük ölçüde etkileyecektir. Kanun, eğitim sistemindeki geçişleri kolaylaştıracak tek bir mesleki eğitim sistemine temel teşkil etmektedir. Yeni kanuna göre, üniversite sınavına girmeden ileri meslek eğitimi veren kurumlara girilebilecek ve bu, meslek okulu kökenli öğrencilerin mevcut sistemdeki yükünü büyük ölçüde azaltacaktır.

Genel Değerlendirme

Genel olarak, Türk eğitim sisteminin dayandığı birçok ilke, üye devletlerin sistemleriyle uyumludur. Ancak, özellikle kırsal alanlarda, eğitimin kalitesi eşit değildir.

Yeni kanun olumlu bir adım olup, özellikle mesleki eğitim ve öğretim sektörüne yarar sağlayacaktır. Ancak, kanunda mesleki eğitim ve öğretim sistemini işgücü piyasasının ihtiyaçlarıyla uyumlu hale getirme hususuna yer verilmemiştir. Çalışmalar, sanayi ve sosyal taraflarla işbirliği halinde, bu yönde yapılmalıdır.

Türkiye, kısa vadede, üç Topluluk eğitim programının başarılı bir şekilde yönetilebilmesi için gerekli Ulusal Ajansın kurulmasına yönelik adımları öncelikli olarak atmalıdır. Bu, Türkiye'nin söz konusu programlara katılması bakımından çok önemli bir koşuldur.

Göçmen işçilerin çocuklarının eğitimine ilişkin direktif hâlâ uyarlanmamıştır ve uygulanması temin edilmelidir.

Bölüm 19: Telekomünikasyon ve Bilgi Teknolojileri

Son İlerleme Raporundan bu yana Türkiye, bu alanda ilerleme kaydetmiştir.

Telekomünikasyon pazarının serbestleştirilmesinde, bazıları yeni ekonomik reform planının bir parçası olan bir dizi gelişme yaşanmıştır. Mayıs 2001 tarihli Telekomünikasyon Kanunu, Türk Telekomun özelleştirilmesi konusunda hukuki bir alt yapı sağlamış olup (devlet tarafından nominal altın hisse hariç olmak üzere ilgili işletici sermayenin -Türk Telekomun-%100'ünün özelleştirilmesinin sağlanması), işletmedeki devletin payının %50'nin altına düşmesi durumunda, tam serbestleşme 1 Ocak 2004 tarihinden önce gerçekleşecektir. Mobil telefonlarda rekabetin artırılması yönündeki ilerlemeler neticesinde GSM tarifelerinde önemli düşüş yaşanmıştır.

Mevcut iki GSM lisansına ilaveten, Mart 2001'den beri aktif olan ARIA'ya (Türk İş Bankası ve İtalyan Telekomuna aittir) ve Ağustos 2001'den beri aktif olan AYCELL'e (Türk Telekomunun tali şirketi) ilave iki lisans verilmiştir.

Düzenleyici alt yapı ile ilgili olarak, Ağustos 2000'de Telekomünikasyon Kurumunun kurulmasını müteakip, Şubat 2001'de bu Kurumun görev ve prosedürlerini kapsayan düzenleme gerçekleştirilmiştir. Şubat 2001'de, Ulaştırma Bakanlığı ve Türk Telekom arasında özel kullanım hakkı anlaşması imzalanmıştır. Mart 2001'de telekomünikasyon ağ ve hizmetlerine lisans verilmesi hakkında bir düzenleme çıkarılmıştır. Ayrıca, yeni Telekomünikasyon Kanunu baz alınarak, lisans verme görevi Ulaştırma Bakanlığından

Telekomünikasyon Kurumuna verilmiştir. Eylül 2001'de tarife reformu amacıyla, fiyat kapama mekanizması hakkında bir düzenleme kabul edilmiştir.

Posta hizmetleri piyasasının serbestleştirilmesine ilişkin bir gelişme olmamıştır.

Genel değerlendirme

Telekomünikasyon pazarının serbestleştirilmesi konusunda adımlar atılmış olmasına rağmen, Türk Telekomun düzenleyici alt yapısının müktesebat ile uyumlu hale getirilmesi amacıyla çaba gösterilmesine ihtiyaç vardır. Bu durum posta hizmetleri için de geçerlidir.

Pazarların serbestleştirilmesine kapsamlı ve şeffaf bir düzenleyici çerçevenin eşlik etmesi gereklidir. Bu alandaki önemli gelişmeler, Şubat 2000 tarihli Telekomünikasyon Kanununun değiştirilmesini ve numaralandırma, enterkoneksiyon, evrensel hizmet ve veri güvenliği gibi önemli konularda düzenlemeler yapılmasını gerektirmektedir.

Yeni tarife düzenlemesinde, tarifelerin maliyetler dikkate alınarak belirlenmesi ilkesinin uygulanması gerekmektedir. Bu husus, Türk Telekom tarifelerinin yeniden belirlenmesine yol açacak maliyet muhasebesi metodlarının uygulanmasını gerektirmektedir.

Telekomünikasyon Üst Kurumunun idari kapasitesinin güçlendirilmesi ilk öncelik olarak görülmektedir. Lisans verme ve mevzuat hazırlanması gibi konularda görevlerini yerine getirebilmesi için, kuruma personel tedariki ve personelin eğitiminin sağlanması gerekmektedir. Halihazırda personelin büyük bir kısmı, frekans ve ekipman fiş onayı gibi teknik konularla uğraşmaktadır.

Telekomünikasyon Kurumu, GSM operatörleri arasında ulusal roaminge ilişkin genel teknik ve mali şartlar hususunda bir karar hazırlayarak, piyasadaki rekabetin denetimini yapmaya başlamıştır. Telekomünikasyon Kurumunun, Ulaştırma Bakanlığında tamamen bağımsız bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Telekomünikasyon Kurumunun düzenleyici fonksiyonunun artırılmasına ilişkin kapsamlı bir proje hazırlanmaktadır.

Bölüm 20: Kültür ve Görsel – İşitsel Politika

Bu alanda, son İlerleme Raporundan bu yana az gelişme kaydedilmiştir.

Türk medyasının büyük bir kısmını kontrol altında bulunduran iki büyük sınıai grup Görsel-İşitsel sektörde hakim durumdadır. Özellikle bu sektör, ekonomik ve mali krizden etkilenmiştir. 2001 yılının ilk yarısında, medya sektöründe 4000 civarında işçinin işten çıkarıldığı tahmin edilmektedir.

Geçtiğimiz yıl, ulusal kanalların geçici yayın lisanslarını kalıcı lisanslara dönüştürmek amacıyla ihaleler hazırlanmıştır. Bölgesel ve yerel istasyonlar için de aynı yöntemin kullanılması düşünülmektedir.

Radyo ve televizyon yayınlarından sorumlu RTÜK (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu), yakın bir geçmişte, uydu yayınlarının sorumluluğunu da üstlenmiştir.

Türkiye, Ekim 2000 tarihinde, sınır ötesi televizyonculuğa ilişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesini değiştiren Protokolü onaylamıştır.

Haziran 2000'de, Radyo Televizyon Yasası, Basın Yasası, Gelir Vergisi Yasası ve Kurumlar Vergisi Yasasında değişiklik yapan bir yasanın Meclis tarafından kabulü önemli bir gelişmedir. Bu yasa, Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmiş olup yeniden gözden geçirilmektedir.

Bu yasa, (RTÜK Yasası) "yayın ilkeleri", yaptırımlar, internet, RTÜK'ün yapısı, yeniden yayın ve bu alandaki mülkiyet, birleşme ve devralmalara ilişkin hükümler içermektedir. Bununla birlikte, Yasa, Türkçe'den başka dillerde yayın yapılmasına ilişkin olarak, mevcut rejime herhangi bir değişiklik getirmemiştir. Yasa bu alanda, Topluluk müktesebatına daha fazla uyum konusunda hiç bir hüküm de içermemektedir (örneğin, sınırsız Televizyon Direktifi).

Önerilen RTÜK Yasasında, yayın ilkelerini ihlal eden istasyonlar yerine bireysel programların yayını durdurulabilmekte ve yayını yapan istasyona bir özür yayınlama veya 90.000 Euro'ya kadar para cezası ödeme gibi yaptırımlar uygulanabilmektedir. Ceza miktarları, bölgesel ve yerel istasyona göre değişebilmektedir. Yabancı uyrukluların özel bir radyo veya televizyon istasyonunda sahip olabilecekleri azami hisse miktarı %20'den %25'e çıkarılacaktır. Siyasi partiler gibi çeşitli kuruluşların bir radyo istasyonu sahibi olmalarına izin verilmemektedir. RTÜK'ün yapısı önemli ölçüde değiştirilecektir, örneğin, Milli Güvenlik Kurulunun bir üyesi RTÜK üyesi olacaktır.

Cumhurbaşkanı, yaptırım uygulanmasındaki keyfiyet kriteri, oransız yüksek cezalar, RTÜK'ün yapısındaki önceden alışılmış tarafsızlığını tehlikeye atabilecek değişiklikler nedeniyle yasaı veto etmiştir. Ayrıca, ifade özgürlüğünün temel ilkelerinin yeterli olarak güvence altına alınmadığını ve yayıncılara yaptırım uygulamanın RTÜK yerine yargıya ait bir görev olmasının daha uygun olacağını ifade etmiştir.

Genel değerlendirme

Türkiye'nin, müktesebata, bu alandaki uyumu halen sınırlıdır.

Radyo ve televizyon için önerilen yeni yasa, özellikle ifade özgürlüğü ve düzenleyici otoritenin bağımsızlığı açısından uluslararası medya standartlarından uzak olup, Türkiye için, geriye dönük bir adım olarak görülmektedir. Bu yasa, aynı zamanda, Türkçe'nin kullanımı ile ilgili olarak, Türkçe'den başka bir dilin kullanımını kısıtlamaya devam eden mevcut ilkeleri teyit etmiş ve güçlendirmiştir.

RTÜK Yasası, bu nedenle, uluslararası radyo televizyon yayıncılığına ilişkin standart ve tavsiyeler (örneğin Avrupa Konseyinin tavsiyeleri) çerçevesinde yeniden hazırlanmalıdır. Türkiye, Avrupa Konseyi Sınır ötesi Televizyon Sözleşmesini onaylamış olup bu sözleşmenin yürürlüğe giriş tarihinden itibaren, sözleşmeyi tadil eden protokolle de bağlıdır.

Türkiye, Topluluğun görsel-işitsel mevzuatına uyum konusunda ilerleme kaydetmemiştir. "Sınırsız Televizyon" Direktifindeki Topluluk müktesebatını benimsemelidir. Özellikle, tanımlar, yetki alanı, kabul özgürlüğü, milliyet ayrımcılığı, bağımsız ve Avrupa çalışmaları ve bağımsız çalışmaların teşviki, reklamcılık ve tele-alışveriş, küçüklerin korunması, radyo televizyon işletmeciliğinde yabancı sermaye hisselerindeki kısıtlamalarla ilgili uyumsuzluklar giderilmelidir. Ayrıca, Türkiye'nin GATS/DTÖ çerçevesindeki uluslararası taahhütleriyle, aday ülke olarak, Topluluk müktesebatının tam uygulanma taahhütleri arasında çelişkiler bulunmaktadır.

Bölüm 21: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu

Son İlerleme Raporundan bu yana yapısal politikaların uygulanmasına yönelik hazırlık çalışmaları konusunda bir aşama kaydedilmemiştir.

Bu alandaki müktesebatın uygulanmasını sağlayacak yasal çerçevenin kabulü konusunda bir gelişme olmamıştır.

Kurumsal yapılar, programlama, izleme ve değerlendirme, mali idare ve denetim konularında bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Bölgesel istatistiklerin geliştirilmesi konusunda bir gelişme olmamıştır.

İdari kapasiteyle ilgili olarak, Türk bölgesel politikası, Devlet Planlama Teşkilatının sorumlu olduğu bir merkezi planlama sistemi çerçevesinde yürütülmektedir. GAP İdaresi Başkanlığı haricinde, Ankara dışında uygulayıcı bir birim bulunmamaktadır.

Genel değerlendirme

Türkiye'nin bir bölgesel politikası bulunmakla birlikte, yapısal politikaların uygulanmasına yönelik hazırlıklar henüz başlatılmamıştır. Yapısal fonların uygulanması için gerekli yapıların geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Türkiye'de bölgesel farklılıklarla mücadele, sosyo-ekonomik kaynaşmanın güçlendirilmesi ve üyeliğe hazırlanma bakımından temel hedef teşkil etmekle birlikte, bu konuların ele alınmasına yönelik kapsamlı ve uzun vadeli bir strateji hâlâ bulunmamaktadır.

Bu nedenle, geri kalmış bölgelerdeki temel sorunlara yönelik ve Topluluk standartlarıyla uyumlu, etkili ve modern bir bölgesel politika oluşturulmasına öncelik verilmelidir. En azından, ülke topraklarının yarısından fazlasını ve nüfusun üçte birinden çoğunu ve kişi başına GSYİH'si ülke ortalamasının %56'sını oluşturan (Topluluk ortalamasının %19'u) Kalkınmada Öncelikli Yörelere yönelik özel önlemler alınmalıdır.

Bu kapsamda, diğer konuların yanı sıra, alt yapı farklılıklarını azaltmayı, özel sektör yatırımları için cazip ortam oluşturmayı, insan kaynaklarını geliştirmeyi ve yaşam koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan daha yüksek seviyede kamu yatırımlarına ihtiyaç duyulacaktır.

İdari açıdan Türkiye, hem merkezi düzeyde (DPT veya bölgesel politika konusunda özel sorumluluk verilecek bir birim aracılığıyla), hem bölgesel düzeyde (bölgesel kalkınma idarelerinin kurulması), bölgesel kalkınmanın idaresine yönelik yapılarını güçlendirmelidir.

Türkiye, Avrupa Sosyal Fonuna yönelik işlevsel düzenlemelerin ve gerekli yapıların geliştirilmesine henüz başlamamıştır.

NUTS II sınıflandırması çalışması, DPT ve DİE tarafından başlatılmıştır. Ancak, söz konusu çalışma başlangıç aşamasındadır. NUTS II sınıflandırması ile oluşturulacak harita, yapısal politikaların uygulanmasının ön koşuludur. NUTS II sınıflandırmasını takiben, satın alma gücü paritesi cinsinden bölgesel kişi başına GSYİH değerlerinin hesaplanması gerekmektedir.

Bölüm 22: Çevre

Son İlerleme Raporundan bu yana, Türkiye, bu alandaki müktesebatı uyumlaştırma konusunda, ne yatay mevzuata ilişkin olarak, ne de hava kalitesi, atık yönetimi, su kalitesi, doğa koruma, sanayi kirliliği ve risk yönetimi, genetik olarak değiştirilmiş organizmalar, araç ve makinalardan kaynaklanan gürültü ile nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma gibi alanlarda kayda değer bir gelişme sağlamamıştır.

İdari kapasiteye ilişkin olarak, Türkiye, Çevre Bakanlığının ana birimlerini yeniden belirleyen ve Bakanlığın taşra teşkilatını kuran bir kanun kabul etmiştir. Bu, çevre mevzuatının gerektiği şekilde uygulanmasını temin açısından önemli bir ilk adımdır.

Kimyasallar alanında, 1993 yılında yürürlüğe giren Zararlı Kimyasallar ve Ürünlerinin Kontrolü Yönetmeliğinde Nisan 2001'de değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklikte, tanımlar, risk tabirleri ve kombinasyonları, güvenlik tabirleri ve kombinasyonları, tehlike işaretleri ve bunların standart ifade tarzı yeniden düzenlenmiştir. Bununla birlikte, AT mevzuatıyla henüz tam uyum sağlanamamıştır.

Genel değerlendirme

Türk mevzuatı, özellikle standartlar, denetleme koşulları ve ölçüm metotları açısından, AB müktesebatından hâlâ çok farklıdır. Çevre müktesebatının tamamen uyumlaştırılması büyük çaba gerektirecektir. Yürütme ve uygulama kapasitesinin de ciddi biçimde iyileştirilmesine ihtiyaç vardır. AT çevre direktiflerinin iç hukuka tam olarak aktarılması amacıyla, mevcut kanunların detaylı uygunluk denetimlerinin yapılması da önemlidir.

1983 tarihli Çevre Kanunu, halihazırda çevre mevzuatının ve çevre yönetiminin çerçevesini belirlemektedir. Çevre Kanununa dayanarak yapılan mevzuat çıkarma faaliyetleri, 1997 yılından beri sürdürülmektedir (Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde yapılan değişikliklerin revize edilerek müktesebat ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir).

Yatay mevzuat alanında, TBMM Çevre Komisyonu bir çerçeve kanunu tasarisını onaylamıştır. Bu kanun tasarısı, 1983 tarihli Çevre Kanununu değiştirmekte ve çevre alanında yeni bir yasal çerçeve oluşturmaktadır.

Bu kanun tasarısı, AT müktesebatının uyumlaştırılması için gerekli hukuki çerçeveyi oluşturması nedeniyle, ileriye dönük önemli bir adım olarak görülmektedir. Kanunun bu yıl içinde kabul edilmesi beklenmektedir.

Söz konusu kanun tasarısının amacı, Sürdürülebilir Kalkınma İlkesini bütünleştirmek ve çevre politika, plan ve programları için Stratejik Çevresel Etki Değerlendirme Prosedürünün uygulanmasını sağlamaktır. Bu prosedürün detayları, çıkarılacak ikincil mevzuat ile düzenlenecektir. Kanun, ayrıca, doğa koruma konusundaki hükümleri revize etmekte ve ihlal durumunda daha ağır cezalar getirerek, Çevre Bakanlığının daha etkili bir çevresel izleme ve denetleme yapmasını öngörmektedir. Kanun, halkın çevre konusundaki bilgilere ulaşmasını temin etmektedir. Çevre Kirliliği Önleme Fonu ile ilgili hükümler gözden geçirilmiş ve mali destekleme düzeyi yükseltilmiştir.

Hava kalitesi alanında, mevzuatın hâlâ müktesebat ile uyumlaştırılması gerekmektedir. Ayrıca, Türk hava kalitesi izleme sisteminin, AT müktesebatı ile uyumlaştırılması için, daha da iyileştirilmesine ihtiyaç vardır.

Atık yönetimi, özellikle ilgili mevzuatın uygulanmasına ilişkin olarak en sorunlu alanlardan biridir. Evsel atığın büyük bir yüzdesi (% 93), yasa dışı boşaltılan, kontrol edilemeyen atıktır. Müktesebata uyum sağlanması için ciddi çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Su kalitesi konusunda, 7'nci ve 8'inci Beş Yıllık Kalkınma Planları, su kaynakları hakkında yeni bir çerçeve kanun çıkarılması ve müktesebat ile uyumlu olacak şekilde içme suyu ve atık su boşaltımına ilişkin standartlar getirilmesi ihtiyacının altını çizmektedir. Türkiye'nin su mevzuatı, müktesebat ile uyumlu değildir.

Türkiye'nin bio çeşitlilikteki zengin varlıklarının korunması için, doğa korumaya özel önem verilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin, Topluluğun doğa koruma müktesebatı ile kendi mevzuatını uyumlu hale getirebilmek için özel çaba sarf etmesi gerekecektir.

Sanayi kirliliği kontrolü ve risk yönetimi alanında, müktesebat ile uyumlu mevzuatın kabul edilmesine ihtiyaç vardır. Türkiye'de hâlâ bir kimyasal maddeler genel envanteri bulunmamaktadır. Genetik olarak değiştirilmiş organizmalar ile ilgili Türk mevzuatının, müktesebat ile uyumlaştırılması ihtiyacı hâlâ devam etmektedir.

Nükleer güvenlik alanında, özellikle bildirim ve denetleme koşulları açısından Türk mevzuatı, müktesebat ile tam uyumlu değildir.

Radyasyondan korunma alanında, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, bütün kurumlarda lisans verme, tüm araç ve gereçlerin radyasyondan korunması ve yerel korunma prosedürlerinin geliştirilmesi ile ilgili bir strateji belirlemiştir.

Türkiye'nin çevre yatırımları, 1997 yılında GSYİH'nin % 0.5'ine tekabül eden, 1 milyar \$ civarındadır. Çevresel Kirliliği Önleme Fonu (2001 yılı sonunda tasfiye edilecek olan) Türkiye'deki çevre faaliyetlerini ve yatırımlarını finanse eden tek ulusal fondur, ancak, Çevre Bakanlığı, bu fondan yapılacak ödemelerin sadece %10'una onay verme yetkisine sahiptir. Fon, halihazırda, Bakanlığa, araştırma, temizlik operasyonları, eğitim ve öğretim, çevre kirliliğini önleme amaçlı projeleri ve işleme tesislerinin inşası için kredilendirmeyi finanse etmek amacıyla yılda 125 milyon Euro sağlamaktadır.

Türkiye'nin çevre yatırımlarının, kapsamlı bir yatırım stratejisini temel alarak, AT çevre Direktiflerinin uygulanmasına daha fazla ağırlık vermesi gerekmektedir.

Merkezi düzeydeki idari kapasite bakımından, 1991 yılında kurulan Çevre Bakanlığı, çevre faaliyetlerine ilişkin olarak genel sorumluluğa sahiptir. Bu faaliyetler, diğer bakanlıklar, kamu kurumları, yerel makamlar ve sivil toplum örgütleriyle yakın işbirliği içinde yürütülmektedir. Çevre Bakanlığının merkez teşkilatında yaklaşık 800 personel, 30'un üzerindeki taşra teşkilatında ise 500 personel çalışmaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı, hükümet politikalarının koordine edilmesinde temel araçlar olan Beş Yıllık Kalkınma Planlarını hazırlamaktadır. Çevre politikasının uygulanması; çevre koruma tedbirlerinin uygulanmasında, çevre alt yapısının oluşturulmasında, kentsel atıkların toplanmasında ve ortadan kaldırılmasında ve arazi kullanımı planlamasında önemli rolü bulunan belediyelere bırakılmıştır.

Genel olarak, ulusal ve bölgesel düzeydeki idari kapasite kaygı vericidir. Çevre kurallarının uygulanması, çeşitli düzeylerde kurum ve organların işin içinde olması neticesinde ortaya çıkan çıkar ve sorumluluk çatışması ile eğitilmiş ve uzmanlaşmış personel ve mali kaynak ve teçhizat eksikliği nedeniyle sağlanamamış durumdadır. İzleme ağları ve izin prosedürleri ile

geniş ve açıkça belirlenmiş yetkilere sahip çevre teftiş kurumlarının oluşturulması gereklidir. İhlal durumlarında ceza uygulanmalıdır. Özellikle çevre politikasının uygulanması alanındaki eğitime ilişkin olarak, belediyelerin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Bölüm 23: Tüketicinin ve sağlığın korunması

Rapor süresince, mevzuat uyumlaştırması konusunda ilerleme sağlanamamıştır.

Güvenilirlik ve güvenilirlik dışı tedbirler ile ilgili alanlar ve piyasa gözetimi konusunda bir ilerleme kaydedilmemiştir.

İdari kapasite konusunda, tüketici mahkemeleri kurulmuş ve 25 Ocak 2001 tarihli Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kararı ile, halihazırda, İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde faaliyete geçirilmiştir.

Genel değerlendirme

Genel olarak, tüketicinin korunmasına ilişkin Türk mevzuatının müktesebata uyumu sınırlı kalmaktadır.

Türkiye'nin, hâlâ, genel bir tüketicinin korunması sistemi oluşturması gerekmektedir. Sektör halihazırda, 1995 yılında kabul edilen ve Tüketici Konseyini kuran Çerçeve Kanun hükümlerine tabidir.

Geçmiş yıllarda, aldatıcı reklam, kapıdan satışlar, mukayeseli reklam, etiketleme, tarife ve fiyat konularında bir dizi girişim başlatılmıştır.

Türkiye, devre mülk sözleşmeleri, tüketici sözleşmelerindeki haksız koşullar, mesafeli satışlar ve paket turlar konularında uyumlaştırmayı tamamlamak için hazırlık çalışmalarını başlatmıştır.

Tüketici politikası, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesindeki Tüketicinin ve Rekabetin Korunması Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğu altında bulunmaktadır.

Yiyecek maddeleri alanındaki (denetim dahil) idari sorumluluk, Sağlık Bakanlığı ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı arasında paylaştırılmıştır. Gerekli analizlerin yapılması bakımından, mevcut laboratuvarların donanımı yetersizdir. İdari kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Akreditasyon Konseyi (TÜRKAK), bugüne kadar hiçbir akreditasyon faaliyetinde bulunmamıştır. Sonuç olarak, hiçbir laboratuvar akredite edilememiştir.

Tüketici örgütleri gelişmektedir ancak, önceki İlerleme Raporlarında belirtildiği üzere, söz konusu örgütlerin güçlendirilmesi ihtiyacı hâlâ devam etmektedir.

Mevcut verilere göre, katılımın gerçekleşmesinden önce, idari yapılar, teknik ekipman ve mevzuat konularında önemli uyumlaştırmalar gerçekleştirilmelidir.

Bölüm 24 : Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği

Geçen yıl bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Verilerin korunması alanında, müktesebata uyumla ilgili gelişme sağlanmamıştır.

Vize politikası alanında, Hükümet, Kazakistan ve Bosna-Hersek için vizesiz rejime son vermiştir. Ayrıca, yasa dışı göçe kaynaklık eden bir dizi ülke için, havaalanı transit vize uygulaması başlatmıştır. Temmuz 2001'den bu yana Bulgar vatandaşları vize gereklerinden muaf tutulmaktadır.

Schengen Anlaşmasına uyum alanında hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir.

Dış sınır kontrollerinin güçlendirilmesi konusunda, çeşitli Bakanlıklar ve kurumlar arasında işbirliği ve koordinasyon süreci başlatılmıştır. Özellikle yasa dışı sınır ihlallerini engellemek ve caydırmak üzere, sınır yönetimini güçlendirecek bir dizi önlem alınmıştır. Bu önlemler, yeni kontrol noktalarının kurulması, ilave deniz devriyesi tahsisi ve limanlarda demirli şüpheli gemilerin tespiti ve takibinin güçlendirilmesi ile ilgilidir. İran sınırı boyunca gözetleme kulelerinin inşasına başlanmıştır.

Göçle ilgili olarak, varış ve kaynak ülkelerin bazılarıyla, yeniden kabul anlaşmaları imzalamak üzere ikili müzakereler başlatılmıştır. Türkiye, 10 Eylül 2001 tarihinde, Suriye ile bir yeniden kabul anlaşması imzalamış ve tamamı kaynak ülke olan, İran, Pakistan, Bangladeş, Hindistan, Sri Lanka, Çin, Romanya ve Bulgaristan ile yeniden kabul protokol taslakları hazırlanması için girişimde bulunmuştur. Yunanistan ile yapılacak bir yeniden kabul protokolü hazırlanması çalışmaları ilerlemiştir. Irak ile ilgili AB Eylem Planı çerçevesinde, AB, Türkiye'ye, transit geçiş işbirliğini geliştirme önerisinde bulunmuştur.

İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, yasa dışı sınır geçişini engellemede bir tedbir olarak, sahte belgeler konulu bir eğitim düzenlemiştir. Kasım 2000-Mayıs 2001 döneminde, toplam 553 memur eğitilmiştir. Schengen Bilgi Sistemine katılımı ile ilgili olarak, mevzuat hazırlıkları devam etmektedir. Jandarma, tüm birimleri arasındaki bilgi akışını hızlandırmayı amaçlayan Entegre Muhabere Sistemi Projesini (JEMUS) tamamlamaktadır.

Türkiye'ye artarak gerçekleşen yasa dışı göç akışı konusunda ciddi endişeler bulunmaktadır. Yetkili makamlar 1995 yılında 11 362 olan yasa dışı göçmen sayısının, 2000 yılında 94 514 olduğunu belirtmektedir. 2001 yılının ilk beş ayında bu sayı, geçen yıla oranla %28 artarak, 29 684'e ulaşmıştır.

Türkiye, insan kaçakçılığında, hem varış ülkesi hem de transit ülke konumundadır. Çoğu Romanya, Rusya, Ukrayna, Moldova, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'dan gelen kadın ve kızlar, Türkiye'ye veya Türkiye üzerinden kaçırılmaktadır. Türkiye, kaçakçılığın ortadan kaldırılması ile ilgili asgari standartları karşılamamakta ve henüz insan kaçakçılığı ile ilgili özel bir mevzuat kabul etmiş bulunmamaktadır. Hükümet istatistiklerine göre, 2000 yılında yetkili makamlar kaçakçılıkla ilgili 850 çete üyesini tutuklamıştır.

Türkiye tarafından, Aralık 2000'de imzalanan, 2000 tarihli Birleşmiş Milletler Sınırşan Örgütlü Suçlarla Mücadele Sözleşmesi ve Özellikle Kadın ve Çocuklara Yönelen İnsan Kaçakçılığının Önlenmesine Dair Ek Protokol ile Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Yasa Dışı Göçmen Kaçakçılığına Dair Protokol dahil olmak üzere, yasa dışı göçle mücadeleye ilişkin uluslararası belgelerin onaylanmasında bir ilerleme sağlanmamıştır.

İltica alanında, Nisan 2001'de Türkiye, 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne dair BM Sözleşmesindeki coğrafi çekincesinin, bir takım şartların karşılanması halinde, kaldırılması

konusundaki istekliliğini teyit etmiştir. Bu şartlar, mülteci akınıyla baş edebilme kapasitesi ve Topluluk desteği ile ilgilidir.

Hükümet, iltica konusunda yeni bir mevzuat hazırlamaya veya mevcut düzenlemeleri gözden geçirmeye karar vermiştir. Mülteci kabul hizmetlerinin iyileştirilmesine, Yozgat ve Kırklareli'nde bulunan iki mülteci misafirhanesinde başlanmıştır. Yetkili makamlar, mevcut iki misafirhaneyi desteklemek üzere, 11 ilde mülteci merkezleri kurulması gerektiğini tespit etmiştir. 1998 yılından beri, İçişleri Bakanlığı, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ile işbirliği yaparak eğitim faaliyetleri düzenlemektedir. Nisan 2001'de, iltica ve mülteci hukukuyla ilgili bir işbirliği çerçevesi kabul edilmiştir.

Polis işbirliği ve örgütlü suçlarla mücadele alanında, Türkiye ile Yunanistan arasında suçla mücadelede işbirliği konusunda imzalanan anlaşma Temmuz 2001'de yürürlüğe girmiştir. Söz konusu anlaşma, terörizm, örgütlü suçlar, uyuşturucu ticareti ve yasa dışı göç konularına ağırlık vermiştir. Bu anlaşma, yukarıda bahsi geçen ve Yunanistan ile halen müzakereleri devam eden yeniden kabule ilişkin protokolle desteklenmelidir.

Polis işbirliği ile ilgili alandaki gelişmeler, Laboratuvar İş Akış Sisteminin (LIAS) tedrici olarak tüm polis kriminal laboratuvarlarda hayata geçirilmesi ve Ankara, Diyarbakır ve İstanbul'daki polis kriminal laboratuvarlarında Entegre Balistik İnceleme Sistemine (IBIS) veri transferi süreci ile ilgilidir. Ağustos 2001'den itibaren, Ankara, Bursa ve Van'daki jandarma kriminal bölge laboratuvarlarının her biri iki otomatik parmak izi tanıma sistemi ile donatılmıştır.

Dolandırıcılık ve yolsuzlukla mücadele konusunda, Eylül 2001'de, Türkiye'nin Avrupa Konseyinin 1999 tarihli Medeni Hukuk ve Ceza Hukuku Sözleşmelerini imzalaması önemli bir gelişmedir (Bakınız Bölüm B.1.1. Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü). İçişleri Bakanlığı bünyesinde Kaçakçılıkla Mücadele için Merkezi bir Birimi kurulmuştur. Bakanlık, ayrıca, tapu kayıtlarının tedrici olarak elektronik ortama transferini amaçlayan bir Bilgi Sistemi Projesini yürüten Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün denetime ilişkin kapasitesini artırmaya karar vermiştir.

Dolandırıcılıkla mücadele alanında gelişme sağlanamamıştır.

Uyuşturucu alanında, başarılı bir dizi el koyma operasyonu gerçekleştirilmiş olup, birçok kaçakçılık örgütü dağıtılmıştır. 1961 tarihli Narkotik Maddelere İlişkin Tek Sözleşmeyi Değiştiren 1972 tarihli Protokole katılım konusundaki usuli işlemler Nisan 2001'de tamamlanmıştır. Haziran 2001'de Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, EMCDDA ile olan ilişkilerin yürütülmesinde yetkili ulusal Makam olarak tayin edilmiştir. Türkiye Uluslararası Uyuşturucu ve Organize Suçlarla Mücadele Akademisi (TADOC), uyuşturucuyla mücadele projeleri geliştirmek ve yasa dışı uyuşturucu üretimini, kullanımını ve ticaretini önlemek üzere eğitim vermek amacıyla İçişleri Bakanlığı tarafından kurulmuştur.

Kara para aklama ile ilgili olarak, Türkiye, Eylül 2001'de, Avrupa Konseyinin 1990 tarihli Suçtan Kaynaklanan Gelirlerin Aklanması, Araştırılması, Ele Geçirilmesi ve Zoraltırılması Sözleşmesini imzalamıştır.

Bir diğer gelişme, Bankalar Kanununda değişiklik yapan kanunun Mayıs 2001'de kabul edilmesidir. Bu kanun, yolsuzlukla ve kara paranın aklanmasıyla mücadele alanında eğitim programları geliştirilmesine imkan vermektedir.

Hukuki ve cezai konularda adli işbirliği alanında, ilgili Sözleşmelere katılım konusunda ilerleme kaydedilememiştir.

Gümrük işbirliği ile ilgili detaylar gümrük birliği başlıklı 25'inci Bölümde yer almaktadır.

İdari kapasitenin güçlendirilmesiyle ilgili olarak, İçişleri Bakanlığı, Kahramanmaraş ve Denizli İl Emniyet Müdürlüklerinde iki adet ilave Kimlik Tespiti ve Olay Yeri İnceleme Şube Müdürlükleri kurmuştur. Bakanlık, olay yeri inceleme ve parmak izi teknolojileri ve teknikleri konusunda eğitim programları düzenlemiştir. Europol'e üyelik hazırlıkları çerçevesinde, Bakanlık tarafından bir ulusal irtibat görevlisi atanmıştır.

Mayıs 2001'de, Genelkurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri ve Dışişleri Bakanlığı temsilcilerinin katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantı neticesinde, her bir kurum içinde bir irtibat görevlisi atanmış ve sınır yönetimi alanında bir erken uyarı sistemi kurulmuştur.

İşlevsel yapıların etkinliğinin artırılması amacıyla, polis işbirliği alanında bir idari yeniden yapılandırma gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, 81 ildeki Jandarma Komutanlıklarında kaçakçılık ve organize suçlarla mücadele birimleri kurulmuştur.

Adalet Bakanlığı, Mayıs 2001'de yeniden yapılandırılmıştır. AB ile ilişkilerin koordinasyonu, AB Genel Müdürlüğüne verilmiştir. Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü ile Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı da kurulmuştur. Hapishanelerle ilgili birim, Ceza ve Tutukevleri Genel Müdürlüğüne dönüştürülmüştür.

Bakanlık, Ulusal Yargı Ağı Projesi adı altında, 2004 yılı itibarıyla ülkedeki tüm mahkemeleri ve hapishaneleri ve birçok bakanlık birimini birbirine bağlamayı amaçlayan önemli bir bilgi teknolojisi projesine girişmiştir.

Temmuz 2001'de, AB uzmanlarının adalet ve içişleri alanına ilişkin raporu, Türk makamlarının işbirliği ile tamamlanmıştır. Bu rapor, adalet ve içişleri alanında gelecekte yapılacak reformların ve yardım programlarının şekillendirilmesinde kullanılacak bir dizi sonuç ve öneri içermektedir.

Genel değerlendirme

Genel olarak, Türkiye, adalet ve içişleri alanında müktesebata uyum sürecini başlatmıştır.

Verilerin korunması alanında, Türkiye tarafından 28 Ocak 1981 tarihinde imzalanan ve Avrupa Konseyinin 1981 tarihli Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulmasıyla İlgili Olarak Bireylerin Korunması Sözleşmesinin onaylanması da dahil olmak üzere, hiçbir gelişme sağlanmamıştır.

Vize politikası konusunda, özellikle Ortak Konsolosluk Talimatları ve ilgili AT tüzükleri dahil olmak üzere, müktesebatla tedrici uyumlaştırma adımları atılmaktadır. Fakat, kesin hedefler ve takvimlere yönelik göstergeler mevcut değildir. Bugüne kadar ki somut sonuçlar, pasaport çıkartılması ve giriş ve çıkış noktalarında optik okuyucular kurulmasıyla ilgili bulunmaktadır.

Dış sınırlara ve Schengen Anlaşmasına uyum hazırlıklarına ilişkin olarak, sınır yönetiminin güçlendirilmesi çabaları devam etmelidir. Özel olarak sınır kontrollerinden sorumlu ve askeri

olmayan profesyonel bir birimin kurulması konusu ele alınmalıdır. Türk sınırlarının etkili kontrol ve yönetimi ve teknik donanımın iyileştirilmesi için bir stratejinin kabul edilmesi önem arz etmektedir. Sınırların korunması konusunda yetkili çeşitli birimlerin idari kapasitesinin artırılması için, özellikle kara, deniz ve hava sınırlarındaki sınır polislerine yönelik olarak, dil eğitimini de içeren eğitim verilmesine özel önem verilmelidir.

Göç konusunda, Türkiye tarafından imzalanan yeniden kabul anlaşmalarının muhtemel uygulama alanı, içeriği ve zamanlaması hususlarının açıklığa kavuşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye'nin transit bir ülke olduğu dikkate alınarak, Temmuz 2001'de AB'nin Türkiye'ye sunduğu öneriler çerçevesinde, transit geçiş konularında AB ile işbirliği tedbirlerinin kabul edilmesi, göç sorununun hafifletilmesinde önemli bir adım olabilecektir. Öncelikli olarak, Türkiye'nin, yasa dışı göç ve insan kaçakçılığı ile mücadele konusundaki kapasitesini güçlendirmeye ihtiyacı bulunmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye ile AB arasında bir yeniden kabul anlaşması akdedilmesi doğru yönde bir adım olacaktır.

Türkiye'nin 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne Dair BM Sözleşmesindeki coğrafi çekincesini kaldırmayı istemesi, iltica alanında kaydedilmiş olumlu bir gelişmedir. Buna bağlı şartlar, detaylı tartışmayı gerektiren bir takım sorunları gündeme getirmektedir. İltica alanındaki mevcut yasal düzenlemeler ve uygulamalarla ilgili ciddi endişeler bulunmaktadır. Başlıcaları şunlardır: İltica talebinde bulunan ve Avrupalı olmayanların akıbeti, iltica taleplerinin kayıt altına alınmasıyla ilgili zaman sınırlamaları, davalarının sonuçlandırılmasını bekleyen mültecilerin durumu, iltica talebi reddedilenlerin temyiz haklarına ilişkin yetersizlikler. Atılması gereken önemli bir adım, bağımsız bir iltica temyiz kurulunun kurulmasıdır.

Türkiye'den, gözaltında tutulan yasa dışı göçmenler arasından, iltica talep edenlerin tespitine yönelik ülke çapında bir izleme mekanizmasının kurulması talep edilmektedir.

Uygun kaynak tahsisi de dahil olmak üzere, kabul merkezlerinin kurulmasına ve yönetimine öncelik verilmelidir.

Mültecilere yerel halkın konutlarında barınma imkanı sağlanmasına yönelik mevcut uygulamanın, bu alanda çalışan uluslararası uzmanlar tarafından onaylanması kayda değer bir husustur. Ev sahibi ailelere yerel makamların mali desteğini gerekli kılan bu uygulamanın, değişik suç türlerine maruz bırakan kalabalık mülteci merkezlerine yerleştirmekten daha güvenli olduğu düşünülmektedir.

Örgütlü suçlarla, dolandırıcılık ve yolsuzlukla mücadele ile ilgili olarak, kara parayı her tür suç eyleminden elde edilen gelir olarak tanımlayan Avrupa Konseyinin 1990 tarihli Suçtan Kaynaklanan Gelirlerin, Araştırılması, Ele Geçirilmesi ve Zoralımına İlişkin Sözleşmesinin onaylanmasına yönelik gerekli usuli işlemler hızlandırılmalıdır. Aynı husus, 1999 tarihli Yolsuzluk Hakkında Medeni Hukuk Sözleşmesi ve Yolsuzluk Hakkında Ceza Hukuku Sözleşmesi için de geçerlidir. Türkiye, 2000 yılında onaylanan OECD'nin 1997 tarihli Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Rüşvet Verilmesiyle Mücadele Sözleşmesinin uygulanmasına yönelik yasal düzenlemeler yapmalıdır. Avrupa Topluluğunun mali çıkarlarının korunması alanındaki müktesebata uyuma başlamak için, Türkiye öncelikle mevzuatını 1995 tarihli Avrupa Topluluğunun Mali Çıkarlarının Korunması Sözleşmesi ve Protokolleri ile uyumlaştırmalıdır.

Uyuşturucu alanında, stratejik konumu itibarıyla, Türkiye'nin üretici ülkeler ile tüketici ülkeler arasında transit geçilen bir rota üzerinde olması ve Balkanlar, Kuzey Karadeniz ve Doğu Akdeniz rotalarının kesişiminde yer alması, uyuşturucu trafiğini kaygı verici bir konu

haline getirmektedir. Uyuşturucuyla mücadelede uluslararası işbirliği teşvik edilmelidir. Nisan 2001 tarihinden itibaren yasal dayanağı bulunan 1961 tarihli Narkotik Maddelerle İlgili Tek Sözleşmeyi Değiştiren 1972 Tarihli Protokole katılım sağlanmalıdır. 1995 tarihli Narkotik ve Psikotrop Maddelerin Yasa Dışı Kaçakçılığına Karşı BM Viyana Sözleşmesinin 17'nci Maddesini Uygulayan 1995 tarihli Deniz Yoluyla Yasa Dışı Kaçakçılığa Dair Avrupa Konseyi Anlaşmasına Türkiye'nin katılımı teşvik edilmektedir.

Uyuşturucu ile ilgili konularda bir "mini-Dublin Grubu" kurulması önerilmektedir. Türkiye'den, 2000-2004 AB Uyuşturucu Stratejisi ile uyumlu bir ulusal uyuşturucu stratejisi geliştirmesi talep edilmektedir. Bir Ulusal Uyuşturucu Koordinatörü atanması düşünülmelidir. Uyuşturucu ile mücadelenin önceliğini vurgulamak amacıyla ilgili kolluk kuvvetleri arasında bilinçlendirme kampanyası düzenlenmesi öngörülmelidir.

Kara paranın aklanması konusunda, Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine Dair 1996 tarihli Kanunun gözden geçirilmesi süreci etkili bir biçimde sürdürülmelidir. Bu süreç, diğer hedeflerin yanında, AB müktesebatına uygun olarak, kara para aklama suçlarının tanımının kapsamını genişletmeyi ve yine müktesebata uyum amacıyla, kara paranın aklanmasında mali sistemin kullanılmasını önlemeyi amaçlamalıdır.

Polis işbirliği alanında, İçişleri Bakanlığı koordinasyonunda devam eden çabalar hızlandırılmalıdır. Bu çabalar, Europol'e ve Schengen Bilgi Sistemine (SIS) tam katılım sağlanması ve Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanununun müktesebat çerçevesinde gözden geçirilmesi amacına yöneliktir. İçişleri Bakanlığı bünyesinde, Dış İlişkiler ve AB Koordinasyon Genel Müdürlüğü kurulması, Bakanlığın idari kapasitesinin güçlendirilmesi bağlamında diğer bir olumlu adım olacaktır.

Hukuki ve cezai konularda adli işbirliği ile ilgili olarak, Türkiye, Medeni Kanun, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, Ceza Kanunu ve Ceza Usulü Muhakemeleri Kanununun ve ilgili kanun ve düzenlemelerin yasalaşması çalışmalarına hız vermelidir. Adalet Bakanlığının idari kapasitesinin güçlendirilmesiyle kazanılan ivme muhafaza edilmelidir. Adalet Akademisinin ve İstinaf Mahkemesinin kurulması hızlandırılmalıdır. Yargının modernizasyonu hedefine ulaşılabilmesi için, hakimlerin bağımsızlığı ve tarafsızlığının (dernek kurma ve derneğe üye olma önündeki engellerin kaldırılması dahil) güçlendirilmesine, hakim ve savcılarının sayısının artırılmasına, çocuk mahkemelerinin sayısının artırılmasına ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yetkisinin gözden geçirilmesine ilişkin ek tedbirler alınması öngörülmelidir.

Bölüm 25: Gümrük Birliği

Bir önceki İlerleme Raporundan bu yana gümrükler alanında bazı gelişmeler kaydedilmiştir.

Türkiye, 2/95 sayılı OKK'da tanımlanan "hassas mallar"da Ocak 2001'den itibaren Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulamaktadır.

Yeni Gümrük Kanunu, hemen hemen tamamıyla AB müktesebatıyla uyumludur. Bununla birlikte, özellikle serbest bölgeler ve ekonomik etkili gümrük işlemleri konularında, uygulamada bazı küçük farklılıklar bulunmaktadır.

Gümrük Kanunu dışında kalan diğer ilgili mevzuatta uyum sağlanmamıştır. Bu sebeple, taklit mallar, kültürel mallar ve Dünya Gümrük Teşkilatı (DGT)'nin gümrük konvansiyonlarında yer alan ilke ve hükümlere ilişkin olarak gelişme olmamıştır.

İdari kapasite açısından bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türk yetkilileri, gümrük memurlarının gümrük mevzuatı alanında eğitim ihtiyacı bulunduğunu tespit etmiş ve geçtiğimiz yıl içinde 2 500 gümrük memuru ve 12 000 iktisadi operatör eğitilmiştir.

Gümrük bürolarının sayısı 250'den 136'ya düşürülmüştür. Elektronik ortamda gerçekleştirilen işlemlerin sayısı artmış ve şu anda ithalat ve ihracat açısından % 90 seviyesinin üzerine çıkmıştır. Gümrük laboratuvarlarının alt yapısının iyileştirilmesine ilişkin bir program devam etmektedir.

Genel değerlendirme

Gümrük birliğinin oluşturulmasına ilişkin Karar (1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı), Türkiye'nin ticaret ve gümrük politikalarını Topluluğun ilgili politikaları ile uyumlaştırmasını gerektirmektedir. Hassas mallarda OGT hadlerinin uygulanmaya başlanması ile birlikte, Türkiye OGT'ye uyumu hemen hemen tamamlamıştır. Buna ek olarak, Türk gümrük mevzuatı Topluluğun gümrük mevzuatı ile büyük ölçüde uyumludur.

Türkiye'nin, serbest bölgeler ve ekonomik etkili gümrük işlemlerine ilişkin hükümleri fiili olarak uygulamaya geçirmesi beklenmektedir.

Tek İdari Belge uygulanmasına ilişkin hazırlık çalışmaları sürdürülmektedir.

Gümrükler, ticaret ve dış ilişkiler konularından sorumlu birimler arasında, anılan konulardaki mevzuatın uyumlaştırılması ve uygulanmasının temini gerekmektedir. Dolayısıyla, taklit mallar, kültürel mallar ve uyuşturucu yapımında kullanılan maddeler gibi Gümrük Kanunu dışında kalan gümrük mevzuatı alanında çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Özellikle malların menşesine ilişkin onay konusunda, Toplulukla işbirliği eksikliğinden kaynaklanan sorunlar mevcudiyetini sürdürmektedir. Söz konusu işbirliği eksikliği sonucunda, Avrupa Komisyonu tarafından Aralık 2000'de ithalatçılar için ton balığının menşesine ilişkin bir Bildirim yayımlamıştır. Aynı sorun İlk Derece Mahkemesi tarafından da vurgulanmıştır (Türk televizyon setlerine ilişkin 10 Mayıs 2001 tarihli Karar).

AB müktesebatının uygulanmasına ilişkin idari kapasite ve uygulama kapasitesinin geliştirilmesi açısından, Türkiye, özellikle sınır yönetiminin iyileştirilmesi ve idaredeki usulsüzlük ve yolsuzluklar ile mücadeleye ilişkin çabalarını sürdürmelidir. Türkiye, ayrıca, sınırlardaki bekleme süreleri ve gümrükte hile ve ekonomik suçlara ilişkin çalışmalarını sürdürmeli ve diğer uygulama birimleri ile işbirliğini güçlendirmelidir.

Bölüm 26: Dış İlişkiler

Gümrük birliğinden kaynaklanan yükümlülükler çerçevesinde ve taraflar arasında ticaret sapmasının önlenmesi amacıyla, Türkiye'nin ticaret politikası AT'nin Ortak Ticaret Politikası ile büyük ölçüde uyumlaştırılmıştır. Bu uyum, serbest ticaret anlaşmaları ve otonom rejimleri içeren AT'nin tercihli ticaret rejimlerinin, 1996 yılından itibaren beş yıllık bir dönemde Türkiye tarafından üstlenilmesini de içermektedir. Türkiye ile AT arasında, anılan konulara ilişkin danışma mekanizması geliştirilmiştir.

Üçüncü ülkelerle ikili anlaşmalara ilişkin olarak, Türkiye; Tunus, Fas, Mısır, Filistin Yönetimi, Hırvatistan ve Faroe Adaları ile serbest ticaret anlaşması müzakereleri sürdürmektedir. Fas ile üç, Hırvatistan ile iki müzakere turu gerçekleştirilmiştir. Malta,

Ürdün, Meksika, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Bosna-Hersek ile anlaşmalar akdedilmesi amacıyla girişimlerde bulunulmuştur.

Rapor döneminde, Türkiye'nin AT'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemini aşamalı olarak üstlenmesine ilişkin görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Türkiye ile Kıbrıs arasında bir serbest ticaret anlaşması imzalanmasına ilişkin herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. GATS konusunda gelişme olmamıştır.

Türkiye, özellikle yeni Tur için, DTÖ'deki pozisyonuna ve politikalarına ilişkin koordinasyonu sürdürmüştür.

Kalkınma yardımı ve insani yardım çerçevesinde, DİE'ye göre, Türkiye, geçtiğimiz yıl içinde, 65 gelişmekte olan ülkeye 28 milyon Euro hibe ve piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan 15 civarında ülkeye 3 milyon Euro olmak üzere, toplam 243 milyon Euro tutarında yardım sağlamıştır.

Kalkınma yardımı ve insani yardım alanında, Türkiye insani yardım sağlayarak uluslararası istikrara katkıda bulunmuştur. 2000 yılında, Kızılay vasıtasıyla 1.3 milyon Euro tutarında acil dış yardım sağlanmıştır.

Genel değerlendirme

Genel olarak, dış ticaret politikası alanında Türkiye ile AT arasında büyük bir uyum bulunmaktadır.

DTÖ açısından, Türkiye, Bilişim Teknolojileri Anlaşmasına taraf olup, Kamu Alımları ve Sivil Havacılık Anlaşmalarına da gözlemci statüsünde katılım sağlamaktadır. Özellikle yeni Tur için gerçekleştirilen hazırlık çalışmalarında, DTÖ'de, Türkiye AB politikaları ve pozisyonunu desteklemektedir.

Üçüncü ülkelerle serbest ticaret anlaşması imzalanması hususunda ise, Türkiye bugüne kadar, EFTA Ülkeleri, İsrail, Macaristan, Romanya, Litvanya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Letonya, Bulgaristan, Polonya ve Makedon Cumhuriyeti ile serbest ticaret anlaşmaları akdetmiştir. Türkiye, AB'yi üçüncü ülkelerle imzalanacak anlaşmalara ilişkin müzakereler hakkında bilgilendirmeyi sürdürmelidir. Komisyon, üçüncü ülkeleri, Türkiye ile bahse konu serbest ticaret anlaşmalarını akdetmeleri için teşvik etmek amacıyla girişimlerde bulunmaya devam edecektir.

Türkiye, ihracat kredileri alanında mevzuatını, AB müktesebatı ile uyumlu hale getirmelidir.

İdari kapasite açısından, Türk ticaret politikası esas itibarıyla Dış Ticaret Müsteşarlığınca uygulanmaktadır. Fiziki kontroller, Bölge Müdürlüklerindeki Dış Ticaret Müfettişleri tarafından yapılmaktadır. Gümrük hizmetlerinin yerine getirilmesine ilişkin idari kapasite, Gümrük Birliği ile ilgili Bölümde (Bölüm 25: Gümrük Birliği) anlatılmıştır.

Türkiye'nin Avrupa Kalkınma Fonuna gelecekte yapacağı mali katkılar açısından, milli bütçe organizasyonunun ve AB bütçesine aktarılacak fonların idaresi konuları Bölüm 29: Mali ve Bütçesel Hükümler kısmında ele alınmıştır.

Bölüm 27: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası

Önceki İlerleme Raporundan bu yana, Türkiye, dış politikasını Avrupa Birliği'nin dış politikası ile uyumlaştırmaya devam etmiştir.

Güçlendirilmiş siyasi diyaloga ilişkin son gelişmeler konusunda, AB-Türkiye İlişkileri Bölümünün A.b kısmına bakınız.

Türkiye, düzenli olarak AB'nin beyan ve bildirimleri ve Birliğin ortak eylem ve ortak tutumları doğrultusunda hareket etmiştir. Ekim 2000'den beri, Türkiye, 3 adedi Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ile ilgili olmak üzere, 8 adet AB ortak tutumu yönünde hareket etmiştir.

Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası alanında (AGSP), Türkiye, AB ile AB+15 formatıyla (AB üyesi olmayan NATO üyesi Avrupa ülkeleri ve AB adayı ülkeler) ve AB+6 formatıyla (AB üyesi olmayan NATO üyesi Avrupa ülkeleri) aktif olarak değişim programlarına katılmıştır. Bununla birlikte, Türkiye ile özellikle "Petersburg yükümlülüklerini" Acil Müdahale Gücü ile gerçekleştirmek için NATO imkanlarından faydalanma ile ilgili Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası konusunda, henüz bir anlaşmaya varmak mümkün olmamıştır.

Türkiye, Eylül 2001'de olağanüstü toplanan Avrupa Zirvesinin teröre karşı mücadele konusunda vardığı sonuçlara tam desteğini açıklamıştır. TBMM, askeri imkanların kullanılabilmesi için Karar almıştır.

Son İlerleme Raporundan bu yana, Türkiye ile Yunanistan arasındaki ikili ilişkiler önemli ölçüde ilerlemiştir. Bu durum, her iki tarafın Ege Denizinde yaptıkları askeri tatbikatlardan birbirlerini haberdar etmeleri kararı ve ortak sınırların kara mayınlarından temizlenmesi kararı gibi güven tesis edici bir dizi önlemlerin alınması ile sonuçlanmıştır. Dışişleri Bakanlıkları arasında direkt telefon hattı kurulmuş ve bir deniz ve hava taşımacılık komitesi oluşturulmuştur. Deprem ve yangın gibi doğal afetler ve sağlık konularında işbirliği güçlendirilmiştir.

Bir Türk-Yunan AB Komitesi gümrükler, maliye, adalet ve tarım gibi alanlarda görüş alışverişinde bulunmuştur. Mayıs 2001'de Marmaris'te gerçekleştirilen 3'üncü Türk-Yunan Turizm Forumu gibi, halk düzeyinde bir dizi girişimde de bulunulmuştur.

Diğer komşu ülkeler ile olan ilişkiler daha da derinleştirilmiştir. Suriye ile olan ilişkiler, bölgesel işbirliği seviyesindeki girişimler ile geliştirilmiştir. Türkiye-Suriye sınır bölgelerinin bir kısmının kara mayınlarından temizlenmesi için adımlar atılmaya başlanmıştır. Bir Türk Büyükelçisinin artık Bağdat'da sürekli olarak bulunması neticesinde, Irak ile olan ilişkilerde de gelişme kaydedilmiştir. Türkiye'nin Ermenistan sınırı hâlâ kapalıdır. Gayri resmi "Türk-Ermeni Uzlaştırma Komisyonu" ekonomi, turizm, kültür, eğitim, araştırma, çevre ve kitle iletişim araçları konusunda diyalogun ve karşılıklı anlayışın geliştirilmesi amacıyla oluşturulmuştur.

Türkiye önemli bir bölgesel rol oynamaya devam etmektedir. Türkiye, 2001 yılında dönem başkanı olduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyini, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Grubunu ve aralarında Mısır, Nijerya, Pakistan ve Malezya'nın da bulunduğu 8 Müslüman Ülkesinden oluşan D-8 Grubunu aktif olarak desteklemektedir. Türkiye, Balkanlardaki barışı koruma operasyonlarına önemli katkıda bulunmuş, ayrıca bütün ana aktörler ile sık sık ikili

temaslarda bulunmak suretiyle, Ortadoğu barış sürecinde barışın sağlanmasına da önemli katkıda bulunmuştur.

Genel değerlendirme

Genel olarak Türkiye'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) alanındaki müktesebat uyumu ileri aşamadır, dış politika ve güvenlik politikası ile ilgili konularda işbirliği oldukça gelişmiştir.

Bununla birlikte, örneğin çatışmaların önlenmesi ve barışı koruma operasyonlarında, AB'nin NATO imkanlarından faydalanması konusundaki (AGSP) ayrılıklar devam etmektedir.

Türkiye bölgesindeki (Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu) istikrar ve güvenliğin artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır ve bu yönde bir dizi girişimde bulunmaktadır. Türkiye, kriz yönetim operasyonlarında etkili bir rol oynamaya devam etmektedir.

ODGP alanındaki hükümlerin uygulanmasına yönelik idari kapasite konusunda, Türkiye uzman ve yeterli sayıda personeli bulunan ve iyi işleyen bir Dışişleri Bakanlığına sahiptir. Bu bakanlık, AB'nin ODGP kapsamında aday ülkeler ile iletişimde kullandığı "Ortak Muhabirler Ağı" bilgi sistemine bağlıdır.

Bölüm 28: Mali Kontrol

Bu konudaki ilerlemeler sınırlıdır.

Kamu İç Mali Kontrolü (PIFC) alanında oldukça sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Bununla birlikte hükümet, mevcut mali yönetim ve kontrol sistemlerindeki zayıflık ve yetersizlikleri belirlemiştir. Ulusal Programda, mevcut Türk sisteminin, iç kontrol ve iç denetim konularında uluslararası kabul görmüş ve AB'ye uygun kavram ve tanımları içerecek şekilde değiştirilmesi öngörülmektedir.

Genel değerlendirme

Türk Kamu İç Mali Kontrol Sistemi (PIFC), kavram ve uygulamanın uyumu açısından eksik ve yasal çerçeve açısından yetersiz olup sağlam mali yönetim, şeffaflık, kamu kredibilitesi ve performans yönetimi gibi konularda uluslararası kabul görmüş prensipleri düzenli olarak takip etmemektedir. Sonuç olarak, Kamu İç Mali Kontrol Sisteminin mevcut uygulaması kaçakçılığı, yolsuzluğu ve/veya diğer ciddi kanunsuzlukları önleyici nitelikte değildir.

Değinilmesi gereken en önemli noktalar: kamu harcamalarının çoğunun (bazı riskli olanlarında dahil) kontrol ve denetim dışında kalması, bu alandaki temel aktörler arasında kontrol ve denetime ilişkin sorumlulukların açıklığa kavuşturulmamış olması, çağdaş Kamu İç Mali Denetimine ilişkin uyumlu bir hükümet yaklaşımının bulunmaması, Kamu İç Mali Denetim Sistemine ilişkin bir kanun bulunmaması ve Kamu İç Denetim mesleğinin Türkiye'de yer almamasıdır.

İç ve dış mali kontrole ilişkin rol ve sorumluluklar sağlıklı olarak belirlenmemiştir. Değişik kamu kurum ve kuruluşlarınca oluşturulmuş iç denetim birimlerinin sayısı 129 olarak bildirilmektedir. Bu birimlerin işlevlerinin kesin olarak belirlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye'nin kontrol yöntemlerini tanımlaması ve Mali Müfettişler Kurulunun Uluslararası

Denetim Enstitüsü standartlarına uygun bir şekilde faaliyette bulunmasını temin etmesi gerekmektedir.

Mevcut yapıda, aynı faaliyet birden fazla denetime tabi tutulmakta veya bazı konular denetim dışında kalmaktadır. İdari yapıda, özellikle iç ve dış denetim faaliyetleri açısından, yapı içerisinde mali yönetim ve kontrol fonksiyonları arasında yeterince netlik bulunmamaktadır.

Örneğin, hem Maliye Bakanlığı hem de Sayıştay (Türkiye'nin en üst mali denetim organı) tarafından kapsamlı ex ante denetimler yapılmaktadır. Maliye Bakanlığı'nın ex ante denetim fonksiyonu, taahhütler ve tahakkuklar ile sınırlı kalırken, tahakkuklar da dahil olmak üzere bütün mali kararlar ex ante Sayıştay denetimine tabi tutulmaktadır. Buna ilaveten bu denetimler, harcama işlemlerinin düzenliliği ve yasallığına yoğunlaşmaktadır. Türkiye, iç denetimi Maliye Bakanlığı bünyesinde oluşturulacak merkezi bir birim tarafından yerine getirecek şekilde durumunu yeniden değerlendirmelidir.

Hükümetin mali ve bütçesel politikalarını etkileyen tüm bütçe harcamaları ile bütçe dışı harcamalar ex ante denetim ve iç denetime tabi tutulmalıdır. Bütçe dışı fonların mevcudiyeti, birçok önemli alandaki hükümet harcamalarının kontrolsüzlüğüne veya tüm kamu sektörünün kontrol ve denetiminde büyük bir uyumsuzluğa neden olmaktadır. Bu durum, bütünsel mali kontrol ve iç denetim yaklaşımından yoksun pek çok denetim kurumunun varlığı olarak değerlendirilmektedir.

Sayıştay, ex ante denetimin bir sonucu olarak, bütçe harcamalarına ilişkin dış denetim görevlerini yerine getirememekte ve bu durum anılan kurumun ex post dış denetim fonksiyon ve yükümlülükleriyle çelişmektedir. Sayıştay, ex ante denetimin fonksiyonunu devretmeli ve sistem bazlı ve hükümetin bütçe harcama birimlerinde oluşturulan Kamu İç Mali Kontrol Sisteminin performans denetimine yoğunlaşmalıdır. Sayıştay ayrıca, ilgili bakanlıklar ve Meclis ile birlikte uygun raporlama ve izleme prosedürlerindeki denetim faaliyetinin artırılmasına ilişkin stratejiler geliştirmelidir.

Kontrol ve denetim yöntemleri arasında eşgüdümü sağlamak amacıyla Maliye Bakanlığı bünyesinde bir Merkezi Uyumlaştırma Birimi kurulmalıdır. Bu birim, tüm kamu harcama sektörleri için denetim rehberi ve yöntemleri ile mali yönetim ve kontrol rehberleri hazırlamaktan sorumlu olacaktır. Bu birim ayrıca, tavsiyelerinin düzgün bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını kontrol etme yetkisine sahip olacaktır.

AT'nin mali çıkarlarının korunmasının sağlanması çerçevesinde Türkiye, ilgili AT kurumlarının nokta kontroller yürütmesine imkan tanıyacak müktesebatı üstlenmeli ve yeterli idari kapasiteyi geliştirmelidir. Bu husus, Türkiye'deki kanun uygulayıcı birimlerin ve yargı organlarının AT mali çıkarlarının tehlikede olduğu durumları tespitine ilişkin kapasitelerinin de geliştirilmesini içermektedir.

Genel olarak, artık hükümetin uygun bir yasal zemin oluşturulmasına yönelik olarak Ulusal Programda açıklanan hususlara ilişkin Politika Dokümanının hazırlanmasına ve bu çerçevede sürdürülen çalışmalara yoğunlaşması gerekmektedir. Bu yasal çerçeve, AT'nin taleplerine cevap veren bir mali kontrol yapısının oluşturulmasına temel teşkil edecektir.

Bölüm 29: Mali ve Bütçesel Hükümler

Bu konuda, özellikle genel bütçe açısından geçtiğimiz yıl içerisinde olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

2000 yılında 25 bütçe ve 2 bütçe dışı fonun kapatılmasının ardından 21 Şubat 2001 tarihinde kabul edilen Kanunla 21 bütçe ve 4 bütçe dışı fon da kaldırılmıştır.

19 Haziran 2001 tarihinde kabul edilen Kanun ile, bütçe fonların sayısı bire (Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu-DFİF), bütçe dışı fonların sayısı ise beşe (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Savunma Sanayi Destekleme Fonu, Tanıtma Fonu, Tasarruf Mevduatı ve Sigorta Fonu ve Özelleştirme Fonu) indirilmiştir. (DFİF'in Dünya Bankası ödünçlerinden sürdürülmesine ihtiyaç vardır. Bunun yanı sıra yeni bütçesel fon kurulmaması konusunda hükümetin sağlam bir taahhüdü vardır). 2001 yılının ilk yarısında hâlâ 2600'den fazla olan ve mahalli kuruluşlarca bütçe ödeneklerine ek olarak kullanılan döner sermayeli fonların sayısı, yıl sonuna kadar yarı yarıya azaltılacaktır.

Hükümet, ayrıca, kamu sektörü için borçlanma kural ve sınırlarını açık bir şekilde tanımlayan ve Hazine'nin borç verme ve borç garanti işlemlerini bütçeye dahil eden, kamu maliyesi ve borç yönetimine ilişkin bir yasayı çıkarmayı taahhüt etmiştir.

Hazine, Garantili Borçlar ve ihraç edilen garantilere ilişkin gerçekleşmiş ve öngörülmuş ödemelerle ilgili konsolide tablolar hazırlamıştır. 2001 yılı bütçesinin D Eki çerçevesinde gerçekleşen teminatlardaki tavan uygulaması cari mali yıl süresince teminatlardan yararlanan kategorilere (KİT'ler, fonlar, vb.) de genişletilebilecektir. Ayrıca, bütçede kamu yatırım programına dahil edilecek yeni projelere sınırlamalar getirilmiştir.

Kaynaklar açısından bir gelişme bildirilmemiştir.

Genel değerlendirme

Türkiye'de bütçe uygulamaları pek çok açıdan AT genelinde uygulanan standartlarla tutarlı değildir. Döner sermaye ve bütçe dışı fonların kapsamadığı Genel Bütçe Meclise sunulmuştur. Bütçe dışı operasyonlarla özel olarak yürütülen çok sayıda döner sermayeli fon ve kurum bulunmaktadır. Döner sermaye ve bütçe dışı fonlar standart bütçe sınıflandırılmasını izlememektedir.

Ancak, mevcut durumda ilerleme kaydedilmiştir. Bütçe konsolide edilmekte ve hükümet Dünya Bankası ile birlikte hazırlanan Kamu Harcamaları ve Kurumsal Gözden Geçirmede yer alan tavsiyeler ışığında kapsamlı bir kamu sektörü reform programı geliştirmiştir. Bu çalışmalara devam edilmelidir.

Daha etkin harcama kontrol mekanizmaları geliştirilmektedir. Hükümetin, kamu birimlerindeki harcamaların daha iyi izlenmesine olanak tanıyan bilgisayarlı muhasebe sistemi uygulamasını tamamlanması gerekmektedir. Uluslararası standartlara uygun yeni bütçe sınıflandırması tamamlanmış olup, bu sınıflandırma 2002 yılı bütçesi için 6 pilot bütçe kuruluşunda uygulanacaktır.

Mali yönetim sorumlulukları her biri ayrı bir bakan tarafından yönetilen birçok birime dağıtılmıştır. Sonuç olarak, genel bütçenin sahibi net bir şekilde belirlenmemektedir. Buna ilaveten, bütçenin hazırlama sürecinde, bütçe büyüklüklerinin tespitinde daha gerçekçi davranmak gerekmektedir. Bütçe kapsamının genişletilmesi doğrultusunda, yukarıda da belirtildiği üzere, devam eden reform çalışmalarında öncelik verilen alanlar, bütçe ve muhasebe standartlarının şeffaflığının ve bütçe sürecine ilişkin oluşturan politikaların kapasitesinin geliştirilmesini kapsamaktadır.

Kaynakların artırılması ve idari altyapının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu güne kadar kaynaklara ilişkin olarak Türk mali sisteminin AT gereklerine uyumunu sağlamak için yeterli planlama yapılamamıştır. KDV ve GSMH'nin doğru bir şekilde hesaplanması ve idari yapının daha modern hale getirilmesi için ilave uyum gerekmektedir. AT kofinansmanın bulunduğu alanlarda idari yapının geliştirilmesi gerekmektedir.

3.2 Genel değerlendirme²⁹

Türkiye'nin Topluluk *müktesebatına* uyumu, gümrük birliğinin kapsadığı alanlarda daha çok ilerlemiştir. Son İlerleme Raporundan bu yana bu alanlarda daha fazla uyum sağlanmıştır. Buna ek olarak, Merkez Bankası da dahil olmak üzere bankacılık alanında ve telekomünikasyon, enerji ve tarım gibi sektörlerle ilgili konularda önemli mevzuat kabul edilmiştir. Ancak, bazı durumlarda, yeni kabul edilen mevzuat, müktesebattan büyük oranda sapmıştır (kozmetik, görsel-işitsel politika, sosyal politika). Türk mevzuatı ile *müktesebat* arasındaki temel uyumsuzluklar devam etmektedir. *Müktesebatı* uygulamak için idari kapasitenin güçlendirilmesi konusunda kaydedilen ilerleme sınırlı kalmıştır.

İç pazar konusunda, *malların serbest dolaşımı* ile ilgili standartları da içeren çeşitli mevzuat uyumları gerçekleştirilmiştir. Teknik mevzuat için çerçevenin kabulü özel önem arz etmektedir. Bir çok alanda daha fazla adım atılması gerekmektedir. Kamu ihaleleri konusundaki mevcut rejim *müktesebat* ile uyumlu değildir. *Kişilerin serbest dolaşımı* alanında hiç bir gelişme kaydedilmemiştir. *Sermayenin serbest dolaşımı* konusunda, değişik sektörlerdeki yabancı yatırımlar üzerindeki kısıtlamalar devam etmektedir. Mali olmayan (non-financial) hizmetler alanında mevzuat uyumu sağlanması için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Kara paranın aklanması konusundaki mevzuatın uygulanmasına büyük önem verilmelidir. *Şirketler hukuku* alanında, yeni bir ticaret kanunu hazırlanması konusunda herhangi bir gelişme olmamıştır. Fikri haklar alanında *müktesebat* ile paralel mevzuat uyumunu gerçekleştirmek için önemli adımlar atılmıştır. Fikri hakların korunması alanında özel mahkemeler kurulmuş olup, bu alandaki uygulama kapasitesinin güçlendirilmesi gerekmektedir. *Rekabet politikası* alanında, anti-tröst hükümlerinin uygulaması yeterli olmaktadır. Türkiye'nin devlet yardımları politikası müktesebat ile uyumlu değildir. Yeni yasaya rağmen, alkol ve tütün üzerindeki tekel konusu ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir.

Türkiye, *tarım* sektöründe önemli bir reforma başlamıştır. Ancak, yeni doğrudan gelir desteği politikasının temel özelliklerinden bazıları, AB'de şu anda geçerli yaklaşımlardan farklılık göstermektedir. Türkiye, ülke genelinde arazi kaydının yapılması gibi bir çok temel mekanizmayı oluşturamamıştır. Türkiye veterinerlik ve bitki sağlığı sektörlerindeki AT mevzuatının üstlenilmesi, uygulanması ve yürütülmesi konusuna odaklanmalıdır.

Balıkçılık konusunda ise, Ortak Balıkçılık Politikası ile uyum yönünde herhangi bir gelişme olmamıştır. Modernleştirilmiş bir filo kayıt sistemi kurulması gerekmektedir.

Ulaştırma politikası konusunda, Türkiye Topluluk ulaştırma *müktesebatının* kabulü için gerekli mevzuat çalışmalarını hızlandırmalıdır. Tüm alt sektörlerde, ilgili mevzuatı uygulamak ve yürütmek için idari kapasite geliştirilmelidir.

²⁹ “Bakınız “Genişlemeyi başarıya dönüştürme: Her aday ülkenin katılıma yönelik kaydettiği ilerlemeye ilişkin Avrupa Komisyonu Strateji Belge ve Raporu”, COM (2001) 700.

Vergilendirme konusunda, özellikle KDV sisteminde uygulanan oranların yaklaştırılması konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmesi gerekmektedir.

Bir çok alanda, Türkiye'nin *istatistiksel* alt yapısı hâlâ AB'nin altyapısından çok farklıdır. Herhangi bir somut gelişme olmamıştır.

Sosyal politika ve istihdam konusunda bazı adımlar atılmıştır ancak bunların tamamı müktesebat ile uyumlu değildir. Örneğin, Ekonomik ve Sosyal Konsey hakkındaki yeni kanun, gerçek bir sosyal diyalog ortamının oluşturulması konusunda başarısız olmuştur. Türk mevzuatı AT mevzuatından farklı olmaya devam etmiştir. *Enerji* ile ilgili olarak, elektrik ve doğal gaz sektörlerinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu yıl çıkarılan iki önemli kanun Türkiye'de iç enerji piyasasının hazırlanması konusunda çok önemli adımlardır.

Telekomünikasyon sektöründe, yeni düzenleyici çerçeve, evrensel hizmetler ve veri koruma gibi konularda, müktesebat ile uyumlu hale getirilmelidir.

Bölgesel politika alanında, Türkiye herhangi bir ilerleme sağlayamamıştır ve yapısal politika uygulamalarının hazırlanmasına büyük önem verilmelidir.

Çevre konusunda, Meclis'e sevk edilmiş bulunan ve önemli bir çerçeve kanunu da içeren yeni mevzuatın kabulü gerekmektedir.

Adalet ve içişleri alanında, Türkiye kara paranın aklanması ve yolsuzluklarla mücadele konusunda üç önemli Avrupa Konseyi Sözleşmesini imzalamıştır. Yunanistan ile suçla mücadele konusunda yapılan ikili bir anlaşma yürürlüğe girmiştir. Türkiye AB'nin vize politikasına uyum sağlamak ve göç konusunda geri kabul anlaşmalarını akdedilmesine yönelik girişimlerde bulunmuştur. Sınır kontrolleri ve yasa dışı göç ile mücadele alanlarda idari kapasite güçlendirilmelidir.

Gümrükler alanında hemen hemen tam uyum sağlanmıştır.

Mali kontrol konusunda, Türk idari yapısının bütçe ve mali kontrol mekanizmaları iyileştirilmelidir.

Müktesebatın etkin bir şekilde kabul edilip uygulanmasını temin etmek için idari kapasite değişik alanlarda güçlendirilmelidir. İdari yapının tüm seviyelerinde önemli reformlar gereklidir. Bazı durumlarda, bu reformlar, devlet yardımları ve bölgesel gelişme alanlarında olduğu gibi, yeni yapıların oluşturulmasını içermektedir. Bazı alanlarda, yeni düzenleyici kurumlar oluşturulmuştur. Yeterli personel ve mali kaynakların sağlanması gereğinin yanı sıra, bu kurumların özerkliği temin edilmelidir.

Mart 2001'de Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesi kabul edilmiştir ve Türkiye bunun uygulanmasına yönelik önemli hazırlık çalışmaları yapmıştır. Türkiye *müktesebatı* daha iyi kavramış ve Hükümet yeni mevzuat oluşturmak amacıyla yoğun çalışmalara başlamıştır. Malların serbest dolaşımı, fikri hakların korunması, enerji, telekom ve gümrük alanlarında alınan tedbirler, kısa vadeli katılım ortaklığı öncelikleri ile kısmen uyumludur. *Müktesebat* ile ilgili Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan kısa vadeli hedeflere ulaşabilmesi için önemli derecede çaba harcanması gerekmektedir.

C. Sonuç³⁰

TBMM tarafından 3 Ekim 2001 tarihinde kabul edilen anayasa değişiklikleri, insan hakları ve temel özgürlükler alanında güvencelerin güçlendirilmesi ve idam cezasının sınırlandırılması yönünde atılmış önemli bir adımdır. Değişiklikler, ifade ve düşünce özgürlüğü, basın özgürlüğü ve dernek kurma özgürlüğü gibi temel özgürlükleri kısıtlama gerekçelerini sınırlandırmaktadır. Artık dikkatler, bu önemli değişikliklerin etkili biçimde uygulanmasına çevrilmiştir. Türk hükümeti başta ifade ve düşünce özgürlüğü olmak üzere anayasal değişikliklerin bir kısmının uygulanmasına ilişkin yeni bir taslak mevzuat paketini nihai hale getirmektedir. Hükümet, Katılım Ortaklığının önceliklerini karşılamaya yönelik ilerlemeyi kolaylaştırmalıdır.

Bu değişikliklere rağmen, temel özgürlüklerin uygulanmasında hâlâ bazı kısıtlamalar varlığını sürdürmektedir. Türkiye'deki bireylerin temel özgürlüklerin uygulanmasındaki gelişmelerden ne ölçüde yararlanacakları, uygulama mevzuatının ayrıntılarına ve kanunların fiiliyatta nasıl uygulandığına bağlıdır. Ölçülülük ilkesinin getirilerek, reformun genel amacının, insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygıyı ön plana çıkarmak olarak belirtilmesi, cesaret vericidir.

İdam cezasındaki moratoryum muhafaza edilmektedir. Anayasanın değiştirilen 38'inci maddesi, idam cezasını terör suçları, savaş zamanı ve yakın savaş tehlikesi durumlarıyla sınırlamaktadır. Terör suçlarına getirilen istisna, herhangi bir ihtirazi kayıt getirilmesine izin vermeyen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6 No'lu Protokolü ile uyumlu değildir. Buna karşılık, savaş suçları istisnasına 6 No'lu Protokolde izin verilmektedir. Değiştirilen bu maddenin uygulanabilmesi için, Ceza Kanununda değişiklikler yapılması gereklidir. Bu da, Türkiye'nin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6 No'lu Protokolü imzalayıp onaylayacak konumda olup olmadığının değerlendirilmesine imkan sağlayacaktır.

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili reformlar bir dizi olumlu unsur içermektedir. Kanunla yasaklanan dillerin kullanılmasını yasaklayan 26 ve 28'inci maddelerdeki hükümler artık kaldırılmıştır. Bu durum, Türkçe dışındaki dillerin kullanımına olanak sağlayabilecek olumlu bir gelişmedir. Türk yetkililerin de kabul ettiği üzere, bu anayasal reformu uygulamak için, mevcut kısıtlayıcı mevzuat ve uygulamaların değiştirilmesi gerekmektedir. Etnik kökene bakılmaksızın, bütün Türklerin kültürel haklardan gerçek anlamda yararlanmaları konusunda hiç bir gelişme kaydedilmemiştir.

Bir dizi önemli cezaevi reformu gerçekleştirilmiştir. Türkiye, bu reformların tam anlamıyla uygulanmasının temin edilmesi konusunda desteklenmektedir. Cezaevi protestolarına müdahale edilmesi sırasında ölçsüz güç kullanılmış olması esefle karşılanmaktadır. Açlık grevlerinin sonucu olarak insanların hayatlarını kaybetmeye devam etmesi, insani açıdan kabul edilemezdir. Açlık grevlerine katılanların siyasi amaçları dikkate alınmaksızın, daha fazla insanın ölümünü engellemek için önlemler alınmalıdır. Bu konuların serbestçe tartışılmasına izin verilmelidir.

³⁰ “Bkz. “Genişlemeyi başarıya dönüştürme: Her aday ülkenin katılıma yönelik kaydettiği ilerlemeye ilişkin Avrupa Komisyonu Strateji Belge ve Raporu”, COM (2001) 700.

Yargı sistemi reformuna başlanmıştır. Yargı bağımsızlığı, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin ve askeri mahkemelerin yetkileri ve AİHM'nin kararlarına uyma konuları, kaygı verici olmaya devam etmektedir.

Kolluk kuvvetlerinin ve adli personelin insan hakları konusundaki bilincini artırmak üzere bir dizi girişimde bulunulmuştur, ancak, bunların uygulamadaki etkilerini değerlendirebilmek için henüz çok erkendir.

Kamu hayatında şeffaflığı artırmak için başlatılan girişimlere rağmen, yolsuzluk hâlâ ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Yolsuzluk ve kara para aklama ile ilgili önemli Avrupa Konseyi Sözleşmelerinin kısa bir süre önce imzalanması olumlu bir gelişmedir.

Bölgesel farklılıkları azaltmak ve tüm vatandaşlar için ekonomik, sosyal ve kültürel fırsatları artırmak için, Güneydoğu'daki ekonomik durumu iyileştirmeye yönelik daha fazla girişimde bulunulmasına ihtiyaç vardır. Ülkenin bu bölgesindeki dört ilde hâlâ olağanüstü hal uygulaması sürmektedir.

Türkiye'de demokratik bir sistemin temel özellikleri mevcuttur, ancak, sivillerin ordu üzerindeki denetimi gibi bazı temel konular üzerinde durulmalıdır.

Bir dizi anayasal, yasal ve idari değişikliğe rağmen, bireyleri etkilediği ölçüde, insan haklarındaki mevcut durumun iyileştirilmesi gerekmektedir.

Bazı alanlarda gelişme gösterilmeye başlanmasına rağmen, Türkiye henüz Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirememektedir ve bu nedenle, ülke genelinde, tüm vatandaşlar için insan hakları ve temel özgürlüklerin hukuken ve fiilen korunmasını sağlayacak reform sürecinin yoğunlaştırılması ve hızlandırılması gerekmektedir.

Katılım Ortaklığının öncelikleri olan insan hakları, Kıbrıs ve sınır anlaşmazlıklarının barışçıl yollarla halli gibi kilit konularda ilerleme sağlamak için güçlendirilmiş siyasi diyalogun tam olarak hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Denktaş'ın BM uzlaşma görüşmelerinden çekilme ve BM Genel Sekreterinin New York'taki görüşmelere yaptığı daveti reddetme kararına Ankara'nın verdiği destek göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin siyasi diyalog sırasında BM Genel Sekreterinin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunabilmesi konusundaki çabalarına verdiği destek, artık Türkiye tarafından çözümü kolaylaştırmak için atılacak somut adımlarla tamamlanmalıdır.

İki mali krizle karşı karşıya kalan Türkiye, işleyen bir piyasa ekonomisinin sağlanması konusunda fazla ilerleme kaydedememiştir. Ancak, ekonominin önemli bir kısmı AT ile oluşturulmuş gümrük birliği çerçevesinde zaten AB piyasalarıyla rekabet etmektedir.

İki mali kriz, ekonomideki düzelmeyi ve devam eden ekonomik istikrar programını kesintiye uğratmıştır. Makroekonomik istikrar sarsılmış ve pek çok makroekonomik dengesizlik yeniden ortaya çıkmıştır. Türkiye, bir önceki programa göre, mali sektörün riskleri ve kırılganlığını daha fazla dikkate alan ve ekonominin pek çok alanında devlet müdahalesini azaltmaya çalışan, iddialı bir ekonomik reform programını kabul etmiş ve uygulamaya koymuştur. Bu problemler krizlerin ana sebeplerini oluşturmuştur.

Enflasyonla mücadeleye dayalı, kısa dönemde makroekonomik istikrarın sağlanmasına öncelik verilmelidir. Bununla birlikte, yetkililer orta vadede piyasa ekonomisine dayalı istikrarlı bir ekonomik gelişme için, sağlam bir zemin oluşturulmasına odaklanmaya devam

etmelidir. Orta vadede ekonominin rekabet gücünün artırılmasının sağlanması için; bankacılık ve tarım sektörleri gibi çeşitli sektörlerde ve kamu teşebbüslerinde önemli ölçüde yeniden yapılandırmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Bu sektörlerde, ülke genelinde eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve kamu altyapı yatırımlarını yeterli bir seviyeye çıkarmak için, sektörlerin orta vadeli bir perspektif içerisinde bütçe önceliklerini yeniden tanımlamaları gerekmektedir.

Türkiye'nin müktesebata uyumu, en çok gümrük birliğinin kapsadığı alanlarda gelişmiştir. Son İlerleme Raporundan bu yana, bu alanlarda kaydedilen uyumlaştırma daha da ilerlemiştir. Ayrıca, Merkez Bankası dahil olmak üzere, bankacılık alanında ve telekomünikasyon, enerji ve tarım gibi sektörlerde önemli yasal düzenlemeler kabul edilmiştir. Bununla birlikte, bazı alanlarda, yeni kabul edilen mevzuat, müktesebattan belirgin şekilde farklılıklar göstermiştir (kozmetikler, görsel-işitsel politika, sosyal politika). Müktesebat ile Türk mevzuatı arasında önemli farklılıklar mevcudiyetini sürdürmektedir. Müktesebatı uygulamaya yönelik idari kapasiteyi güçlendirme yolunda kaydedilen ilerleme sınırlı kalmıştır.

İç pazar konusunda, standartlar dahil olmak üzere, malların serbest dolaşımıyla ilgili çeşitli hukuki düzenlemeler kabul edilmiştir. Teknik mevzuata ilişkin bir çerçevenin kabulü özellikle önemlidir. Bir dizi alanda yeni adımların atılması gerekmektedir. Kamu alımları alanında, mevcut rejim müktesebatla uyumlu değildir. Kişilerin serbest dolaşımı alanında, bir ilerleme kaydedilememiştir. Sermayenin serbest dolaşımı alanında, değişik sektörlerde yabancı yatırım üzerinde önemli kısıtlamalar hâlâ mevcuttur. Mali hizmetler dışındaki hizmetler alanında, mevzuatı daha da uyumlu hale getirmek için önemli çabaların sarf edilmesi gerekmektedir. Kara paranın aklanması alanında, mevzuatın uygulanmasına daha fazla önem verilmelidir. Şirketler Hukuku alanında, yeni bir ticaret kanununun hazırlanmasına ilişkin bir gelişme kaydedilememiştir. Fikri mülkiyet haklarına ilişkin mevzuatı müktesebatla uyumlu hale getirmek amacıyla önemli adımlar atılmıştır. Fikri mülkiyetin korunması alanında ihtisas mahkemeleri kurulmuştur, ancak, bu alandaki uygulama kapasitesinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Rekabet politikası alanında, rekabete ilişkin kuralların uygulanması tatmin edicidir. Türkiye'nin devlet yardımları politikası müktesebat ile uyumlu değildir. Yeni bir yasanın varlığına rağmen, alkol ve tütün tekeli konusundaki durum kaygı vermeye devam etmektedir.

Türkiye tarım sektöründe önemli bir reform gerçekleştirmeye başlamıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin yeni doğrudan gelir politikasının bazı temel özellikleri, AB'nin mevcut yaklaşımından farklılıklar göstermektedir. Türkiye, ülke genelinde, arazi kaydı gibi bazı temel mekanizmaları oluşturamamıştır. Türkiye'nin hayvan ve bitki sağlığı konularındaki Avrupa Topluluğu mevzuatının uyarlanması, yürütülmesi ve uygulanmasına odaklanması gerekmektedir.

Balıkçılık alanında, Ortak Balıkçılık Politikasına uyum sağlanması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Modernize edilmiş bir filo kayıt sisteminin oluşturulması gerekmektedir.

Ulaştırma politikası alanında, müktesebatın üstlenilmesi için Türkiye'nin, gerekli hukuki düzenleme çalışmalarını hızlandırması gerekmektedir. Tüm sektörlerde ilgili mevzuatı yürütmek ve uygulamak için idari kapasitenin iyileştirilmesi gerekmektedir.

Vergilendirme konusunda, özellikle KDV oranlarının yaklaştırılması hususunda önemli ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir.

Birçok alanda, Türkiye'nin istatistiki alt yapısı AB'ninkinden hâlâ çok farklıdır. Bu konuya ilişkin olarak somut bir gelişme kaydedildiği söylenemez.

Sosyal politika ve istihdam alanında adımlar atılmıştır, ancak bunların hepsi müktesebatla uyumlu değildir. Örneğin, Ekonomik ve Sosyal Konsey ile ilgili yeni yasa, gerçek bir sosyal diyalog için gerekli koşulları oluşturmada yetersiz kalmıştır. Türk mevzuatı, AT mevzuatından halen çok farklıdır.

Enerji alanında, elektrik ve gaz sektörlerinde önemli ilerleme kaydedilmiştir. Bu yıl kabul edilen iki önemli yasa, Türkiye'nin kendi enerji piyasasını oluşturması yolunda atmış olduğu önemli adımlardır.

Telekomünikasyon sektöründe yeni düzenleyici çerçeve, evrensel hizmetler ve veri koruması gibi konularda müktesebatla uyumlu hale getirilmelidir.

Bölgesel politika konusunda Türkiye ilerleme kaydetmemiştir ve yapısal politikaların uygulanmasını hazırlamak için özel çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Çevre alanında, TBMM'de görüşülmekte olan önemli bir çerçeve yasa dahil, yeni hukuki düzenlemelerin kabul edilmesi gerekmektedir.

Adalet ve içişleri alanında, Türkiye kara paranın aklanması ve yolsuzlukla mücadele konularında yakın tarihte üç önemli Avrupa Konseyi sözleşmesini imzalamıştır. Suçla mücadele konusunda, Yunanistan ile yapılan ikili bir anlaşma yürürlüğe girmiştir. Türkiye, AB'nin vize politikasına uyum sağlamak ve göç konusunda yeniden kabul anlaşmaları yapmak üzere girişimlerde bulunmuştur. İdari kapasitenin, sınır kontrolleri ve yasa dışı göçle mücadele alanlarında güçlendirilmesi gerekmektedir.

Gümrük alanında, tama yakın bir uyum söz konusudur.

Mali kontrol alanında, bütçe ve mali kontrol mekanizmalarının iyileştirilmesi gerekmektedir.

Çeşitli alanlarda, müktesebatın yürütülmesi ve etkili bir biçimde uygulanmasını sağlamak için idari kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir. İdarenin her düzeyinde önemli bir reform gereksinimi vardır. Devlet yardımı ve bölgesel kalkınma gibi bazı alanlarda yeni yapıların oluşturulması gerekecektir. Bazı alanlarda ise, yeni düzenleyici organlar oluşturulmuştur. Bu kurumların özerkliklerinin sağlanmasının yanı sıra, yeterli personel ve mali kaynakların da sağlanması gerekmektedir.

Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi 2001 yılı Mart ayında kabul edilmiştir. Türkiye, bu belgenin uygulanması yönünde önemli çaba sarf etmiştir. Türkiye, müktesebata daha hakim hale gelmiş ve Hükümet yeni mevzuatın hazırlanmasına yönelik yoğun bir süreç başlatmıştır. Gümrükler, malların serbest dolaşımı, fikri mülkiyetin korunması, enerji ve telekomünikasyon alanlarında, Katılım Ortaklığının kısa vadeli önceliklerini kısmen karşılayan tedbirler alınmıştır. Müktesebata ilişkin, Katılım Ortaklığının kısa vadeli önceliklerini yerine getirmek için önemli çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

D. Katılım Ortaklığı ve AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program: Genel değerlendirme

Katılım Ortaklığının amacı tek bir çerçevede aşağıdakileri belirlemektir:

- Komisyonun İlerleme Raporunda tespit edilen öncelikli çalışma alanları;
- aday ülkelere, bu öncelikleri uygulamaları hususunda destek olacak mali kaynaklar;

- söz konusu mali yardımlara ilişkin koşullar.

Her aday ülke, müktesebatın üstlenilmesine ilişkin bir ulusal program kabul etmeye davet edilmiştir. Ulusal Program, söz konusu aday ülkenin Katılım Ortaklığı nasıl ele alacağını, ortaklık önceliklerini uygulamak için tespit edeceği takvimi ve insan kaynakları ile mali kaynaklara ilişkin yansımaları ortaya koymaktadır. Hem Katılım Ortaklığı Belgeleri hem de Ulusal Programlar, gerçekleştirilen ilerlemeleri dikkate almak ve yeni öncelikleri tespit etmek amacıyla düzenli olarak revize edilmektedir.

1. Katılım Ortaklığı

Avrupa Birliği, 8 Mart 2001 tarihinde Türkiye için ilk Katılım Ortaklığı Belgesini kabul etmiştir (2001/235/sayı AT Konsey Kararı³¹). Türkiye, bunu takiben, 19 Mart 2001 tarihinde Müktesebatın Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programını kabul etmiştir.

Bu belgelere dayanarak, Türkiye, müktesebatı incelemek ve buna uygun mevzuat değişikliklerini gerçekleştirmek için dinamik ve yoğun bir süreç başlatmıştır. Türk hükümeti bünyesinde oluşturulan bir dizi komite ve çalışma grubu, bu sürece tam olarak katılmıştır. Türkiye, işbu raporda yapılan değerlendirmeyi, bu rapora ekli Türkiye ile müktesebatın analitik incelenmesi sürecinin hazırlanmasına ilişkin gelişme raporunu ve AT-Türkiye Ortaklık Anlaşması çerçevesinde, çeşitli düzeylerde gerçekleştirilen toplantılarda ortaya konulan görüşleri göz önünde bulundurarak, bu önemli çalışmayı sürdürmeye teşvik edilmektedir.

Aşağıdaki değerlendirme, belli ölçüde ilerleme kaydedilmiş olan kısa vadeli öncelikler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Orta vadeli önceliklerin gerçekleştirilmesi yolundaki gelişmeler, bir sonraki İlerleme Raporu çerçevesinde değerlendirilecektir.

Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler

- Türkiye, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulma konusundaki çabalarına desteğini ifade etmiştir. Ancak, Kıbrıs Türk Kesimi Lideri Sayın Denktaş'ın, BM gözetimindeki uzlaşma görüşmelerinden çekilme ve BM Genel Sekreterinin Eylül 2001'de New York'taki görüşmelere yaptığı daveti reddetme kararına Ankara'nın verdiği destek hayal kırıklığı yaratmıştır.
- TBMM tarafından 3 Ekim 2001 tarihinde kabul edilen anayasa değişiklikleri, insan hakları ve temel özgürlükler alanında güvencelerin güçlendirilmesi ve idam cezasının sınırlandırılması yönünde atılmış önemli bir adımdır ve bu alanda Katılım Ortaklığı önceliklerini gerçekleştirme yolunda ilerlemeyi kolaylaştıracaktır. Bu değişiklikler, ifade ve düşünce özgürlüğü, basın özgürlüğü ve dernek kurma özgürlüğü gibi temel özgürlükleri kısıtlama gerekçelerini sınırlandırmaktadır. Artık dikkatler, bu önemli değişikliklerin etkili biçimde uygulanmasına çevrilmiştir. Türk Hükümeti, anayasa değişikliklerini uygulamayı amaçlayan, özellikle ifade ve düşünce özgürlüğüne ilişkin yeni bir mevzuat paketini sonuçlandırma aşamasına gelmiştir. Bu değişikliklere rağmen, temel özgürlüklerin uygulanmasında hâlâ bazı kısıtlamalar varlığını sürdürmektedir. Türkiye'deki bireylerin temel özgürlüklerin uygulanmasındaki gelişmelerden ne ölçüde yararlanacakları, uygulama mevzuatının ayrıntılarına ve kanunların fiiliyatta nasıl

³¹ OJ L 85, 24.3.2001, s.13.

uygulandığına bağlıdır. Ölçülülük ilkesinin getirilerek, reformun genel amacının, insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygıyı ön plana çıkarmak olarak belirtilmesi, cesaret vericidir.

- Gözaltı konusunda, Anayasanın 19'uncu maddesine getirilen değişiklik ile, toplu suçlarda, yakalanan kişinin hakim önüne çıkarılmadan önce gözaltında tutulma süresi dört güne indirilmiştir. Gözaltına alınan kişilere karşı kötü muamelenin engellenmesi açısından olumlu bir gelişme teşkil eden bu durum, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yetki alanına giren suçlarda ve olağanüstü halin geçerli olduğu illerde de uygulanmalıdır.
- Hakimler ve kolluk kuvvetleri için insan hakları konusunda düzenlenen eğitim kurslarının etkisini değerlendirmek için henüz çok erkendir.
- Yargının etkinliğini güçlendirmek için; yeni bir yargısal işlev olarak ceza infaz hakimliğinin oluşturulması ve yargı sistemi içinde fikri mülkiyet hakları ve tüketicinin korunması alanlarında ihtisas mahkemelerinin kurulması gibi sınırlı girişimlerde bulunulmuştur.
- İdam cezasına ilişkin fiili moratoryum korunmaktadır.

Bir dizi anayasal, yasal ve idari değişikliğe rağmen, Türkiye'de mevcut insan hakları durumunun geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Ekonomik Kriterler

- Hükümet, Mart 2001'de, kamu maliyesinin iyileştirilmesi için, yapısal reformlar ile maliye ve para politikalarını içeren yeni bir mali ve ekonomik program oluşturmuştur. Bu yeni program, halihazırda uygulanmakta olup, kısa süre içinde çeşitli yasalar kabul edilmiştir.
- Yeni Ekonomik Programın önemli bir unsuru, mali sektörün yeniden yapılandırılmasıdır. Bankacılık ile ilgili kanun, bankacılık sektörünün güçlendirilmesi için değiştirilmiştir. Merkez Bankasının bağımsızlığını artırmak amacıyla, Merkez Bankası Kanunu değiştirilmiştir.
- Türkiye katılım öncesi mali izleme sürecine katılmaktadır.
- Hükümet, ülke genelinde, gelecekte hektar başına doğrudan gelir sisteminin kullanımını amaçlayan, yapısal tarım reformu sürecini başlatmıştır. Yeni bir şeker kanunu kabul edilmiştir.
- Ekonomik sektörlerde ve tarım sektöründeki özelleştirme süreci devam etmiştir. TEKEL'in yeniden yapılanması ve özelleştirilmesi gerçekleştirilmektedir. Alkol ve tütün tekeline ilişkin durum, Ocak 2001'de kabul edilen yeni yasaya rağmen, hâlâ kaygı vericidir.

İç Pazar

- Fikri mülkiyet mevzuatının uyumlaştırılması konusunda, Türkiye, Mart 2001'de fikri mülkiyet haklarına ilişkin kanununu değiştirmiştir (sanat eserlerinin korunması). Türkiye, Avrupa Patent Sözleşmesine katılım sağlamıştır. Bu alanda, yasal çerçevenin

yanı sıra yürütme ve etkili uygulama kapasitesinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Türk Patent Enstitüsünün tamamen bağımsız olması gerekmektedir.

- Malların serbest dolaşımı alanında, Haziran 2001'de yeni bir çerçeve yasa kabul edilmiştir. Bu yasa, 2002 yılı Ocak ayında yürürlüğe girecektir. Yasanın tam olarak uygulanması; bu alanda, gümrük birliğinin gereklerine uygun olarak, ilgili mevzuatın kabulünü de hızlandıracaktır. Avrupa standartlarının kabulünde ilerleme sağlanmıştır. Bazı hukuki düzenlemeler kabul edilmiştir. Gıda maddeleri, eczacılık ürünleri ve kozmetikler gibi sektörlerde mevzuat uyumu çalışmaları başlatılmalıdır. Ayrıca, çeşitli kurumların kurulması ve mevcut olanların geliştirilmesi için önemli çalışmaların yapılması gerekmektedir (standardizasyon, akreditasyon, uygunluk değerlendirmesi ve piyasa gözetimi).

Enerji

- Elektrik ve doğal gaz sektörlerinde bağımsız düzenleyici bir kurulun oluşturulması yolunda ilerlemeler kaydedilmiştir. Sanayiye yeniden yapılandırılan iki kanun kabul edilmiştir. Bunlardan, Elektrik Piyasası Kanunu 18 Şubat 2001 tarihinde, Doğal gaz Piyasası Kanunu ise 13 Mart 2001 tarihinde kabul edilmiştir. Düzenleyici bir kurulun (Enerji Düzenleme Kurulu) öncelikli olarak oluşturulması gerekmektedir. Uyum için ek çabalar gereklidir. Türkiye'de enerji piyasasının oluşturulması için hazırlıklar başlatılmıştır. Elektrik Piyasası Kanununun 2003 yılından itibaren tam olarak uygulanmaya başlaması beklenmektedir. Bununla birlikte, şebekelere erişim, pazarların açılımı ve yeni kapasite oluşturma gibi konuların, hazırlanacak ikincil mevzuat ile düzenlenmesi gerekmektedir. Üçüncü kişilerin şebekelere erişimi, açıklık sağlama, kamu hizmeti yükümlülükleri ve depolama gibi önemli konulara ilişkin olarak, yeni doğal gaz rejimi için de aynı durum geçerlidir. Dağıtım sistemine erişim öngörülmemiştir.

Telekomünikasyon

- Yeni bir telekomünikasyon yasası ve lisans verme yönetmeliği kabul edilmiştir. Bağlantı, numaralandırma, evrensel hizmet ve verilerin korunması gibi özel dikkat gerektiren konularda, düzenleyici çerçevenin (ikincil mevzuat dahil) müktesebata uyumunun sağlanması için ek çalışma yapılması gerekmektedir. Telekomünikasyon Kurumunun idari kapasitesinin, özellikle insan kaynakları ve eğitim bakımından iyileştirilmesi için ek çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

Adalet ve İçişleri:

- Dış sınırlar, göç, iltica ve uyuşturucu alanlarında değişik bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri düzenlenmiştir. Eğitim faaliyetlerinin kapsamı daha fazla konuyu içerecek şekilde genişletilmeli ve daha fazla sayıda yetkilinin katılması temin edilmelidir. Organize suçlar ve uyuşturucu kaçakçılığı konusunda, suçla mücadele ve işbirliği hakkında Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan bir anlaşma, Temmuz 2001'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Eylül 2001'de, Suçtan Kaynaklanan Gelirlerin Aklanması, Araştırılması, Ele Geçirilmesi ve Zoraltımına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesini ve Yolsuzluğa İlişkin Avrupa Konseyi Medeni Hukuk ve Ceza Hukuku Sözleşmelerini imzalamıştır. Değişik suçlarla mücadele etmek amacıyla kapsamlı bir stratejinin geliştirilmesi konusunda ciddi çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

2. Müktesebatın Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program

Müktesebatın Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program, Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan önceliklerin çoğunu ele alan, geniş kapsamlı bir belgedir. Ulusal Program, siyasi ve ekonomik reformlara ilişkin geniş bir gündem sunmakta ve alınacak önlemlere ilişkin faydalı bir envanter içermektedir. Katılım Ortaklığı Belgesinin Avrupa Birliği tarafından kabul edilmesinin hemen ardından kabul edilen Ulusal Program, etkileyici bir çalışmadır.

Ulusal Program, katılım öncesi strateji çerçevesinde gelişmekte olan bir sürecin parçasıdır. Türk yetkilileri tarafından, AB müktesebatının ilk incelemesinin tamamlanmasından sonra, bu belgenin revize edilmesi, ilerideki çalışmalar bakımından bir planlama aracı işlevi görecektir. Bu sayede, özellikle Katılım Ortaklığı Belgesi önceliklerine ilişkin olarak, daha açık takvim ve süreler dahil, uyum faaliyetlerinin daha iyi önceliklendirilmesi mümkün olabilecektir. Ayrıca, Türkiye'nin uyum çabalarının (hazırlık, danışma, karar alma, uygulama ve kurum oluşturma) farklı aşamalarının izlenmesi daha kolay olacaktır.

Birçok alanda, kısa vadeli önceliklerin yerine getirilmesi için öngörülen eylemler, orta vadeye kaydırılmış veya kısa ve orta vadeli öncelikler arasında paylaştırılmıştır.

Siyasi kriterler konusunda, Ulusal Programda öngörülen bazı hedefler, kabul edilen anayasa değişikliklerinde olduğu gibi, bazı son dönem gelişmeleri ile gerçekleştirilmiştir. Revize edilmiş Ulusal Program, bu ve diğer gelişmeleri, örneğin yeni kabul edilmiş mevzuata ilişkin gelişmeleri dikkate almalıdır. Mevcut Ulusal Program, kültürel haklarda olduğu gibi, Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan bazı öncelikleri nasıl yerine getireceği konusunda yeterli açıklığa sahip değildir. Ulusal Program, etnik kökenlerine bakılmaksızın, tüm vatandaşlar için kültürel hakların teminat altına alınması bakımından, Katılım Ortaklığı Belgesinin gerisinde kalmaktadır. Ayrıca, televizyon ve radyo yayınlarında, Türk vatandaşlarının ana dillerini kullanmalarını yasaklayan tüm hukuki kuralların ortadan kaldırılması önceliği de Ulusal Programda yer almalıdır. Ulusal Programda, idam cezasına ilişkin olarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6 No'lu Protokolünü imzalama yükümlülüğüne yer verilmemiştir. Ulusal Program, Türkiye'nin özellikle Lozan Antlaşması kapsamı dışında bırakılmış dini azınlıklar (müslüman ve müslüman olmayan topluluklar) için din özgürlüğünün nasıl temin edileceği konusuna açıklık getirmelidir.

Tarım (bitki ve hayvan sağlığı), sosyal işler, ulaştırma, enerji, bölgesel politika, adalet ve içişleri ve gümrükler gibi bazı müktesebat başlıklarında, Katılım Ortaklığı Belgesi ile olan farklılıkların giderilmesi önerilmektedir. Tanımlayıcı kısımlar çıkarılabilir. Ayrıca, bazı bölümlerde öngörülmüş hukuki düzenlemelere, müktesebatın ilgili başlığı altında yer verilmesi gerekmektedir (gıda mevzuatı, fikri mülkiyet hakları vb.). Devlet yardımları ve devlet yardımlarının denetimi konusunda, mevcut Topluluk kuralları ile uyum dahil, farklı alanlarda daha fazla bilgiye gereksinim duyulmaktadır. Ayrıca, revize edilmiş Ulusal Programın, Türk hükümeti tarafından, örneğin gümrük birliği çerçevesinde (malların serbest dolaşımı, rekabet, devlet yardımları, devlet tekellerinin yeniden yapılandırılması) verilen taahhütleri dikkate alması tavsiye edilmektedir.

Müktesebatın farklı bölümlerinin, revize edilmiş Ulusal Programda açıkça yer alması gerekmektedir. Örneğin, sosyal alanda, İş Kanunu, ayrımcılıkla mücadele, fırsat eşitliği ve işçi sağlığı ve güvenliği gibi konularda, bir dizi direktifin iç hukuka aktarılması gerekecektir. Taşımacılık alanında, Türkiye'nin ulaşım filosunu (deniz, kara ve hava) Topluluk kurallarına uyarlama zorunluluğuna değinilmemiştir. Çevre konusunda, müktesebatın uygulanmasına ilişkin eylemler hakkında hiçbir ayrıntıya yer verilmemiştir. Adalet ve İçişleri alanında, sınır

yönetimi konuları daha açık bir şekilde ifade edilmelidir. Tarım alanında, hayvan ve bitki sağlığı konularındaki mevzuatın uyarlanması için stratejik bir plan geliştirilmesi hususuna yer verilmelidir.

Bütçesel, hukuki, kurumsal ve finansal hazırlıklara katkıda bulunmak üzere, önceliklerin uygulanması için gerekli mali kaynaklar konusunun daha fazla açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu, ulusal düzeyde, Topluluk düzeyinde ve Uluslararası Mali Kuruluşlar (IFI) düzeyinde sürdürülen çabaların programlanması açısından değerli bir yol gösterici olacaktır. Bu, çevre ve dış sınır kontrolleri gibi yüksek maliyetli alanlarda büyük önem taşımaktadır.

Ayrıca, revize edilmiş Ulusal Program, Topluluk mevzuatının yürütülmesi ve etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak için öngörülen idari yeniden yapılanma konusunda ve kurumsal konularda daha fazla detay içermelidir. Bu belge, ilgili politikadan, hangi hükümet organının (düzenleyici otoriteler dahil) sorumlu olduğunu açıkça belirtmelidir. Türk hükümetinin, Ulusal Programın revize edilmesinde, işbu Raporda belirtilen hususları dikkate alması tavsiye edilmektedir. TAIEX tarafından gerekli katkı sağlanacaktır.

Ekler

Aday Ülkeler Tarafından Onaylanan İnsan Hakları Sözleşmeleri (30 Eylül 2001)

Aşağıdaki sözleşmeler ve protokellere katılım	BG	CY	CZ	EE	HU	LV	LT	MT	PL	RO	SK	SI	TK
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (ECHR)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Protokol 1 (mülkiyet hakkı)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Protokol 4 (dolaşım özgürlüğü ve diğer konular)	X	X	X	X	X	X	X	0	X	X	X	X	0
Protokol 6 (idam cezası)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	0
Protokol 7 (ne bis in idem)	X	X	X	X	X	X	X	0	0	X	X	X	0
Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesi	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Avrupa Sosyal Şartı	0	X	X	0	X	0	0	X	X	0	X	0	X
Revize Edilmiş Avrupa Sosyal Şartı	X	X	0	X	0	0	X	0	0	X	0	X	0
Ulusal Azınlıklara Dair Çerçeve Sözleşmesi	X	X	X	X	X	0		X	X	X	X	X	0
Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Anlaşma (ICCPR)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	0
ICCPR'a İlişkin İhtiyari Protokol (bireysel haberleşme hakkı)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	0
ICCPR'a İlişkin İkinci İhtiyari Protokol (idam cezası)	X	X	0	0	X	0	0	X	0	X	X	X	0
ICESCR (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Anlaşma)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	0
İşkenceye Karşı Sözleşme (CAT)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
CERD (Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	0
CEDAW (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
CEDAW'a İlişkin İhtiyari Protokol	0	0	X	0	X	0	0	0	0	0	X	0	0
CRC (Çocuk Hakları Sözleşmesi)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

X= Sözleşme onaylanmıştır.

0= Sözleşme onaylanmamıştır.

BG= Bulgaristan, CY= Kıbrıs, CZ= Çek Cumhuriyeti, EE= Estonya, HU= Macaristan, LV= Letonya, LT= Litvanya, MT= Malta, PL= Polonya, RO= Romanya, SK= Slovak Cumhuriyeti, SV= Slovenya, T= Türkiye,

İstatistikî veriler

	1996	1997	1998	1999	2000
Temel Veriler	1000 kişi				
Nüfus (ortalama)	61.528	62.455	63.391	64.337	65.293
	Km ²				
Toplam Alan	769.604	769.604	769.604	769.604	769.604
Ulusal Hesaplar	1000 Milyon Türk Lirası				
Cari fiyatlarla GSYİH	14.772.110	28.835.883	52.224.945	77.415.272	124.982.454
	1000 Milyon ECU/Euro				
Cari fiyatlarla GSYİH	143	168	178	173	217
	ECU/Euro				
Cari fiyatlarla fert başına ³² GSYİH	2.300	2.700	2.800	2.700	3.200
	Bir Önceki yıla göre (%) değişme				
Sabit fiyatlarla GSYİH (ulusal para birimi)	7,0	7,5	3,1	-4,7	7,2
	Satın alma gücü standartlarına göre				
Cari fiyatlarla fert başına ³³ GSYİH	5.500	6.200	6.300	6.100	6.400
Üretim Yapısı	Brüt katma değer (%) ³⁴				
Tarım	16,4	14,1	17,4	15,0	14,6
Sanayi (inşaat hariç)	25,0	25,0	22,1	22,6	23,3
İnşaat	5,7	6,0	5,8	5,5	5,3
Hizmetler	52,9	54,9	54,7	56,9	56,8
Harcama Yapısı	GSYİH'ya oranı (%)				
Nihai tüketim harcamaları	78,8	80,3	81,9	87,4	85,2
Hanehalkı ve NPISH	67,2	68,0	69,2	72,2	71,2
Genel kamu harcamaları	11,6	12,3	12,7	15,2	14,0
Gayri safi sabit sermaye	25,1	26,4	24,6	21,9	22,2
Stok değişimi ³⁵	2,4	-0,9	-2,9	-5,6	0,0
Mal ve hizmet ihracatı	21,5	24,6	24,3	23,2	23,8
Mal ve hizmet ithalatı	27,8	30,4	27,9	26,9	31,2
Enflasyon Oranı	Bir Önceki yıla göre değişme (%)				
Tüketici fiyatları endeksi	80,4	85,7	84,6	64,9	54,9
Ödemeler dengesi	ECU/Euro (Milyon)				
Cari İşlemler	-1.945	-2.333	1.766	-1.276	-10.574
Ticaret dengesi	-8.445	-13.584	-12.656	-9.801	-24.185
Mal ihracatı	25.895	28.876	27.786	27.522	33.970
Mal ithalatı	34.340	42.460	40.441	37.323	58.155
Mal ve hizmetler, net	5.287	9.612	11.981	6.987	12.287
Net Gelir	-2.336	-2.665	-2.657	-3.320	-4.333
Net cari transferler	3.549	4.304	5.097	4.857	5.657
- kamu transferleri	443	279	142	341	232
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (net) giriş	576	712	837	735	1.063
Kamu finansmanı	GSYİH'ya oranı (%)				
Genel kamu açık/fazlası	-8,4	-13,4	-11,9	-21,8	-11,0
Genel kamu borçları	:	55,6	52,3	69,2	57,8

³² Rakamlar, nüfus istatistiklerinde kullanılanlardan farklılık gösterebilen Ulusal Hesaplarda yer alan nüfus rakamları kullanılarak hesaplanmıştır.

³³ Rakamlar nüfus istatistiklerinde kullanılanlardan farklılık gösterebilen Ulusal Hesaplarda yer alan nüfus rakamları kullanılarak hesaplanmıştır

³⁴ Veriler ISIC Rev.2'ye göre

³⁵ Bu rakamlara, envanterlerdeki değişiklikler, kazançlar, ve GSYİH ve onun harcama bileşenleri arasındaki istatistikî uyumsuzluklar dahildir.

Mali göstergeler	GSYİH'ya oranı (%)				
Ekonominin brüt dış borcu	36,9	38,3	38,0	46,3	50,1
	İhracata oranı (%)				
Ekonominin brüt dış borcu	171,2	155,9	156,1	199,6	210,2
Parasal Büyüklükler	ECU/Euro (1000 Milyon)				
- M1	6,6	7,0	7,0	7,8	10,8
- M2	39,8	47,1	55,3	73,7	89,8
- M3	41,5	49,2	56,9	75,6	92,6
Toplam kredi	26,1	33,8	30,8	30,7	42,3
Kısa vadeli ortalama faiz oranları	Yıllık (%)				
- Günlük faiz oranı	76,2	70,3	74,6	73,5	56,7
- Borçlanma faiz oranı	99,2	99,4	79,5	86,1	51,2
- Mevduat faiz oranı	80,7	79,5	80,1	78,4	47,1
ECU/EUR döviz kurları	(1 ECU/Euro = ...Türk lirası)				
- Dönem ortalaması	103214	171848	293736	447229	574816
- Dönem sonu	135042	226634	365748	544641	624267
	1994=100				
- Etkif döviz kuru endeksi	46,2	26,7	15,4	9,9	7,1
Rezervler	ECU/Euro (milyon)				
- Rezervler (altın dahil)	14.130	17.706	17.880	24.279	25.108
- Rezervler (altın hariç)	13.025	16.721	16.943	23.225	24.017

Dış ticaret	ECU/Euro (milyon)				
Ticaret dengesi	-16.301	-19.866	-17.019	-13.402	-29.164
İhracatlar	18.533	23.340	24.130	24.964	30.182
İthalatlar	34.834	43.206	41.149	38.366	59.346
	Önceki yıl =100				
Ticaret oranları	101,7	104,4	100,0	98,6	91,4
	Toplam payı (%)				
AB-15'e ihracat	49,7	46,6	50,0	54,0	52,3
AB-15'den ithalat	53,0	51,2	52,4	52,6	48,8

Nüfus	Her 1000 kişide				
Doğal büyüme oranı	15	15	14,9	14,8	14,8 E
Net göç oranı (düzeltmeler dahil)	:	:	:	:	:
	Her 1000 canlı doğumda				
Bebek ölüm oranı	41,4	39,8	38,3	36,8	35,3 E
Ortalama yaşam süresi:	Doğumda				
Erkekler:	66,0	66,2	66,4	66,6	66,9 E
Kadınlar:	70,6	70,8	71,0	71,3	71,5 E

İşgücü Piyasası (ILO metodolojisi)	İş gücüne oranı (%)				
Ekonomik faaliyet oranı	53,4	52,2	52,3	52,9	49,2
İşsizlik oranı, toplam	6,7	6,5	6,8	7,6	6,6
İşsizlik oranı, erkekler	6,7	6,3	6,8	7,7	6,6
İşsizlik oranı, kadınlar	5,9	7,8	6,9	7,5	6,6
25 yaşın altında işsizlik oranı	13,5	14,3	14,2	15,2	13,2
25 yaşın üstünde işsizlik oranı	4,4	3,9	4,5	5,2	4,5
	Toplam işsizlik içindeki oranı (%)				
Uzun vadeli işsizlik oranı	46,1	43,7	42,4	31,0	23,8
NACE sınıflamasına göre ortalama istihdam	Toplam içindeki oranı (%)				
- Tarım ve ormancılık	42,8	40,7	40,5	41,4	34,9
- Sanayi (inşaat hariç)	16,7	17,8	17,4	16,7	18,1
- İnşaat	6,2	6,3	6,2	6,0	6,5
- Hizmetler	34,3	35,1	35,8	35,8	10,5

Altyapı	1000 km ² başına km				
Demiryolu ağı	8.607	8.607	8.607	8.682	8.671
	Km				
Otoyolların uzunluğu	1.405	1.528	1.726	1.749	1.773

Sanayi ve tarım	Önceki yıl =100				
Sanayi üretimi miktarı endeksleri	107,6	111,5	101,3	96,2	106,1
Brüt tarım üretimi miktar endeksleri	107,0	97,7	110,6	94,7	:

Yaşam Standardı	Her 1000 kişi başına				
Araba sayısı	53,2	57,1	60,5	63,3	67,7
Ana telefon hatları	232,2	252,1	267,5	280,6	281,7
Cep telefonu hizmetleri abone sayısı	11,3	23,7	53,3	117,6	229,3
İnternet abonesi sayısı	:	:	3,6	6,8	24,6E

E= Tahmin

Metodolojik Notlar

Enflasyon oranı

Ulusal tüketici fiyatları endeksi verilmiştir. Bunun yerini alacak Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatlar Endeksi henüz mevcut değildir ancak hazırlanma aşamasındadır.

Mali göstergeler

Kamu maliyesi: Aday ülkelerin kamu borcu ve kamu açığı istatistikleri, AB'nin metodolojik gereksinimlerine henüz tam olarak uygun olmadıkları için geçicidirler. Genel anlamda, genel bütçe açığı/fazlası, ulusal hesaplara ilişkin olarak ESA95 sisteminin konsolide genel net kamu borcu/alacağına tekabül etmektedir. Kamu borcu, yıl sonu nominal değer üzerinden konsolide brüt borç olarak tanımlanmıştır. Rakamlar 1997'den itibaren mevcuttur; 1996 verileri, IMF'nin Kamu Maliyesi İstatistiklerinin (GFS) metodolojisi kullanılarak elde edilmiş yaklaşık değerlerdir.

Ekonominin tamamını kapsayan *brüt dış borç* kısa ve uzun vadeyi içermekte ancak hisse senedi yatırımları ve para piyasası unsurları hariç tutulmaktadır. Kaynak olarak mevcut borç stoğu için OECD, GSYİH için ise Eurostat alınmıştır. Brüt dış borcun ihracata oranı için, ulusal hesaplamalardaki mal ve hizmet ihracatı tanımı kullanılmaktadır (kaynak: Eurostat). 2000 yılı verileri, OECD/IMF/BIS/Dünya Bankasının ortak serileri üzerine dayalı Eurostat tahminleridir.

Parasal büyüklükler: Eurostat'a bildirildiği üzere, yıl sonu stok verileridir. Genel olarak, M1, tedavülde olan kağıt ve madeni paralar ile vadesiz banka mevduatlarını ifade eder. M2, M1 artı tasarruf mevduatları ve bankalardan kısa vadeli diğer alacakları (Türkiye'de M2Y rakamlarına tekabül eden) ifade eder. M3, M2 artı bazı daha az likit veya uzun vadeli (Türkiye'de M3Y rakamlarına tekabül eden) plasmanları ifade eder. M3 serileri, tüm ülkeler tarafından üretilmemektedir. Toplam kredi, yerli parasal mali kurumların yerli olmayan parasal mali kurumlara verdiği borçları içerir.

Faiz oranları: Yıllık ortalama oranlar, Eurostat'a bildirilen aylık serilere dayandırılmıştır. Kredi faiz oranları, bankalar tarafından işletmelere verilen bir yılın üzerindeki kredilerin faiz oranlarıdır. Mevduat faiz oranları, vadesi bir yılı aşmayan banka mevduat faiz oranlarıdır. Günlük faiz oranları, gecelik interbank faiz oranlarıdır.

Döviz kurları: ECU döviz kurları, ECU'nün yerine Euro'nun benimsendiği 1 Ocak 1999 tarihinde DG ECFIN'e resmen bildirilen oranlardır. Euro döviz kurları, Avrupa Merkez Bankası'nın referans oranlarıdır. Efektif döviz kuru endeksi (nominal), Eurostat'a bildirildiği gibi, başlıca ticari ortaklara göre ağırlıklandırılmıştır.

Rezerv Varlıklar: Eurostat'a bildirildiği gibi, yıl sonu stok verileridir. Bu varlıklar, Merkez Bankalarının altın ve döviz varlıkları, Özel Çekme Hakları, IMF'deki rezerv pozisyonunu ve ülkede yerleşik olmayanlardan diğer alacakların toplamıdır. Altın, yıl sonu piyasa fiyatından hesaplanmaktadır.

Dış Ticaret

İthalat ve ihracat (cari fiyatlarla): Veriler, "özel ticaret" sistemine dayandırılmakta olup, dış ticaret, ülkenin gümrük sınırlarını geçen mallarından oluşmaktadır. Ticarete ilişkin veriler, doğrudan yeniden ihracatları, hizmet ticaretini ve serbest bölgelerle ticareti, ve ayrıca lisans,

know-how ve patentleri içermektedir. Dış ticaret cirosunun değeri, malların pazar değeri ile ek maliyetleri (taşımacılık, sigorta, vs.) içerir.

Ticari sınıflandırma: Mal ticareti akımlarında, birleşik nomenklatur mal sınıflandırması kullanılmalıdır.

FOB, gümrük sınırına kadar taşıma masraflarının tamamının satıcıya ait olduğu anlamına gelmektedir. CIF, ek masrafların alıcıya ait olduğunu belirtir.

İthalat CIF, ihracat ise FOB olarak hesaplanır.

AB-15 ile ithalat ve ihracat: Türkiye Cumhuriyeti tarafından açıklanan veriler.

İşgücü

Ekonomik faaliyet oranı (ILO metodolojisi): İşgücünün 15 yaşın üzerindeki nüfusa oranı. Bu oran, ILO'nun aşağıda yer alan tanım ve tavsiyeleri çerçevesinde İşgücü Anketi verilerine göre hesaplanmıştır.

İşgücü: Aşağıda belirtilen ILO tanımları çerçevesinde istihdam edilmiş kişiler ve işsiz kişiler.

İstihdam edilmiş kişiler: Referans döneminde, ücretli, işveren, kooperatif üyesi olarak veya aile çalışanlarına katkı için maaş veya bir ücret veya herhangi başka bir gelir karşılığı en az 1 saat çalışmış 15 yaş üzerindeki tüm kişiler. Silahlı kuvvetler personeli (kışlalarda olanlar hariç) ve analık izninde olan kadınlar da bu kategoriye dahildirler.

İşsizler: ILO'nun işsiz tanımının bütün şartlarına uyan 15 yaş üstü herkes: (i) işi olmayan; (ii) aktif bir şekilde iş aramayan; (iii) en az 2 hafta sonra çalışmaya başlayacak olanlar.

İşsizlik oranı (ILO metodolojisine göre): Toplam işgücü içerisindeki işsizlik oranı. Bu oran, ILO'nun tanım ve tavsiyeleri çerçevesinde İşgücü Anketi Verilerine göre (ILO'nun yukarıdaki tanımlamalarına bakınız) hesaplanmıştır.

NACE sınıflamasına göre ortalama istihdam: Bu gösterge, ILO'nun tanım ve tavsiyelerine dayanılarak oluşturulmuştur.

Altyapı

Demiryolu ağı, üzerinde tekerlekli vagon taşınsa dahi kara ve su yolunu (örneğin vagon taşıyıcı treyler veya feribotlar) kapsamamaktadır. Sadece turistik amaçla –sezonla– kullanılan hatlar, demiryolu ağına dahil değildir; aynı şekilde, madenlere, ormanlara veya diğer sanayi ve tarımsal işletmelere hizmet vermek için inşa edilmiş ve kamu hizmetine açık olmayan demir yolları da bu ağa dahil değildir. Veriler, inşa edilmiş demir yollarının uzunluğuna dayanmaktadır.

Otoyol uzunluğu: Söz konusu olan, özellikle otomobil trafiği için düşünülüp inşa edilmiş karayoludur. Bitişindeki mülkiyetlere hizmet etmez ve;

a) (özel noktalar veya geçici durumlar dışında) trafik iki yön için, ya bir bantla ya da zaman zaman başka bir yöntemle birbirinden ayrılmıştır,

b) başka bir karayolu, demir yolu, tramvay yolu veya yaya yoluyla hemzemin kesişmesi yoktur;

c) özellikle otoyol olarak işaretlenmiş ve özel otomobil kategorileri için ayrılmıştır.

Otoyol giriş ve çıkış hatları da, sinyal tabelalarının yeri dikkate alınmaksızın dahil edilmiştir. Şehir içi otoyollar da kapsamaktadır.

Sanayi ve tarım

Sanayi üretim miktar endeksi: Sınai üretim, madencilik, imalat faaliyetleri ve elektrik, gaz, buhar ve su arzını kapsamaktadır (ISIC Rev.3'ün C,D ve E bölümlerinin sınıflandırmasına göre).

Brüt tarım üretim miktar endeksleri: 1993'ün sabit fiyatlarıyla hesaplanmıştır. Üç aylık endeksler, bir önceki üç aylık dönem baz alınarak oluşturulmaktadır.

Yaşam standardı

Araba sayısı: Söz konusu araçlar, binek arabalarıdır, yani, yolcu taşımacılığına yönelik ve en fazla 9 kişinin taşınabileceği (sürücü dahil) motorlu araçlardır (motosikletler hariç).

Bu çerçevede “binek araba” ifadesi, mikro-arabaları (sürmek için ehliyet gerekmeyen), 10 kişiden az kişilik yerleri olması kaydıyla, kiralık taksi ve arabaları içerir. Pikaplar da bu kategoriye dahil edilebilirler.

Telefon abone sayısı: veriler, mobil telefon abonelerini içermemektedir.

Kaynaklar

Toplam yüzölçümü, nüfus, dış ticaret, işgücü piyasası, altyapı, sanayi ve tarım, yaşam standardı: Ulusal kaynaklar.

Ulusal hesaplar, enflasyon oranı, ödemeler dengesi, kamu maliyesi, mali göstergeler: Eurostat.

Türkiye ile müktesebatın analitik incelemesini hazırlamayı öngören çalışmaların ilerlemesine ilişkin Rapor

1. Giriş

Aralık 1999'daki Helsinki Zirvesi, "Türkiye, diğer aday ülkelere uygulanan kriterlerle aynı kriterleri temel alarak Birliğe dahil olma yolunda ilerleyen aday bir ülkedir. Bugünkü Avrupa stratejisi çerçevesinde, diğer aday ülkeler gibi, Türkiye, reformlarını harekete geçirecek ve destekleyecek olan katılım öncesi stratejiden yararlanacaktır." açıklamasında bulunmuştur. Konsey, Komisyonu, Türkiye'nin katılım-öncesi stratejisinin bir parçası olarak müktesebatın analitik incelenmesi sürecini hazırlamaya davet etmiştir.

Bunun ardından, Haziran 2000 tarihindeki Feira toplantısında üyelik kriterlerini yerine getirmek amacıyla Türkiye tarafından başlatılan girişimleri gözden geçirmiştir. Helsinki Zirvesi kararları doğrultusunda, Avrupa Konseyi, özellikle insan hakları, hukuk ve yargının üstünlüğünün sağlanması hususlarında somut ilerlemeler beklemektedir. Komisyondan, Türkiye ile müktesebatın analitik incelemesi sürecinin hazırlanmasında kaydedilen ilerlemeleri, Konseye rapor etmesi istenmiştir. Bu belge, bu isteği karşılamayı amaçlamaktadır.

2. İçerik

10 ve 11 Aralık 1999 Avrupa Konseyi Helsinki Zirvesi, Türkiye'nin diğer aday ülkeler için belirlenmiş olan kriterlerle aynı kriterler temel alınarak Birliğe dahil olma yolundaki aday bir ülke olduğunu açıklamıştır.

Türkiye, diğer aday ülkeler gibi, reformları harekete geçirecek ve destekleyecek olan katılım-öncesi stratejiden yararlanacaktır. Bu strateji aşağıdaki unsurlardan oluşmaktadır:

- özellikle insan hakları, sınır anlaşmazlıkları ve Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak, üyeliğin siyasi kriterlerinin yerine getirilmesine odaklı, güçlendirilmiş bir siyasi diyalog;
- Komisyon tarafından, müktesebatın ilgili bölümlerini analiz eden bir İlerleme Raporunun hazırlanması;
- Avrupa Birliği'nin katılım-öncesi için uyguladığı tüm mali yardım kaynaklarının koordinasyonu için, Katılım Ortaklığının dayandığı yasal zemin de dahil olmak üzere, tek bir çerçevenin kabul edilmesi;
- Türkiye için Katılım Ortaklığının kabul edilmesi. Katılım Ortaklığının öncelikleri, Müktesebatın Kabulü için hazırlanan Ulusal Programa (MKUP) yansıtılacaktır;
- Topluluk programlarının ve ajanslarının Türkiye'ye açılması;
- AT-Türkiye gümrük birliğinin hizmetler ve kamu alımları alanlarını da kapsayacak şekilde genişletilmesi;
- TAIEX (Teknik Yardım ve Bilgi Alışverişi Ofisi) tarafından verilen teknik yardımın kullanılması.

Avrupa Konseyi Göteborg Zirvesinde, Türkiye için katılım-öncesi stratejinin uygulanmasında, özellikle de siyasi diyalogun güçlendirilmesinde ilerlemeler kaydedildiği bildirilmiştir. Türkiye'nin Müktesebatın Kabulü için hazırlanan Ulusal Programını (MKUP) sunmuş olması, olumlu bir gelişme olarak görülmüştür.

3. Müktesebatın Analitik İncelemesi

Avrupa Konseyi Helsinki Zirvesi, müktesebatın analitik incelenmesi sürecinin hazırlanmasının, Türkiye katılım-öncesi stratejisinin temel unsuru olduğunu ifade etmiştir. Bu alınan sonuçlar, Topluluk müktesebatının içeriğinin daha iyi anlaşılmasını ve Avrupa Komisyonunun kurallarının ve diğer önlemlerinin alınması ve yürürlüğe konması için çözümlenecek sorunların tanımlanmasını öngörmektedir.

a) Çerçeve

Topluluk müktesebatının analitik inceleme sürecini hazırlamak için özel bir çerçeve hazırlanmıştır. AT-Türkiye Ortaklık Konseyi, 11 Nisan 2000 tarihli toplantısındaki 3/2000³⁶ No'lu Kararıyla, AT-Türkiye Ortaklık Komitesinin yetkisi altında 8 alt komite oluşturmuştur. Bu alt komitelerin yapısı, Avrupa Anlaşmaları alt komitelerinin yapısıyla aynı niteliktedir.

Ortaklık Konseyi, kararında, Ortaklık Komitesini, her alt komitenin çalışma şartlarını saptamaya yetkili kılmıştır, bu şartlar diğer aday ülkelere uygulananların muadilidir.

Bu çalışma şartlarının aşağıdakileri dikkate alması da istenmiştir:

- kendi kurumsal çerçevesi olan, AT-Türkiye Gümrük Birliği ve özellikle de bir Gümrük Birliği Ortak Komitesi ile Gümrük İşbirliği Komitesinin mevcudiyeti;
- Avrupa Birliği Antlaşmasına getirilen değişiklikler, özellikle Başlık VI'dakiler olmak üzere.

AT-Türkiye Ortaklık Komitesi, 14 Haziran 2000 tarih 1/2000³⁷ No'lu Kararında alt komitelerin çalışma şartlarını kabul etmiştir.

Alt komiteler, Avrupa Komisyonu ve Türk Hükümeti temsilcilerden oluşmaktadır. Alt komiteler, Ortaklık Komitesinin sırayla başkanlık kurallarına uygun olarak her iki tarafça, sırayla idare edilirler. Üye Devletler, alt komitelerin toplantılarından haberdar edilirler ve bu toplantılara davet edilirler.

Alt komiteler, aynı zamanda, Türkiye için Katılım Ortaklığı önceliklerinin yürürlüğe konmasında kaydedilen ilerlemeleri de takip etmekle görevlidirler.

Alt komiteler, mevzuatın yaklaştırılması, uygulanması ve yürütülmesinin kontrolü ile ilgili olarak kaydedilen gelişmeleri de takip ederler. Çeşitli öncelik alanlarında ortaya çıkan sorunları, ve gerektiğinde, alınacak önlemleri de inceleyebilirler. Bu görev, özellikle, AT-Türkiye Ortaklık Anlaşmasının ve Ortaklık Konseyi Kararlarının yürürlüğe konması ile ilişkilidir.

³⁶ OJ L 138, 9.6.2000 s.28

³⁷ SEC/2000/931

Ek I, alt komitelerin misyonlarını ve çalışma metotları ile görevlerini detaylı bir şekilde göstermektedir.

b) Toplu bakış

Alt komiteler, kurulma işlemlerinin tamamlanması ve yetki çerçevelerinin tanımlanmasının ardından, 22 Haziran 2000 tarihinde çalışmalarına başlamıştır. Alt komiteler 18 Temmuz 2001 tarihi itibarıyla, her bir alt komite için yılda iki kez olmak üzere, iki tur toplantı gerçekleştirmiştir. Komisyon'un değişik birimleri ve Türk bakanlık ve kamu kuruluşlarını temsil eden her iki tarafın yaklaşık 500 yetkilisi nezdinde, geniş bir konu yelpazesini kapsayan toplam 16 toplantı gerçekleştirilmiştir (bakınız Ek II). Görüşmeler, makroekonomik politikaları, ekonomik sektörlerde sürdürülmekte olan reformları –mali sektörün yeniden yapılandırılması gibi– ve ekonomide rekabetin artırılmasına yönelik gayretleri, özellikle kamu teşekküllerinin özelleştirilmesini de kapsamıştır.

Tarım, enerji, telekomünikasyon, görsel-işitsel politika, bankacılık, vergilendirme, sermaye hareketleri, mali kontrol ve kömür-çelik ürünleri gibi sektörlerde uzmanlar arasında ilave toplantılar gerçekleştirilmiştir. Kozmetikler, çevre, sosyal politika, vergilendirme ve kültürel varlıklar gibi alanlarda bir takım seminerler düzenlenmiştir.

Diğer aday ülkelerde olduğu gibi, Türkiye, bazı konularda bilgi vermeye ve gümrüğe ilişkin önlemler, katılım öncesi mali izleme süreci, makroekonomik değerlendirme ve Türk sanayiinin rekabet gücü çalışması gibi bazı faaliyetlere katılmaya davet edilmiştir.

Alt komitelerin ilk toplantıları esnasında, AB, geniş kapsamlı politika hedeflerini ve bu politikaların uygulanmasına ilişkin idari gereksinimleri açıklamıştır. Topluluk müktesebatı hakkında ilk açıklamalar yapılmış ve AB, Türkiye tarafından mevzuatın ve idari yapının uyumlaştırılması için gerçekleştirilmiş olan gelişmeler hakkında genel bir bilgi almıştır. Bazı toplantılar esnasında, Topluluk müktesebatının içeriği ve bölümlere ayrılma şekli daha detaylı olarak sunulmuştur.

Buna mukabil, Türkiye, değişik ekonomik sektörlerin mevcut durumuna ve özellikle ilgili konulardaki hükümet politikalarına ilişkin geniş kapsamlı bilgi vermiştir. Kamu politikalarının oluşturulmasında rol oynayan farklı kurum ve kuruluşlar hakkında da bilgi vermiştir.

Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Programın kabulü, alt komite çalışmalarına ilgiyi artırmıştır. Görüşmeler, özel beklentiler ve müktesebatının üstlenilmesinde öncelikli alanlar üzerinde yoğunlaşabilmiştir. Bu bağlamda, yeni üstlenilen AT mevzuatı hakkında bilgi verilmiştir. Bazı toplantılarda, Komisyon, Türkiye'nin Ulusal Programı hakkında ilk görüşlerini iletmiştir.

Sonuç olarak, alt komitelerin çalışma yöntemleri, daha detaylı görüş alış-verişleri yapılmasına olanak sağlamıştır. Uzman toplantıları gerçekleştirilmiştir. Daha detaylı olarak tartışılan konular arasında yasa dışı göç ve sosyal diyaloga ilişkin Topluluk müktesebatı yer almıştır.

Toplantılarda, tarım ve çevre politikalarının etkili uygulanması ve gümrük idaresi ve TSE gibi kuruluşların fonksiyonlarının iyileştirilmesi gibi idari hususlar üzerinde durulmuştur. Bankacılık, telekomünikasyon, rekabet, devlet yardımlarının denetimi ve bölgesel gelişme gibi konularda bağımsız yapıların kurulması tartışılmıştır.

Toplantılar, Topluluk ajanslarının açılması ve programlarının başlatılması ve ayrıca, AB tarafından Türkiye'ye sağlanan mali yardımının kapsamı ve idaresi gibi yatay konuları da kapsamıştır. Desteğin artırılması gereken çeşitli alanlar belirlenmiştir. Teknik Yardım ve Bilgi Değişim Bürosu'nun (TAIEX) faaliyetleri, alt komitelerin ilk toplantılarında açıklanmıştır.

AT-Türkiye Ortaklık Anlaşması, gümrük birliği ve tarım ürünleri ticareti hakkındaki Ortaklık Konseyi Kararları gibi, ilgili Kararların uygulanmasından doğan ticari sorunlarda da tartışmalar gerçekleştirilmiştir.

4. Değerlendirme

Genel olarak, alt komite toplantıları, politika hedefleri ve değişik alanlardaki AB ve Türk mevzuatına ilişkin görüş alış-verişinde bulunma olanağı sağlamıştır. Türkiye, müktesebat ve bu müktesebatın aktarılması, yürütülmesi ve uygulanması için atılması gereken adımlara daha hakim hale gelmiştir. Pek çok alanda, hazırlık çalışmaları başlatılmış ve yeni mevzuat hazırlanması veya mevcut mevzuatın tadil edilmesine ilişkin çalışmalar sürdürülmüştür. Bu çalışmaların hazırlanması ve idari reformların başlatılması amacıyla bu çalışmaları sürdürecektir çalışma grupları oluşturulmuştur. Gerekli yasal değişikliklerinin hazırlanması konusunda AB ve Türk uzmanları arasındaki diyalogun daha da artmasına imkan sağlayacak olumlu bir ortam oluşturulmuştur.

Açıkça ortaya çıkmıştır ki, Türkiye :

- yeni mevzuat taslaklarının tamamının Topluluk müktesebatına uyumunun sağlanmasını teminen gayretlerini yoğunlaştırmalıdır. Pek çok kez, kabul edilen kanunların AT müktesebatına uygun olmadıkları hatta bazı hallerde bir gerileme teşkil etmekte oldukları (sosyal politika, kozmetik, alkole uygulanan rejim, ve radyo-televizyon alanlarında olduğu gibi) tespit edilmiştir. Komisyon, Türkiye'yi, Birlik uzmanlarının tavsiyelerde bulunabilmeleri için, bütün ilgili mevzuat tasarılarını, muhtemel kabul tarihlerinden çok önce, incelenmek üzere kendisine iletmesi konusunda teşvik etmektedir;
- her sektörde alınması gerekli tedbirlere ilişkin belirgin bir takvim ve mantık sırası oluşturmak suretiyle, uyum sürecinin planlamasını güçlendirmelidir. Bu planlamada, KOB'da belirlenen öncelikler üzerinde daha fazla yoğunlaşılması gerekmektedir. Türkiye'nin, gözden geçirilecek Ulusal Programda bu önceliklerin gerektiği şekilde yansıtılmasını temin etmesi tavsiye edilmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin Topluluk müktesebatının bazı kısımlarına ilişkin anlayışının geliştirilmesi gerekmektedir.
- bazı zayıflıkların tespit edildiği alanlarda, idari yapının güçlendirilmesine öncelik vermelidir. AT müktesebatının etkin bir şekilde yürütülmesi ve uygulanması için, Türk idari yapısının ve yargı organlarının kapasitesine özel önem verilmelidir. Müktesebatın uygulanması bazı sektörlerde yüksek maliyetli yatırımları gerektirmektedir. Önümüzdeki dönemde yapılması gereken yatırımların netlik kazanması gerekmektedir.

Alt komite toplantıları, Türk mevzuatının müktesebata uyumunda kaydettiği ilerlemenin ilk değerlendirmesini de ortaya çıkartmıştır. Bu açıdan, genel durum oldukça istikrarsızdır. Gümrük Birliği kapsamındaki konularda (henüz yapılacak çok fazla iş olmasına rağmen) Türkiye'nin AB'ye uyumu oldukça ileri düzeyde olup, diğer alanlarda daha az ilerleme kaydedilmiştir. Bazı alanlarda, müktesebatın üstlenilmesi sürecinin karmaşıklığının da etkisiyle, Türk mevzuatıyla AB mevzuatı arasında uyumsuzluklar bulunmaktadır.

AT-TÜRKİYE ORTAKLIK KOMİTESİ ALT KOMİTELERİNE GENEL BAKIŞ

AT-Türkiye Ortaklık Komitesi alt komitelerinin iki görevi vardır. Bunlar:

- Türkiye'nin Topluluk müktesebatına yaptığı mevzuat uyumundaki gelişmelerin uygulama ve yürütme dahil olmak üzere izlenmesi,
- Türkiye'nin Katılım Ortaklığı önceliklerinin uygulanmasında kaydettiği ilerlemenin izlenmesi

Diğer aday ülkeler için oluşturulan model izlenerek, toplam 8 alt komite oluşturulmuştur.

Her alt komite Avrupa Komisyonu temsilcileri ile Türk Hükümeti temsilcilerinden oluşmaktadır. Ortaklık Komitesi tarafından belirlenmiş kurallara göre, iki taraf bu alt komitelere dönüşümlü olarak başkanlık etmektedir. Üye ülkeler alt komite toplantıları konusunda bilgilendirilmekte ve davet edilmektedir. Alt komiteler Ortaklık Konseyi otoritesi altında çalışmakta olup, her toplantı akabinde Ortaklık Komitesine rapor vermektedir.

Bir Avrupa Komisyonu yetkilisi ve bir Türk Hükümeti yetkilisi her alt komitenin daimi Sekreterleri olarak ortak hareket ederler.

Alt komiteler gerekli gördüklerinde toplanırlar. İki taraftan birisinden gelebilecek talep üzerine de bir toplantı düzenlenebilir.

Her toplantı başında alt komite tarafından gündem belirlenmekte ve toplantı sonunda üzerinde mutabakata varılan bir tutanak hazırlanmaktadır.

Alt komite toplantıları aksine karar verilmedikçe herkese açık değildir.

Alt komitelerin görev paylaşımı tartışılacak konular aşağıda yer almaktadır:

1. Tarım ve Balıkçılık:

- Tarım ürünleri ve Balıkçılık
- Tarımsal işbirliği ve kırsal kalkınma
- İşlenmiş tarım ürünleri
- Veterinerlik ve bitki sağlığı konuları
- Ticarete uygulanabilir mevzuat

2. İç Pazar ve Rekabet:

- Standardizasyon, onay, uygunluk değerlendirmesi ve piyasa araştırması dahil, malların serbest dolaşımı,
- Fikri ve sınai mülkiyet hakları,
- Kamu alımları, veri koruma ve Medeni Kanun,

- Şirketler Hukuku, muhasebe ve e-ticareti,
  - Tüketiciyi koruma,
  - Rekabet ve devlet yardımları,
  - Mali hizmetler (bankacılık, sigorta, yatırım) ve posta hizmetleri dahil hizmetler
  - Sosyal güvenliğin koordinasyonu hariç, işgücünün dolaşımı,
  - Hizmet sunumu ve yerleşme hakkı,
  - Türkiye'nin Topluluk programlarına katılımı.
3. Ticaret, sanayi ve AKÇT ürünleri:
- Ticari konular ,
  - AKÇT ürünleri,
  - Yatırımı teşvik,
  - KOBİ'ler ve Türkiye'nin Topluluk KOBİ programlarına katılımı,
  - Sınai Politika ve işbirliği, turizm
4. Ekonomik ve parasal konular, sermaye hareketleri ve istatistikler:
- Ekonomik ve parasal konular,
  - Cari ödemeler ve yatırımı koruma dahil sermaye hareketleri,
  - Mali sektör reformu,
  - İstatistiki işbirliği.
5. Yenilikler
- Eğitim, öğretim ve gençlik ve Türkiye'nin Topluluk programlarına katılımı,
  - Bilim, araştırma ve teknolojik kalkınma ve Türkiye'nin araştırma, teknolojik kalkınma programları ve demo programlarına katılımı,
  - Telekomünikasyon ve Bilgi teknolojisi,
  - Kültürel işbirliği ve görsel işitsel politika, Türkiye'nin Topluluk programlarına katılımı,
  - Bilim, araştırma ve teknolojik gelişme,
6. Ulaşım, çevre ve enerji (Avrupa-ötesi ağ dahil):
- Ulaşım,
  - Çevre ve Türkiye'nin Topluluk programlarına katılımı,

- Nükleer güvenlik dahil enerji, ve Türkiye'nin Topluluk programlarına katılımı,
7. Bölgesel kalkınma, istihdam ve sosyal politika:
- İstihdam politikası, sosyal politika, Türkiye'nin Topluluk sosyal programlarına katılımı,
  - Bölgesel kalkınma politikası,
  - Sosyal politikaların koordinasyonu.
8. Gümrük, vergilendirme, uyuşturucu kaçakçılığı ve kara paranın aklanması:
- Gümrük işbirliği,
  - Dolaylı vergilendirme ve Türkiye'nin vergilendirme alanında Topluluk programlarına katılımı,
  - Kara paranın aklanması,
  - Uyuşturucular,
  - Hesap denetimi ve mali kontrol.

AT-TÜRKİYE ORTAKLIK KOMİTESİ ALT KOMİTELERİNE KRONOLOJİK BAKIŞ

AT-Türkiye Ortaklık Komitesi alt komite toplantıları aşağıdaki kronolojik sıraya göre yapılmıştır.

Tarih:	Alt komite No:	Alt komite Konusu:
22-23 Haziran 2000	1. AT-Türkiye Alt komitesi	Tarım ve Balıkçılık
30 Haziran 2000	6. AT-Türkiye Alt komitesi	Ulaşım, Çevre ve Enerji (Trans-Avrupa şebekeleri, TEN dahil)
6-7 Temmuz 2000	2. AT-Türkiye Alt komitesi	İç Pazar ve Rekabet
23-24 Kasım 2000	5. AT-Türkiye Alt komitesi	Yenilikler
28 Kasım 2000	7. AT-Türkiye Alt komitesi	Bölgesel Gelişme, İstihdam ve Sosyal Politika
7 Aralık 2000	3. AT-Türkiye Alt komitesi	Ticaret, Sanayi ve AKÇT Ürünleri
25-26 Ocak 2000	4. AT-Türkiye Alt komitesi	Ekonomik ve Parasal Konular, Sermaye Hareketleri ve İstatistik
6-7 Şubat 2001	8. AT-Türkiye Alt komitesi	Gümrük, Vergi, Uyusturucu ve Kara Para Aklama
27-28 Şubat 2001	6. AT-Türkiye Alt komitesi	Ulaşım, çevre, enerji (Trans-Avrupa şebekeleri dahil)
21-22 Mart 2001	1. AT-Türkiye Alt komitesi	Tarım ve Balıkçılık
2-3 Nisan 2001	2. AT-Türkiye Alt komitesi	İç Pazar ve Rekabet
2-3 Mayıs 2001	5. AB-Türkiye Alt komitesi	Yenilikler
16 Mayıs 2001	3. AT-Türkiye Alt komitesi	Ticaret, Sanayi ve AKÇT Ürünleri

7-8 Haziran 2001	7. AT-Türkiye Alt komitesi	Bölgesel Kalkınma, İstihdam ve Sosyal Politika
2-3 Temmuz 2001	8. AT-Türkiye Alt komitesi	Gümrük, Vergilendirme Uyuşturucu ve Kara Paranın Aklanması
17-18 Temmuz 2001	4. AT-Türkiye Alt komitesi	Ekonomik ve Parasal Konular, Sermaye Hareketleri ve İstatistik